

ఇందిరవచ్చు పాతలు

పురుషులు, స్త్రీలు.

1. సూత్రధారుడు.
2. నటుడు.
3. రామభగ్గుడు.
4. కంచుకె.
5. అష్టావక్రకుడు.
6. లక్ష్మణుడు.
7. ప్రతీహరి.
8. దుర్ముఖుడు.
9. దివ్యపురుషుడు.
10. శంఖాకుడు.
11. పాదాశ్రిత.
12. భాగదాయకుడు.
13. జనకుడు.
14. లక్ష్మణుడు.
15. బ్రహ్మచారులు.
16. వటులు.
17. పురుషుడు.
18. చంద్రకేతుడు.

19. సుమంత్రుడు.
20. విద్యాగరుడు.
21. కుశుడు.
22. వాల్మీకి.
23. సుప్తి.

1. సీత.
2. తాపసి.
3. వనదేవత.
4. ఆతేయి.
5. వాసుతి.
6. తమస.
7. యరళ.
8. అరుంగతి.
9. కౌశల్య.
10. విద్యాధరి.
11. సరణి.
12. భాగీరతి.

విజ్ఞాపనము.

:0:

రసజ్ఞులారా ! భవభూతిమహాకవి పదవాక్య ప్రమాణజ్ఞాండనియు, బహుశబ్దవేదియ నియుమాకంబున నుపనిద్ధముగు బిరుదంబుల నందియుండెను. కావుననేయు తరరామ చరిత్రయం దేశ్లోకమును బట్టి చూచినను తేనెపట్టు నందిలి గదులవలె శబ్దజాలము సాంధ్రతరంబుగ నిమిడియుండును. ఇట్లుంటచే వాక్యాడంబరమేకాని భావగాంభీ ర్యోపగోని సాష్టమంగాలు లేవని తలఁపఁజనదు. అనియు గంధమునందెల్లడం బూర్తిగనిండియున్నది. కరుణరసము ప్రధానముగఁ గైకొనియు శృంగార కావ్రాదిక రసంబుల నుచితస్థానంబులఁ బొందుపరచియుండె. ఇందు హృదయమును గరంచు భావము లనేకములుగలవు. ఉపమాసాష్టవము నపూర్వము. ఇట్టి రసవత్తరంబులగు భావములను సహజ నిపుణతగలవాఁడగుటచే పదగుంభనంబునం బొందుపఱచె.

మహాకవి కాళిదాసునకును భవభూతిమహాకవికినిగల భేదమిచ్చుట నేదెలిసికొనఁ దగియున్నది. కాళిదాసుభావ గాంభీర్యంబునను, ఉపమా వచనతృప్తియందును, మిన్న యనియెన్న బడుచుండేయుం దత్తద్భావగులఁ బ్రసక్తులుగా వెల్లడించుటయేప్రధాన ముగా గమనించెనుగాని పాండిత్య ప్రకర్షను వెల్లడికేయుటకై శబ్దాడంబరమును దన నాటకములయందుఁ గనుపరచియుండలేదు. పాతకులందఱికి నీ విషయముస్వానుభవమే.

ఉ తరరామచరిత్రము నాంధ్రీకరించుటలో నీ విషయమునే గమనింపవలసి వచ్చినది. సాష్టవపదభూయిష్టంబయిన భవభూతిశ్లోకసంతతి నాంధ్రంబునఁ గూడనట్లే పదగాంభీర్యమున నెలకొల్పిననేగాని భవభూతియొక్క గౌరవాతిశయములను వెల్ల డించుటకు పిలువడదు. తేలికపదములతో నాకూర్పు పాంధ్రీకరించుట వేనలమసంభ వము. అట్లుచేయఁగలచిన న్యాఖ్యానతుల్యముగ గద్దూరువాసముననే యుంపనలయుం గాని ఛందోబద్ధము చేయనలయుచుండు. కావుననే నా యాంధ్రీకరణమునందీ ఛక్రి నవలంబించితిని. ఈయని కొందఱికిఁ గతివనుగా నున్నదని వోచవచ్చును. కాని భవభూతి రచనారహస్యము నెఱింగినవారు నెవ్వరు నట్లు తలంపరు.

ఈకవిద్వయమునందలి పూర్వోదాహృత తాత్రమ్యమును లోకమునకు వెల్ల డించు తలంపు నాకుఁ గలుగుటచేత నీ యు తరరామ చరిత్రాంధ్రీకరణము ముగిసిన వెనుక శాకుంతలమునుగూడ నిదివఱకే పేక్కిండ్లు మహామహు లాంధ్రీకరించి యుండినను దానినే మఱల ప్పుకించి నావాక్కును బహిత్రపరచుకొని యీ కవిద్వ యగ్రంధ రచనా చాకచక్యము నేక ముఖమున వెల్లడింప నిశ్చయించితిని. శాకుంత లాంధ్రీకరణమును గొంతవఱకు సాగుచున్నది. మానద్యయంబున గ్రంథము ముద్రిం పఁబడి వెలువడఁగలదు. అందలి పద్యములు బహుమార్దవములై యెల్లరకు నుబోగం బులుగ నుండును. దీనిని జదివినవారల దఱును దానినిఁగూడఁ జదివిచూచిన నా మనోగ్రగు ఫలించును.

పేక్కిండ్లు మహాకవులిదివఱకే జయప్రదముగ నాంధ్రీకరించిన శాకుంతలము ను దిరిగి నే నాంధ్రీకరించుట వ్యర్థప్రయత్నమని తలంపఁజనదు. పిలయనః—కా

దానునంతటి మహాకవిచే రచియింపబడిన శాకుంతలమువంటి యుద్ధగ్రంథము, అందీగి కరణమునకు మఱియొకటిలభింపదుగదా! రామకథానుధారసమును బెక్కొడుగితనివి శిగఁగోలినను యొకనెదటికైన దృష్టినియఁగలదియై యుండునుగాని కొఱవడదు గదా! కావున నోరసజ్జలారా! ఇదివఱకుఁ బెద్దలచేఁ జేయఁబడిన యాంధ్రీకరణము లఁజూచి యుంటిమిగాన గీసినిగూడ నేలచదువలయునని వినువుఁజెందక దయచేసి నా గ్రంథమునుగూడఁ గొంచెము శ్రద్ధతోఁ దిలకించి యితరాంధ్రీకరణములతోఁ బోల్చిచూచి యేవోశమునందయిన నించుకరసము గాన్పించిన మీరానందించి తన్నులమున నన్నానాట పగుపఁగోరుచున్నాఁడను.

ఈయు త్తరరామచరిత్రమునందు నాయకుఁడగు శ్రీరాముని చర్య భవభూతిచే పరిగామర్థింపఁబడలేదని హిందూజాతీయమునూరు. శ్రీరాముండు, అగ్నిపరీక్షుద్ధిం గాచించిగో నీతాపరిత్యాగాయును జేసియుండిగూ జారునిచేఁజేఁబడిన కింనవంతిని పుగిపగిరించుకొని తనమనంగున నీతాపాపివ్రత్య విషయమున నించుకంతయు సంశయములేనివాఁడయ్యు నీతాపరిత్యాగమును చేయుట సత్పురుషలక్షణము కాదనియు, కింబఁగిని బ్రీబలమగు హేతువుగ గ్రహించుటయు ననమంజనమనియు, శాకుంతలమున దువ్యంగతుండు శకుంతలపరిత్యాగమును జేసినను గా?దాను దుర్వాసకాపమను పరీబలకారణము ననుసరించి దువ్యంగునిగొఱగ్యతకు భంగము కలుగకుండఁ గాపాడెననియు నిందు భవభూతియట్టికారణమును గల్గింప నెరకుండుటయొకలోపమనియుఁ జెప్పెదరు.

ఈ త్తరరామచరిత్రమున నట్టియుక్తియుక్తముగు హేతుకల్పనము లేకపోలేదు. నాటకమంతయుఁ జిక్కఁగాఁ జదివిన యుక్తముగు హేతుపుకలదని పాఠకులకి విశదము. ఈనాటకమునకంతకును నీతాపరిత్యాగమే ప్రధానాంగమైయున్నది. రాముని యంగిటినిండిన నౌపుటయు, అందులకుయుక్తియుక్తములగు సమాధానములను జెప్పి జయప్రదముగ గామునిగొఱగ్యతను నిలువఁజెట్టుటకై సప్తమాంకమున, “గీ. తడవు రాక్షసమద్యనిర్తనమొకఁడు” అను నాల్గవపద్యము మొదలకొని 7 వ పద్యాంతము వఱకును పెక్కఁగ వ్రాయఁబడియున్నది. లోకారాసవ్రతమే రామునకీవిషయమునఁ బట్టు కొమ్మయైయున్నది. వసిష్ఠుండుగూడ నట్లే రామున కాలాచనముం జెప్పియుండెను. ప్రథమాంకముడు “గీ. మము నిగోధించె” అను పూర్వద్రెండవ పద్యముం జూడుడు. అట్టియాలోచనము కర్తవ్యమని రాముడప్పుడే స్థిరపఱచుకొని యుండెను. (1 అం 12 ప.) అందు “జనకనుతనైన” అనియుంగూడ జెప్పియుండెను. ఈ విషయమునే (1 అం. 42 ప.) “శిష్టులకు నెట్టికృత్యంగుంచేతనైన, జనుల యిష్టానుసరణంగు సద్భక్తిరంగు” అను పద్యమున ద్వితీయరచుకొనియెను. ఆక్రొందపద్యమునఁ దనవలన “కశ్యపంశౌవదంతి” పలకలుగవలయునని విశిష్టించుకొనియె. (1 అం 43 ప.) అగ్నిశుద్ధయందుఁ బ్రజల నమృతముంచకపోవుట వారి కుచితమేయను భావమును (1 అం. 45 పద్యమున) రాముఁడే నూచించియున్నాడు. రాముని కాలమున మహాత్ములుగా నెన్నఁబడు మహర్షులెవ్వరు గీసందర్శమున రాము

నియందు నోషాగోషా చేసి యుండలేదు. అట్టి భావమును మనస్సునందికొనియే భవభూతి మహాకవి గాటకమునందెల్లడల గామునిబోషించెను. ఇందు రాముడవలం బించిన నైతికాధికృతను జనసాహస్యము గ్రహించుకూడుట యొక యాశ్చర్యములలో నిదికాదు. వనదేవతయగు నాసుంకికగూడ మహాస్కుల చిత్రములఁ దెలియవశముగాద ని (2 అం. 6 ప.) చెప్పియున్నది. వాసుంకిక నీ సత్వేతనవిడిచితివని రాముని బ్రశ్నింప “లోకము నహింపని” దని రాముడు ప్రత్యుత్తరమొసంగె. ఈవిషయము నే శారజానపదులనుగూర్చి రాముడు (3 అం. 32 పద్యమున) చెప్పియుండెను. నీతను జననీజనకులగు పృథ్వీజనకులకంటె రామునినింపించెదగినవారు తదితరులుగారు. జనకుడు పుత్రీవియోగ జనితముగు గుఱుమున్నుఁగనుగుటచే నీషష్టిపాదమును వెల్లడించియుఁ బర్యాలోచనమున రాముడు శతకు విధివిహితమును కర్మనే యాచరించెనని తెలిసికొని బ్రతాగతనందెను. (4 అం. 24-25 ప) సృష్టియునట్లే పశూతయయ్యె. (7 అం. 7 ప.) పండనయంకమున నరుంగణిజేవి యంతర్నాటికయందు సమావేశమయిన నరానరభూతకోటికి నీతాదేవి కాక సౌశీల్యత వెల్లడించి వారి యామోదమును వడయునంతవనుకఁ గౌసల్యజనకుడు మున్నగు సృజనముగాని, ననిష్ఠాదిమహర్షులుగాని, నీతను తిరిగి స్వీకరింపవలసినది గామునకుఁ బ్రబోధింపఁజాలరైరి. (108 పేజీమొదలు 19 వ పద్యము చివరవఱకు) “శ్లో॥ ఏవేనవృద్ధిరే పీరాబ్రహ్మజ్ఞే మాయదీక్షితాః । లోకానంద మతుండస్యనత్వారణభాహుః॥ ” అని భోజంపపున నఁగూడ వ్రాయఁబడియున్నది. లోకమున మూడువిగములగు ధర్మములు గలవు.

1. నరుడు నరునివిషయమున గమనింపవలసిన ధర్మములు.
2. పరిపాలకుడు పరిపాల్యుల విషయమున గమనింపవలసిన ధర్మములు.
3. సృష్టికర్త సృష్టివిషయమున గమనింపవలసిన ధర్మములు.

ఇందురాముడు తనయవతార జ్ఞానమును రామావతారమున గుర్తింపకున్నను నాతనిదగ్గలు పయిమూడవ విధానమునఁగల ధర్మములైపరిణమించెను. కావున నీతాపరిత్యాగమున రాముడకార్యకరణ మొనర్చినగాని భవభూతికాళిదాను వలెఁ దగు నుపపత్తిని గలిగింప లేకపోయెనని గాని తలంచుట యసమాజసమని విన్నవించుచున్నాడను. శత్రుతలా పరిత్యాగమునకు దుర్వాపకాపమెట్టిబలదత్తర మయిన యుపపత్తియో, నీతాపరిత్యాగమున లోకారంగనయునునట్టి యుపపత్తియేయనిగూడ విన్నివింప సాహసించుచుంటిని.

ఈయాంధ్రీకరణమును జేయుచుండిన కాలముననే మనదక్షిణదేశమునందెల్లెడల నుత్సాహపండిత శిఖామణులుగా భావింపఁబడుచున్న సుప్రసిద్ధా నేకోద్ధర్మింధరచవాధురీణులగు బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయకాస్తులువారిసీవిషయమునఁ బృచ్ఛసేయఁగా వారును నేను పయినవొనినట్లే చెప్పియుండుటచే నీవిషయమున నిదమిద్దవని నేనును నిశ్చయింపకొని తపభిప్రాయమును వెల్లడింప సాహసించితిని.

ఇట్లువిన్నవించు విశేయుడు,

రాజా. యం. భుజంగరావు.

PREFACE.

This play is the work of the celebrated Dramatist Bhavabhuti, who according to tradition was a contemporary of Kalidas, the Shakespeare of India. They flourished in the time of King Bhoja who himself was a poet of a very high order of excellence along with seven other illustrious men of genius, known as the 'Nine Gems'. Though there is no regular history giving details of the lives of these great poets, a perusal of the Sanskrit literature in our country will afford ample evidence as to the truth of these facts.

The work is very popular among Sanskrit Scholars & is very carefully studied for the sake of its excellent diction. Ever since the time when the art of printing became known in India, several editions of the original Sanskrit work were published and there are no less than 6 or 7 translations of the play in the Telugu language alone.

The hero of the Drama Sree Ramachandra is worshipped by the Hindus as an incarnation of the deity Sree Mahavishnu. He is also the hero of the great Epic poem Ramayana. Sree Rama is the son of Dasaradha, the King of Oudh. He had three brothers, Bharatha, Lakshmana & Satrigna. He married Sita, the adopted daughter of Janaka, King of Mithila. He had to go into exile for a period of 14 years with his wife and Lakshmana by the command of his father who was goaded on to it by his second wife Kaikeyi. Ravana the king of Lanka (Ceylon) who is represented as a ten-headed demon, abducted Sita during Rama's absence & kept her in his garden under the custody of some of his female servants who were

instructed to win her affections for him either by threats or persuasions. Rama in the meantime searched for Sita & rescued her from Ravana after killing him and his people. Thus the very purpose of Rama's incarnation was accomplished. He then went to his kingdom & became king in his father's place.

Sometime afterwards Rama exiled his wife while she was pregnant on account of the serious doubts entertained by his subjects as to her chastity. The subject of the present work begins at this point. Sita gave birth to two male children, Kusa & Lava in the waters of the river Ganges into which she fell in order to put an end to her miserable existence as a discarded wife. She was taken care of by her mother Goddess Earth and her two children were placed under the tutorship of sage Valmiki, where they learnt all the sciences. Rama in the meantime with a view to perform the horse sacrifice left the sacrificial horse on the wide world by way of challenge that he who arrests its progress will be conquered by him. A big army commanded by Chendraketu, Lakshmana's son, followed the horse to guard it. Lava the second son of Sita, stopped the horse and defeated Rama's army and was having a single combat with Chendraketu, when Rama who happened to pass by that way compromised the matter between them. Rama & Lava began to love each other. At this stage Valmiki with other sages and Goddesses gathered a big meeting of Rama's subjects and declared before them that Sita was both innocent and chaste. They then united Sita with Rama and the people greeted them at their re-union. Thus ends the drama.

The play consists of 7 acts. The poet in the first act, briefly recalls the incidents in the previous life of the hero by a reference to the scenes from the sylvan life led by him with the heroine, exhibited in a picture gallery attached to the palace. He then sends Sita who is pregnant into exile under the pretext of ministering to her desire, to enjoy life in the hermitages once more.

The poet then shifts the scene to the Dandaka forest, where our hero spent nearly 12 years of his exile in Act 2. He had to go there to punish Sambuka, a Sudra by birth, performing penance, which a Brahmin alone is entitled to do.

The hero gives vent to his pent up sorrow at the injustice done to his wife when he saw the old familiar places, where he enjoyed unbridled happiness with her. The sentiments here expressed are very beautiful and sacred. This forms the subject matter of the 3rd Act.

The scene then shifts to the hermitage of the sage Valmiki in Acts 4, 5, 6 & 7 where Rama's mother and his father-in-law meet the boys Kusa and Lava. Then follows the fight between Lava & Chendraketu where the poet beautifully describes battles as they used to be then conducted.

The poet very skilfully introduces a drama within the drama, where the several phases in the life of Sita after her exile, are exhibited for the edification of Rama & others. This is a device adopted by Valmiki to bring about the re-union between Rama and Sita and the other bereaved parties.

Rajah M. Bhujanga Row.

రాజా చు. భుజంగరావు బహద్దరు జమీందారు.

ఉ పా దా త ము

(0)

కా. ఈసా యంబు మహమ్మదీయులును, సర్వేశా యటంచార్యులున్
యేసంచుం డగఁగై స్తపుల్, గొలుతురో యేస్వామి నత్యంతమున్
దాసోహమ్మని వానికే నెరగెడం దైగుణ్యపూర్ణు నిధి
ధ్యాసం దచ్చరణారవిందములపైఁ దగ్ధంబుగా నిల్పుచున్.

సీ. లలిత నాటక రసా లంకార సాహితీగ్రంథపాఠకు లయ్యగారివారు
నిత్యజై నికకృత్య నిష్ఠగరిష్ఠతా జ్యోతవర్తను లయ్యగారివారు
సకలతాకికకార్య సంధానచాతురీ కలితకోవిదు లయ్యగారివారు
జగపతిరాజ సంస్థానార్జితాఖండ ధారుణీవిభు లయ్యగారివారు

గీ. ఆనఘలక్షణ లక్ష్మీతు లైనయట్టి
వారి వంశంబు నందుసర్వప్రకార
ములను గూటస్థపురుషుల పోల్కిఁగనుచు
సలలితుఁడుమామహేశ్వర కాశ్రివెలయు.

ఉ. ఆతనికిం బ్రియాత్మ్యుఁ డనలేగుణాంచితుఁ డాంధ్రహూణభా
షాతతసాహితీ పటరసజ్ఞుఁడు నాకునునోడియల్లుఁడుం
బ్రీతి మెయిన్మనంబొసఁగు మిశ్రుఁడు నైతగు వీరభద్రరా
వేతదుదార బంధుజన వీక్షణ తత్పర మానసంబునన్.

ఉ. మాపురి కేగుచెంచి యొకమాసము మద్భూమందు వేడుకల్
దోషపసింది మత్కృతకృతుల్ దిలకించుచు నొక్కనాడు వి
ద్యాపటిమంగురించి హృదయంబు కులూహల వార్ధిఁదేలఁగాం
క్షాపరితంత్రతం బ్రియవచస్సరణి న్వచియించె నీగతిన్.

సీ. చారుమతీ, హరిశ్చంద్ర, కృష్ణ, జ్ఞాతవాసాది సర సరూపక చయంబు
శివపురాణము, నుశీల, వసంతకుసుమంబు, వారకాంతాది ప్రబంధములును
రాజహంసయు, మనోరమ, విజయాంక సాహస, నైషధాది గద్యాత్మకములు
మసేపవిహర, సర్వమంగళా, గోఖలేచరిత, మార్కండేయశతకములును

- గీ. ప్రహసనంబులు, స్త్రోత్రతారావళులును । చిత్రయు క్తులఁదెల్పు చరిత్రములును
అతుల గీతప్రబంధంబు లాదిగల్గు । కృతులు రచియించితీవు పండితులు వొగడ.
- సీ. ఇలకుడ్లహా బెతిల్ సేము పట్టనమునఁ గన్యయా మరియాంబ గర్భమందు
జననంబునొంది పావననువార్తలశిష్యవరులచే జగమునఁ బ్రబలఁజేసి
స్వర్గమాత్రమున సర్వవ్యాధు లణగించి జనులకాశోగ్యంబు సుఖుఁటించి
ఖలజనుల్పొనరించు కడగొడ్డకు సహించి మదిలోన వారిక్షేమంబుఁ గోరి
- గీ. ప్రజల దురితంబు లణగింప నిజశరీర । మను సిలువకర్పణముజేసి ఘనతతోడ
ఛాతులకు దివ్యరూప దర్శనమొసంగి । నట్టిదేవుని చారిత్ర మభిలషించి.
- చ. నురుచిర గద్యపద్యమయ శోభిత సూక్తుల తోడఁ బండితో
తగైరములు జూచి మెచ్చ సముదార తరంబగు సత్యవేదముం
బరువడి నాంధ్రభాషను బ్రబంధముగా రచియించి తన్మతా
దరులకు శోత్ర వర్ణము సదా ఘటించితి వోనుధీమణీ !
- చ. వివిధము తా ప్రిబంధములు విస్తరిలం బొనరింప నయ్యెఁ బా
ర్థివవర ! సంస్కృతంబగుకృతిం దెనుఁగింపఁగలేదొకండు నీ
కవితకు వన్నియల్ గలుగు కైవడి నుత్తరరామనాటకం
బవిరళ మాధురీ మహిమ నాంధ్ర మొనర్చి కొఱంతఁ దీర్చుమా !
- చ. పురహారుఁగొల్చి సంపదలఁబొందుటచే భవభూతినాఁగ ను
ర్వర బిరుదంబుఁజెంది కవివర్గభామణి కాలిదానుచే
స్థితర కీర్తివై భవము చేకుర సన్నుతిఁగాంచు నమ్మహా
త్తర వరసీలకంత కవితల్లజఁ డాకృతికన్యకంగనెన్.
- చ. అని ప్రియమిత్రుఁడై పలుకు నాతనివాక్యములాలకించి మ
న్మనముననట్టి సాహస మొనర్పఁగ సంతయ మొంది యైన నా
తని యభిలాషఁ దీర్పఁ బ్రేమదంబున దీనికేఱునినాడ, నం
దనిధలమున్ గ్రహింపఁగ గణంగుచు నఱులుసాచుపోలికన్.
- సీ. పదగుంభనం బన్న ప్రిన్సురద్రోత్సంబు లేర్చి మాలిక నొనగూర్చినట్లు
అమితార్థ సారస్య మన్న మల్లెలుమొల్ల లెల్లఁదావుల వెదజల్లినట్లు
అలభావగాంభీర్య మన నుధారసధార లంచితాబ్దములు వర్షించినట్లు
అతుల రసాచిత్య మన హతాద్భుత విద్యుచ్ఛటాన్ముటదీప్త బాలసినట్లు

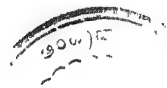
గీ. మానితానూనవై భవోత్తాన మైన | యట్టి భవభూతి కృతిరత్న మాంధ్యశైలి
ననుగమింపగఁ గల్గుదురా యటంచు | సంశయం బయ్యె భార మీశ్వరుని చింక.

చ. చదువరులార ! నాకుఁ గల శక్తికొలది రచించినాడ ని
య్యది భవదీయ మానసములందు రుచించునో ? లేదో ? నాదు నె
మ్మది నెఱుంగఁజాల ననుమానము లున్న నణంచి, యున్నయొ
ప్పదములె గొప్పగాఁ దలచి ప్రీతి వహింపుఁ డనుగ్రహంబునన్.

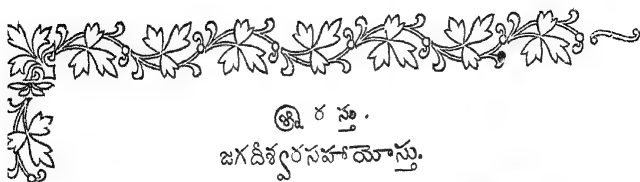
ఇట్లు

వ లూ రు . }
1—5—1918. }

కవిపండితవిగేయుఁడు,
రాజా ముత్రిప్రెగడ భుజంగరావు.

శ్రీ రస్తు.

జగదీశ్వరసహాయస్తు.

ఆంధ్రీ కృతీ తర రామచరితము

ప్రథమాంకము.

నాంది—ప్రస్తావన.

క. మొదటి కవిరాజులకై

యిదియె నమోవాక మిచ్చ నెంచెద, నలకా

రద నివ్యామృతరూపక

విదితాత్మ కలం దలంచి వినతి మొనర్తున్.

1.

(నాంధ్యంతమున.)

నూత్రీ—అతివిస్తరమేల? ఇపుడు భగవంతుఁడగు కాళప్రియానాథుని మహోత్సవంబునందలి యార్యమిశ్రులం గూర్చి విన్నవించు చుంటిని. పూజ్యులగు మీరిట్లెఱుంగుదురుగాక! కలఁడుగదా కశ్యపగోత్రీ సంభవుండును, శ్రీకంఠనామహంభితుండును, బద వాక్య ప్రమాణ సారజ్ఞుండును, జాతూకర్ణీ పుత్రుండు నగు భవభూతి యను మహాత్ముండు!

గీ. భాగతీదేవి తనుదాన నశ్యయగుచు

మించి యేట్రహ్మ ముఖ మాశ్రయించె నట్టి

ఘనుని కృతీరత్నమును బ్రదర్శన మొనర్తుఁ

బ్రీతి నుత్తరరామ చరిత్ర మిపుడు.

2.

[ఆకాశమువంకఁ జెవి యొగ్గి వినుట నభినయించి]

ఇక్కా—లంబున గీర్వాణభాషాప్రచార మత్యల్పం బగుటచేఁ బ్రీక్షకుల కగాఢీ హ్యం బని పలుకుచుంటివా?

నమోవాకము = నమస్కారవాక్యము. విదితాత్మ = పరమాత్మాంశ భూతమగు బ్రహ్మ = బ్రహ్మదేవుఁడు, బ్రాహ్మః = ఐదు.

మ. వర ముక్తిగ్రహణా న్యైకాద్య గుడు విజ్ఞప్త్యాద సుసేనా
 వరణాయ త్తమనస్కండం, ఘన గౌరవాత్ నామా కుండం
 గరి ధాత్రీ నిధి చంద్ర సంఖ్య (1918) వగు రంగత్తైస్తవాబ్ధిగాన
 నిర్దేశిత దీని రచించె నాంధ్రమున వర్ణితుంగ నేలూరునన్ 8.

పితృదాంధ్రకరణమునే ప్రవర్తింపఁ బూనితిని. నేను కార్యవశంబున నయోధ్యా
 నగరస్థానము రామసమకాలికుడను నైయుంటిని. (అంతటఁగలయఁజూచి) ఓహో!
 పాలస్త్య కుల భూమికేతుండును, సహాత్ముండునగు శ్రీరామసార్వభౌముని పట్టాభిషేక
 సమయం బహర్నిశంబవిచ్చిన్న గీత వాదిత్రంబై పవర్తిల్లుమండ నిష్ప జేలాకో
 చత్వరసీమ లెల్లఁ గుఁలవ వ్యాపారములు గేక్ నిశ్చబ్దంబై యున్నయవి!

నటుండు—(చ)వేళించి బావా! ఘనోరాజు లంకాసంగ్రామ మితులగు మహాత్ముల
 బ్లపంగ రాక్షసులను, నానాదిగంధ సంశోభములైన పూజార్తుల బ్రహ్మార్షి రాజర్షు
 లను స్వగృహంబులం జేరఁ బనిచె. వారినారాధించుటకుఁ గదా యిన్నిదినంబులు
 వేడుకయైనది! ఇవ్వడో?

గీ. అల వసిష్ఠుని రాజమాన్యంబునం త
 రుంధ్రతీ పురస్కృత శాచు బంధుర మగు
 సవనమును జూడ శ్రీరామజనను లల్లు
 నాశ్రమస్థానమున కిష్ట డరిగినారు. 4.

మూత్ర—విదేశీయుండఁ గాన నడుగుచుంటిని. అల్లుఁ డెవ్వరు?

నటు— క. శాంతయను కన్యకను భూ
 కాంతుం డగు భళరఘండు గని యాబాలన్
 సంతానంబుగ నొనఁగెను
 సంతసమున రోమపాద జననాధునకున్. 5.

విభండకపుత్రుడైన ఋశ్యశృంగమాని యాకన్నీయం బరిణయంబయ్యె.
 ఆతఁడు ద్వాదశవర్షావసానంబైన సవనంబు నారంభింపఁ దత్కారణంబునం బరిపూర్ణ
 గర్భ యగు కోడలిని జానకిని విడిచి గురుజనం బచ్చటికిఁ జనియె.

కరి=అష్టనిగ్గజములు 8. ధాత్రీ=భూమి 1. నిధి=నవనిధులు, 9. చంద్రుడు=1
 పింహావలోకనమున 1918, అగును. నిర్ణయంగ=స్తోత్రపాత్రముగ.

సూత్ర — మనకిదియేల ? స్వజాతిధర్మమున రాజద్వారమునే నేవింశ్మరము.

నట — అట్లయిన శావా ! నిరవధ్యం దైన రాజసేవాస్తవ క్రమము నిరూపింపుము.

సూత్ర — మారిషా !

గీ. ఎల్లతేజగుల వచియింపఁ జెల్లఁ గాలి
దోషరాహిత్య మనఁగ నొదులకు నలయు ?
కలుకులం దెట్టుగాఁ పలుకులకునఁజె
దుర్లనుఁడె యగు ఇనుడు సానుశ్చమాదు.

6.

నట — అతిదుర్లనుఁ డని చెప్ప నొప్పు.

గీ. జానకిదేవియొడలనే జనులుచింపి
మోపిరింతకుఁ బరికింప ఎఱుల మొక్క
దైత్యమందిరవాసులు దానికగ్ని
కుద్ధి యొనను నిశ్చయ స్ఫూర్తిలేగు.

7.

సూత్ర — ఈ కింపదింతి మహారాజు పీఠుల బశేనేని దానఁ దప్పక ముప్పు వాటిల్లు.

నట — సర్వవిధంబులం దహాధమలును బృందాగమలును శ్రేయం బొసంగఁ గలరు.

(పరిక్రమించి) ఓహో ! మహారా జిష్య డెక్కడ? (విని) లోకు లిట్లునుచుండిరి.

చ. నెనరునఁగాంచి మోదము జనింపఁగఁ జేయఁగ నేగుడెంచి యా

జనకనరేంద్రుఁ డిల్పి వివసంబులు వేడుకఁ బుచ్చి యిత్తటిం

జనియె విదేహదేశ మని జానకి చింతిల నంతఁదీర్చ వా

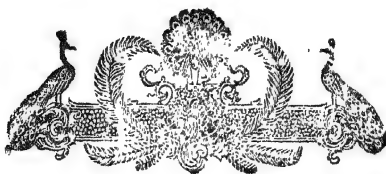
సనిలయగామియయ్యె నృపచంద్రుడు గద్దెయడిగి దిగునన్.

8.

(నిష్క్రమించిరి.)

ఇది,

ప్ర స్తా వ న.

అంధీ కృతోత్తర రామచరితము.

ప్రథమాంకము.

(రామభద్రుడు, సీతయు సుపవిష్టులై ప్రవేశింతురు)

రామ—దేవి ! వై దేహీ ! ఊరడిలుము. ఆ గురువులు మనల విడువఁ జాలరు. ఐనను

గీ. నిత్యకర్మాద్యనుష్ఠాన నియతి పైవైర
పరత నపకర్షణ మొనర్చు బ్రత్యవాయ
ముల కతంబున నాహితాగ్నులకుఁ దలఁచ
నధికకష్టంబుగాదె గార్హస్థ్య మనఁగ.

9.

సీత—ఎఱుంగుదును. ఆర్యపుత్రా! యెఱుంగుదును. అయినను గురుబంధు వియోగంబులు సంతాప జనకంబులై యుండును.

రామ—ఔను. ఈ సంసార భావములు హృదయ మర్కముల భేదించు చుండునుగదా!

వీని రోసి యెల్ల కోరికల నెడబాసి మనః పు లర్యామున విశ్రమించు చుందురు.

కంచుకి—(ప్రవేశించి) జయము రామభద్ర ! (అర్ధోక్తిలో సంతయుంచి) మహారాజ !

రామ—(చిలునగవుతో) ఆర్యా ! జనకపరిజనము నన్ను “రామభద్రా” ! యని పిలుచుటయె శోభాస్పదము. కాన నీ యభ్యాసానుసారమునఁ బిలుపుము.

కంచు—ఋశ్యశృంగాశ్రమమునుండి యష్టావక్రముని విచ్చేసియుండె.

సీత—ఆర్యా ! యింకఁ దడవేల ?

రామ—త్వరితమునఁ బ్రవేశపెట్టుము. (కంచుకి నిష్క్రమించెను.)

అష్టా—(ప్రవేశించి) మీకు శుభ మగుఁ గాక !

రామ—అభివాదనము. ఇటు గూర్చుండుడు.

సీత—నీకునందనము. మరెయ్యరగ్నగురుజనానినకు నార్య యగు శాంతకుమారలమా ?

రామ—మద్యాపుకుండును మహాశక్తుండునగు ఋశ్యశృంగవహాని యాగ్యయగు శాంత

తో నిర్విఘ్నముగ సోమపానముఁ గావించెనా !

సీత—మమ్ముఁ దలపోయుచుండెనా ?

అష్టా—(కూర్చుండి) ఔను దేవీ ! భగవానుఁ డగు నశిష్ఠుండు నిన్నుఁగూర్చి యిట్లు పలికెను.

మ. “చతురాస్య ప్రతిరూపుడౌ జనకరాజన్యుండు నీతండ్రీ, యా
సతి విశ్వంభర నీదులల్లి, యలభాస్వంతుండును నేమ్రము ను
న్నది నే రాజకుటుంబకల్యాన గురుత్వంబూని యున్నార మా
క్షీతిరాట్నంద్రుల కీపు కోడలపు చర్చింపంగ నోనందనీ !

10

కాన నింకేమి కోరుదుము ? తప్పక వీరజననివి కమ్ము”

రామ—అనుగ్రహింపఁ బడితిమి.

గీ. లోక సంబంధులైన మల్లోకజనుల
భాషితం బర్థవైఖరిఁ బట్టినడుచు
నాది మానుల వచనంబు న్మత్తైలి
యనుసరించుచు నుండు నుదారభంగి.

11.

అష్టా—భగవతి యరుంధతియు, జేవులు, శాంతయుఁ, బంపిబది నిదియే సందేశించిరి.

“ఈమె కెద్ది యైన దౌహృదనాంభ జనించెనేని దానిఁ జెప్పెర నెఱవేర్చు
వలయు” నని.

రామ—నెఱవేర్చెద నీమె తెల్పెనేని.

అష్టా—ననాంధ్యభర్త యగు ఋశ్యశృంగవహాని దేవికి సందేశించె. “వత్సా ! పరి
పూర్ణగర్భ వని లోడితేలేదు కాలుఁ డగు రామధర్మిండును భవద్విరోధంబు

సనాంబు=ఆడుబిడ్డ. అనినాదినయ=గోత్రనామములు చెప్పి పాదములుసోక
మొక్కికుట.

కొఱకె నిల్పబడియె. కాన నందనాలంకృతాంక వగు నాయుష్మతిం జూడఁ గలము.” అని.

రామ—(హర్ష లజ్జాస్మితిములతో) అట్లుగఁగాక ! భగవంతుఁ డగు వసిష్ఠమానిచే నేమియు సంజేసింపఁ బడనైతినా ?

అప్ట—చినుము.

గీ. మము నిశోధించె నిచట బామాత్యయజ్ఞ
మర్శకుండవు నీవు రాజ్యంబు కొత్త,
పరిజల రంజింపఁ గడఁగు మేర్పడ, యశంబు
స్వాత్మకన్నను మీకు దివ్యార్థముగద!”

12.

రామ—భగవానుఁ డగు మైత్రావరుణి యజ్ఞచోప్సవసే—

క. కరుణన్ మైత్రీని సౌఖ్యము

సరగున జనకనుతనైన జనగంజనమున్

నేలపఁగ విడిచెడు నాకుం

దొరకొన దొక్కింతయైన దుఃఖము మదిలోన్.

13.

నీత—కావునసే, ఆర్యపుత్త్రిండు రఘురాజగురంగరుండు.

రామ—ఎవఁడురా అచ్చట ? అప్టవక్రమాని విశ్రామింపఁ జేయఁబడుఁగాక !

అప్ట—(లేచిపరికిరించి) ఓయీ ! లక్ష్మణకుమారుఁ డరుఁదంచె. (నిష్క్రమింప)

లక్ష్మ—(పరివేశించి) ఆర్యా ! జయమగుఁగాక ! ఆ చిత్రకారునిచే నస్మత్ నిర్దేశం బుల్ల నీ వీధికయం దార్యచరిత్రము విలిఖింపబడియె. కావునఁ గనుంగొనుము.

రామ—వత్సా ! యెఱుంగుదువా ? వికలాత్మయైన జనకనందని నానందింపఁజేయు నిమిత్తము. ఇందెంతదనుక వాయించుడినది ?

లక్ష్మ—ఆర్యురాలి పావకశుద్ధివటకు.

రామ—పాపము శాంతించుఁగాక !

క. జనన పరిపూత యగు భూ

తనయ కితర పాపనములఁ దలఁపఁగ నేలీ ?

ఘన తీర్థోదక మగ్నియు

ననువుగ వేటొకట శుద్ధి కర్త ము లగునే ?

14.

జామాత=అల్లుడు. మైత్రావరుణి=వసిష్ఠుడు.

దేవీ ! సవనమహీనందని ! పశిసన్నపు గమ్ము. ఈ యంజలి యావజ్జీవమైనది.

చ. అలలితమై చరించుజన మాతృజనంబులచేత సాంత్యవా
కుల ననురంజనీయ మగుఁ, గోమణి ! నిన్ను సమంగళోక్తులం
దలఁకఁగఁ జేయ మా కనుచితంబు, మగంధిల పుష్పరాజముం
దలనిడఁ జెల్లుఁ గాని చఁగఁబులఁ దన్న నిసర్గకైలియే ?

15.

సీత—బాఁగాక ! ఆర్యపుత్త్రా ! రమ్ము నీ చరితంబు నభిలక్షితము.
(లేచిపరికిమింతురు.)

లక్ష్మ—ఇదే ! తదాశేఖ్యము.

సీత—(చూచి) వీరవృరు ? ఊర్ధ్వభాగమున నిరంతరస్థితులై యార్యపుత్త్రుని నుతి
యించుచున్నట్లున్నవారు.

లక్ష్మ—సరహస్యంబు లగు నాజ్ఞాంభకాస్త్రంబు లివియే. ఇవి భగవంతుం డగు
భృశాశ్వని వలనఁ గుళికనందనుండును విశ్వమిత్రుండు నగు విశ్వమిత్రుని యం
దువసంకీర్షించి వారిచేఁ దాటకావధంబున నార్యునికేఁ బ్రసాదించఁ బడినవి.

రామ—దేవీ ! దివ్యాస్త్రములకుఁ బ్రణమిల్లుము.

గీ. నలువ మున్నగు తొంటి-పెద్దలు జగద్ధి
తంబు కొఱకు సహసాధికంబు లబ్ధి
ములు దపముఁజేసి నిజతపోమూర్తతేజ
ములగ విలసిల్లు నీయస్త్రములను గనిరి.

16.

సీత—సహసాగ్ర వి నివ్యాస్త్రములకు.

రామ—ఇయ్యవి సర్వవిధంబుల నీసంతతి నొండఁ గలవు.

సీత—అనుగృహీత నైతిని.

లక్ష్మ—ఇది మిథిలావృత్తాంతము.

సీత—ఓహో ! నవవికచేందీవరశ్యామలంబై స్నిగ్ధాపనకోమలామైన దేహ సాభాగ్యం
గున కక్కజంబునందు జనకభూపాలునిచే నిశ్చలంబుగాఁ జూడఁబడు రమ్మసౌం
దర్యలక్ష్మితోడను, కాకషత్నావతంసితం బగు ముఖమండలంబుతోడను లీలాసమా
కాగ్రాత పగ వేశకార్యకుం డగు నార్యపుత్త్రుండు లిఖియింపఁబడినె.

అభిలక్షితము = చూతము, మూర్త = శరీరమును ధరించిన, ఆశేఖ్యము =
చిత్తరువు = నాశము.

లక్ష్మ—అర్హురాలా ! చూడుము చూడుము.

క. బందుగులకు నీ జనకుడు

నందముగ వసిష్ఠముఖ్యుల సుఖికి శతా

నందుడు గౌతముఁ డను జన

కేరద్రీపురోహితుడు బూజ లిడుచుండిరొగిన్.

17.

రామ—దర్శనయమిది—

క. జనక రఘురాజ కులముల

యనుబంధం బెవని కిష్టమై యుండెడు ? నీ

నిని సమకూర్పఁగఁ గౌశికుఁ

డొనరఁగఁ దాతయు గృహీతయును దా నయ్యెన్

18.

సీత—సద్యఃకృత గోదాన మంగళులై వివాహదీక్షితులైన మీ నల్వరు సోదరులును
వీరేశదా ! ఓహో ! అదే ప్రదేశమున నదే సమయమున నుంటి నని తలంచుచుంటిని.

రామ— గీ. గౌతముడు నాశొసఁగ రమ్యకంకణమున

నొనరఁబట్టిన నీ కేల్, మహోత్సవంబు

మూర్తిఁదాల్చిన యట్లు న స్మరితుఁ జేయు

నాటితటి నేటివలెనుండె నళినవదన !

19.

లక్ష్మ—ఈమె యార్ధ్య, ఈమెయు నార్ధ్యమాండవి; ఇయ్యది వధువు శ్రుతకీర్తి.

సీత—(నవ్వుచు) వత్సా ! యికొకతె యిదియెవ్వతె ?

లక్ష్మ—(లజ్జాస్మితములతోఁ దనలో) ఓహో ! ఆర్యయూర్మిళ నడుగుచున్నది.

ఔఁగాక ! ముందుజరిపెదను. (ప్రకాశముగా) అర్యా ! చూడుము. దర్శనీయ
మిది. ఇదే ! భగవానుఁ డగు భార్గవుండు—

సీత—చకితురాల నైతిని.

రామ—ఋషీంద్రా ! నీకునమస్కారము.

లక్ష్మ—అర్హురాలా ! చూడుము. ఈతఁ డాద్యునిచే—

రామ—(సాక్షేపముగా) ఓ యీ ! దర్శనీయము పెక్కుగలదు. వేటొకటఁ
జూపుము.

సద్యః=అప్పుడే, క్షణత=చేయఁబడిన, గోదాన=క్షౌరముచేత, చకితురాల=
భయపడినదానను.

సీత—(సమ్మానముతోఁజూచి) ఆర్యపుత్రుఁ డీ వినయ మహిమచే తెస్సగా దీపించు చుండె.

లక్ష్మ—ఇదే మన మయోధ్యః జేరితిమి.

రామ—(కన్నీళ్ళతో) స్మరించుచుంటిని అన్నా ! స్మరించుచుంటిని.

క. జనకుఁడు జీవింపఁగ నూ

తనదారపరిగ్రహంబు దనరిన వేశం

జననీ పోవుల మగు మన

గునదివసము లవి గతించెగాదే ? తలఁచన్.

20

అప్పడీ జానకియు—

చ. పడి యెడనూ కలంకులను బట్టి జనించెడి పల్లుమొగ్గలం,

బెడఁగను దంతపుష్పముల, బిత్తరి చూపుల, నొవ్వ మోముతో

చెడలెడు కాముదీ సహజ విభ్రమ రమ్య నిలాస రేఖలం

వొడిరిన యంగకంబులఁ గుతూహల మిచ్చె మదంగరాజికిన్.

21

లక్ష్మ—ఇది మందర.

రామ—(నిరుత్తరముగా వేటొకటఁ జేరి) దేవీ ! విదేహరాజనందని !

ఆ. మున్ను శృంగిబేర పురమున సాహార్ద

వంతుఁడా నిషాద భర్తతోడ

మనకు మోదమున సమావేశ దేశమై

యెసఁగు నింగుదీమహీజ మిదియె.

22

లక్ష్మ—(నవ్విశనలా) ఓహో ! ఆర్యుండు మధ్యమాంబికా వృత్తాంతంబు నంతరింపఁ జేసె.

సీత—ఓహో ! యిది జటాబంధ వృత్తాంతము.

లక్ష్మ— గీ. వార్ధకంబున రాజ్యసంపదల నెల్లఁ

బుత్తులం దుంచి యిక్ష్వాకు భూమిపతులు

గాంచు పుణ్యంపు టారణ్యక వ్రతంబు

చార్యుఁ డిష్టులఁ దాల్చె బాల్యంబునంచె.

23

సీత—ఇదే ! నిర్మలపుణ్యోదక యగు భగవతి భాగీరథి.

రామ—దేవీ ! రఘువంశదేవతా ! నీకు నమస్కారము.

కాముది==వెన్నెల, ఇంగుదీమహీజము==గారచెట్టు.

చ. అల సగరాధ్వరంబునఁ దదాత్మజు లశ్వము రోయ ధారుణిం
దొలుచుచు రోషవ త్కపిల దుస్సహ తేజమునం బ్రదగ్ధులై
పొలియ భగీరథుండు వసువు న్యైతఁ గూర్చి తపం బొనర్చి నీ
జలములఁ దృప్తిమై దడిపి సార్ధి ! తరింపఁగఁ జేసెఁ దాతలన్. 24.

జననీ ! అట్టి నీవు కోడలగు జానకియం దరుంగతియుం బోలె మంగళాశాసనం
బు గావించు చుండుము.

లక్ష్మ—ఇది చిత్రకూట మార్గమందలి కాలిందీతటాబున భరద్వాజ ప్రదర్శితంబైన శ్యామ
మను నటవృక్షము.

సీత—ఆర్యపుత్రుఁ డీప్రదేశముం దలంచుచుండెడిని.

రామ—ఓహో ! యెట్లు మఱపునచ్చును ?

మ. గమనాయాసముచేత దుర్బలములై క్లాంతాతి తాంతలబులై
ప్రమదాలింగన దత్త సర్వతను సంవాహంబులై, వీడనా
ర్తమృణాలీమృదులంబులై, తగుభవద్దాత్రంబులన్ నాదు వ
త్సనునం జేరిచి నిద్రివోయితివి గాదా ! యీ ప్రదేశంబునన్ ? 25.

లక్ష్మ—ఇది వింధ్యారణ్య పురోభాగమున విరాధ నిరోధము.

సీత—ఇది చాలును. ఆర్యపుత్రుండు దాశవృంతంబు నాతపత్రంబుగాఁ గేలధరియించి
ప్రారంభించు దక్షిణారణ్య ప్రదేశముం జూచెదను.

లక్ష్మ—ఉ. మానిత శాంతులై యతిధి మానసులై నిజముష్టి సమీతం
జౌ నివరుల్ పచించెడి గృహస్థుల నొప్పు గృహళితోడ, వై
ఖాసన వాసయోగ్య తరుకాండముతోఁ దగి శైలవాహినీ
స్థాన తటంబులం జేలఁగు తాపస వాటిక లివ్వయేకదా ! 26.

ఇది క్రిక్కిరిసివ వృక్షసంఘములచే నెఱుము లేక నున్ననై కాఱుకొన్న
ప్రాంతారణ్యంబుచేఁ జుట్టుముట్టఁ బడిన గోదావరి వలన మొరయు కందరంబుల
నందగించి, తెఱపిలేక కురియు మొగిళ్ళుచేఁ గుచ్చకున్నలైన కవ్వన నొప్పు జనస్థాన
మధ్య మందలి ప్రసవగాశైలము.

వత్సము=వక్షము. క్లాంతము-తాంతము=బడలినది. సంవాహనము=పట్టుట, పినుకుట.
మొగిళ్ళు=మేఘములు, తాశవృంతంబు= తాటియాకు విసనకఱ్ఱ, అతపత్రంబు =
గొడుగు, వై ఖాననుడు=వానసస్థుండు.

రామ-ఉ. భావమునం దలగువె సుభాగిన్ ! లక్ష్మణుండా ధరుణునన్

నేవ మొనర్చు చుండ సుఖశీవనతం జను నా నివంబులన్ ?

భావనఁ జేయుచే సరస పావన నిరములా దనర్చు గో

దావరి ? నచ్చిటన్ మన యుదాగ విహారములన్ స్మరింతువే ? 27.

మఱియు—

ఉ. మహు-వ పిక్కటిల్లఁగ సమూహంఁ జెప్పఁలు నేర్చి తారుమా

తెక్కఁగ మెల్లమెల్ల మన మెట్టైటో యక్రమభాష లాడు చొ

కొక్క-భుజంగుతోడి పుడమెగ్గని కౌగిలెనన్ సుఖింప నా

చక్కని గ్రామియే గనిన జాము లెఱుంగక యుండ బిట్టఁటన్. 28.

లక్ష్మ—ఇదే పంచవటియందు సూర్యుని—

సీత—హా ! ఆగ్ర్యపుత్తా ! ఇతవలకే నిదర్శనము.

రామ—ఓ వియోగభీరురాయ ! చి త్తరు విని.

సీత—ఎట్లయిన నగు గాక ! దుర్దనుఁడు దుఃఖులు నుత్పాదించు.

రామ—అన్నా ! జనస్థాన వృత్తాంతము నిరగుచున్నట్టే తోచుచున్నది.

లక్ష్మ—మ. కనకాకార మృగంబు మాయవలనం గిల్పించి పాపాత్ములౌ

దనుజుల్ కడోనరించి రట్లు లయ మొండం జేసినన్ లేశముం

జని దా వైరము, శూన్యమై తగు జనస్థానంబునం దార్తిజెం

సిన యార్చుంగని తెలమేడు, హృదయోస్థిన్నం బగున్ వజ్రమున్. 29.

సీత—(కన్నీళ్ళతో. ప్ల) ఓకేవా ! గఘ్నకులవందనా ! నానిమి త్తమై యిట్లు పంతం జెందితివికదా !

లక్ష్మ—(రామనిఁ జూచి సాధిప్రాయముగా) ఆర్యా ! ఏమిది !

ద. తునిఁగిన ముత్తెపుకసరము తోయమునన్ భవ దశుబిందువులౌ

కనులను ధారలై విడి యిలుం బడి పొల్ల నిజే ! గుండంద బొం

గి నిగుడు దుఃఖవేగ మడఁగింప నఱంగక నాసికాధరం

బునుగదలించి యన్యజనబోధము దా నొనరించె నద్దిరా ! 30.

రామ—వత్సా !

గీ. నాడుపిరియైన విరహ జన్మ మగ దుఃఖ

పొన్న భుమయుం బ్రతిక్కినవాఁడ కోర్వఁ

ధగంబునన్ = పర్వతమున. తోయమునన్ = రీతిని. భురము = తీక్షణము.

బడి మనంబున, మరల విషక్వ మయిన

హృదయ మగ్నప్రణాబునా నెరియఁ జేసె.

31.

సీత—నేనును మితిమీరిన విరహభావనచే న న్నార్పపుత్త్రీ కూన్యరాలింగా
వలంచుచుంటిని.

లక్ష్మ—(తనలో) ఔనట్లే ! వేటొకటి చూపెను. (చిత్రమును జూచి ప్రకాశ
ముగా) ఇదిగో ! యిదిమన్వంతర వృద్ధుఁ డగు గృహగిరాజైన తాత జటాయుని
వికృమ చరిత్రినాటసము.

సీత—హా ! తండ్రీ ! నీవు తల్లివాత్సల్యమునిర్వహింపఁ బడినది.

రామ—తీర్థభూతుఁ డగు నంతటి సజ్జనుఁ డెచ్చట లభించును ?

లక్ష్మ—ఇదిగో ! యిది జనస్థానమునకుఁ బశ్యమ తటాబున దను వను కబంధుండు
నివసించు చిత్రీకుంజ మను దండకారణ్యభాగము—ఋశ్యమూక మాదలి యా
మతంగాశ్రమ మిది—ఇది శ్రీమణి యను సిద్ధశబరి—ఇదే ! పద్మపంపాసరంబు.

సీత— రోషగాంభీర్యములు విడిచి గూర్వపుత్త్రుఁ డిచ్చటనేగనా పెద్ద యెలుం
గుతో రోదన మొనర్చె.

రామ—దేవీ ! ఈపద్మసరస్సు రమణీయమైనది.

చ. మదకలహంస పక్షముల మాటికిఁ గంపిలుచున్న దీర్ఘనా
శ దళిత వారిజప్రజములం దగి కైరవపజ్జి నొప్పుత
త్సదమల సీరభాగములఁ జయ్యన బావ్పము రాలి వెండియుం
బొదిలెడు సంతరాళమునఁ బొందుగఁ జూచితి నా సగన్మనన్.

32.

లక్ష్మ—ఇతఁ డార్దుఁ డగు హనుమంతుఁడు.

సీత—ఇతఁడు చిరనిర్వేదమును బొందు జీవలోకము నుద్ధరించిన మహాహీనకారకుండును
మహాభాగుండు నగు మరున్నందనుండు.

రామ— గీ. అంజనానంద వర్ధనుఁ డైన యట్టి
ఘనభూఁ డితండు కన్యాకారణుండు
మనకు జగముల కి మృహమహుని శౌర్య
సంపదలచేత ధన్వంత సంధినిలె.

33.

దళిత=వికసించిన. వారిజము=పద్మము, కైరవము=కలువ. అంతరాళమున=
మధ్యకాలమున.

సీత—వత్సా! తునుమిత కదంబ నృత్యస్థయూరం బైన యిమ్మహిధరంగు పేరేమి?
ఇచ్చటఁ బ్రభావ సౌందర్యమాత్రీ పరిశేషమైన ధూసరిత లాహ్వానుతో క్షణమాత్రీ
మూర్ఛితుం డగు నార్యపుత్రుండు దుఃఖాయమానుడ వగు నీచే ధరింపఁబడిన వాఁ
డై వృక్షమూలమున లిఖింపఁబడియె.

లక్ష్మ—కా. శ్యామ స్నిగ్ధ నవాంబుగాశ్రిత శిరస్థానంబు, సాలమృదు
వ్యామిల తును సౌరభం బిదియె నుమ్మా మాల్వన చెచ్చెల మా

రామ— సౌమిత్రీ! యిక్కఁ జాలు చాలును వినం జాలం బరార్థంబు, నీ
తామాంగశృంగవతీ విచారగ మిదె! సిద్ధం బయ్యెడివ్ వెండియున్. 34.

లక్ష్మ—పిదప నార్మనియొక్కయొక బూజ్యులగు కపిదానవులయొక్కయొక నగణ్యం
బులగు సుత్తంగోత్తర చిత్రీకృత్యంబులుకలవు. ఈయార్యయుఁ బరిశ్రాంతియైనది
కాన విశ్రమింపఁ జేయుండని విన్నవించుచుంటిని.

సీత—ఆర్యపుత్రా! యీ చిత్రీదర్శనంబుచే సాఖిలాషవగు నే నొకటి విన్నవించె
దను.

రామ—అజ్ఞాపింపుము.

సీత—ప్రసన్న గంభీరంబు లగు గహన వీధులఁ జరింప వలయు ననియుఁ బావన
విమల శీతలానగాహయు భగవతియు నగు భాగీరథియందు విహరింప వలయు
ననియుం గోరుచుంటిని.

రామ—వత్స! లక్ష్మణ! “అఖిలాష చెచ్చెగ నెఱవేర్చవలయు” నని యిప్పుడే
గురుజనాంజ్ఞ యైనది. కాన నస్థులిత సుఖ సంప్రసారమైన శతాంగంబు దెప్పిం
పుము.

సీత—ఆర్యపుత్రా! మీరు నచ్చటికి రావలయును.

రామ—కఠినహృదయా! యిదియుం జెప్పవలయునా?

సీత—అట్లయిన నాకిష్టమే—

అవగాహము=స్నానము. అస్థులిత=చలించని, సంప్రసారమైన=గమనముగల,
శతాంగము=రథము. శ్యామ=నల్లనయిన, స్నిగ్ధ=నునుపగు, నవాంబుడ=క్రొత్త
మేఘముచే, ఆశ్రిత=ఆశ్రయింపఁబడిన, శిగ్ధాస్థానాంబు=శిఖరములుగలది, సాలమృ
దు=మద్దిచెట్లయొక్క, వ్యామిలత్=వికసించిన, నుమసౌరభము = పుష్పపరిమళము
గలదియు.

లక్ష్మ—ఆర్యాజ్ఞ నిర్వర్తింతును. (నిష్క్రమించును.)

రామ—పేయసీ ! యీ గవాక్షమాడలను కొక్కిలంత రసపు శయనింతుము.

సీత—ఔఁగాక ! ప్రియూప జలిత మగు నిద్రచే నవహరి గలబడుచుంటివి.

రామ—ఇచట శయనింప నన్ను దృఢముగా నవలంబింపుము.

గీ. భేద సాధ్యుని నిస్సృత స్వేదబిందు

సాంద్రమై చంద్రికరమిళ చంద్రికార

సరమును బోని భుజము గంగరమునందు

జీ ర్మదనుగాక ! జీవంబు గూర్చు బోక.

35.

(అట్లు చేయించి సానందముగా) ప్రియూ ! యేమి ?

మ. అరయక సౌఖ్యమె ? దుఃఖమె ? తెలియ శక్యం బింతయుంగాదు, దు

ర్భర సమ్రాహమె ? నిద్రచె ? విషవిరర్పణో ? మదింబో ? భవ

త్సరస స్పర్శములకె మదింద్రియతఱిగ పహ్యాగ్న నొందించు బం

ధుర బావం బిది జీవము నెల్లలివి గుణున్మాత్రులగు గావించెడుక.

36.

సీత—మీరు నిశ్చల ప్రిసాదులు. ఇష్టజితకన్నఁ గావలసిన దేమి ?

రామ— గీ. క్లాంత జీవన కుసుమ వికాసనము,

లింగియ విమోహనములు, సంలృప్తిపదములు,

పాకజాతాక్షి ! భవదీయ భాషణములు,

స్వాంత నురసాయనములు, గర్హామృతములు.

37.

సీత—ప్రియంవదా ! శయనింతును. (శయ్యకై యంతటం బరికించును.)

రామ—ఓహో ! యేమి వెదకెడివు ?

గీ. పరిణయం బాది గృహమందు, వనమునందు,

బాల్యమందును, బిదప యావనమునందు,

శయన హేతు వనన్య సంశ్రియమునైన

రాముని భుజంబు సదుపబర్హంబు నీకు.

38

సీత—(చిద్రసభేనయించుచు) ఔను కలదిది, ఆర్ద్రపుత్తా ! కలదిది. (నిద్రించును)

రామ—ఏమి ? ప్రియభాషిణి విషమున నిద్రించె నే ? (చూచి స్నేహముతో)

సాధ్యసనిష్క్రత = భయముచే బయలు వెడలిన. సమ్రాహము = మూర్ఖు. విష విసర్పణో = విషవ్యాప్తియో, క్లాంత = వాడిన గసాయనము = ఔషధము. ఉపబర్హము = దిండు,

చ. ఇదిగృహలక్ష్మీ; సేత్రముల కిద్ది సుభారసవర్తి; యీ సుఖ
 పుష్ప మన దీని స్వర్ణ మెయి రాచిన చాదనసారపూర; మీ
 మృగుభుజ మీ శృంగుల రహించెడు సునలియైతెపు సరం;
 దెద సెడి యేతయిదు రసించుదు దుస్సహమా వియోగమే.

39.

ప్రతీహరి—(ప్రవేశించి) జేవా! వచ్చెను.

రామ—ఓసీ! ఎవరు?

ప్రతీ—దేవర సన్నిధాన సేనకుండగు దుర్ముఖుడు.

రామ—(తనలో) అంతాపుగ సంచారి దుర్ముఖుడా? పౌర జానపదుల భావసంపేదన
 మనకై చనిచియుంటిని. (ప్రకాశము) వచ్చుగాక!

ప్రతీ—(నిష్క్రమించును)

దుర్ము—(ప్రవేశించినచో) హాహా! సేతాజీవివై నసంభావ్య మైన యిట్టి జనాసవా
 డును! నర కెట్లు తెల్వనును? పుండభాగ్యమును నానియోగిమిట్టిజేకదా!

సేత—(కలవరించుచు) హా! ఆర్యపుత్ర! శామ్య! యెచ్చటనుంటివి?

రామ—ఓహా! చిత్రదిగ్భవమున సంక్షోభకారయైన విరహభావన జేవికి స్వప్నా
 ద్వేగమును గల్గించుచున్నది. (అనురాగముతో మేను నిమరుచు)

ఉ. ఎయ్యది ఖేదకాదముల సేకము; సర్వవికానుబద్ధమే;

దెయ్యెడ విశ్రమించు మన; మెంబలిరక్తి జరానపాయమా;

* నెయ్యది మోలి లజ్జనశియింప ఘనపక్షియందు గాంచు; నా

నెయ్యపు జగటున కుగము నిత్యము గోరలుడుం గడంతోన.

40.

* “నెయ్యదిప్రేమ సాగమయి యిసుగు నావపరణాత్మయందు”, పయవద్భవము
 సంబలి మూలమవరణమునకు నాగునినిగూడఁ జదువుకొనవచ్చును. మూలమునందుఁ
 గల “ఆవరణాత్మకత” అను పదమునకు తెండర్థములుగలవు. ఆవరణము=అడ్డ.
 దీనిచేలజ్ఞస్వరూపుడు ఆవరణము మొక్క=అనఁగాలజ్ఞ మొక్క, అత్మయాత్=నాశము
 వలన, ప్రేమపాదునని యుకయర్థము. తెండవని:—వరణమునఁగా వివాహము,
 ఆవరణమున వివాహము మొదలుకొని, అత్మయాత్=అంతమునకు, ఆనఁగామరణప
 ర్యంతము నిడుననిప్రేమగలదియని. ఈరెండిటియందును మొదటియర్థమే యెక్కువ
 గనవంతమైనదిని పెద్దలమనెను. కాగనదానిసేవద్దయునందు వ్యక్తికరించితిమి. పతాం
 తరమున క్లేషకమునకు ఆవరణాత్మకము అనుమూలపాద భాగమునే ప్రయోగిం
 చితిమి.

దుర్ము—(సమీపించి) జయము చేవా !

రామ—తెల్పుము నీ నెఱింగినది.

దుర్ము—“రామభగ్నునిచే మహారాజు గళరథుని మరచితి” మని పౌరజానపదులు
జేవరం గొనియాడుచుండిరి.

రామ—అర్థనాటిమిది. దోషమేమైనఁ దెల్పుము. దాని నినర్తించెదను.

దుర్ము—(కన్నీరుతో) జేవా ! వినుము. (కర్ణమున నిట్టిటు)

రామ—అహహా ! వాగ్విజ్ఞుని నీవాగ్రహుతము. (మూర్ఛిల్లును.)

దుర్ము—జేవా ! ఊరడిల్లుము.

రామ—(ఊరడిలి)

గీ. ఆకట జానకి కన్య కేహప్రవాస

దోష మణగింపఁ బడియె నద్భుతపు నిగుల

నదియె వెండియు దుర్విధిపొప్పి నలన

నిరిసె నెల్లెడ నాలర్క విషము వోలె.

41.

కాన నిందు మందభాగ్యుల నగు నేనేమి చేయుదును ? (విమర్శించి దైన్యముతో) ఇంకేమిగలదు ?

గీ. శిష్టులకు నెట్టి కృత్యంలు చేతనైన

జనుల యిష్టానుసరణంలు సద్వ్రతంలు

నన్నుఁ బ్రాణంబులను వీడు నాదుజనకు

చేత నీ సద్వ్రతంలె పూజించబడిరె.

42.

భగవంతుఁ డగు వసిష్ఠమానియు నిట్లెవ్వరైనా మఱియు.

గీ. భువనవరులైన రవివంశ భూమిపతుల

సన్వ్రతంలు మిగుల నుజ్జ్వలిత మయ్యె

నందు ననుబట్టి కశ్యపా నదంతి

దొరలెనేని ! వృద్ధుడె వినింగుండు నకట !

43

హా ! జేవి ! సవన ధాతీతమాజా ! హా ! స్వజన్మానుగ్రహ పావనీకృత విశ్వం
భరా ! హా ! నిమిజనకకులానందదాయిని ! హా ! పావక వసిష్ఠారుధాతీ మాయమాన
సద్వ్రత శాలిని ! హా ! రామైకజీవితా ! హా ! దుర్గమారణ్య వాస ప్రియసఖి !
హా ! హిత మిత భాషిణి ! యిట్టికా యీ దశావతారము.

ఆలర్క=వెట్టికుక్కయొక్క, ఉజ్జ్వలితము=పకాళమానము,

గీ. నీవలన విష్ణుపముతెల్లఁ బావనములు
ప్రజల వాక్కులు నీయం దపావనములు
నీవలన నాధనంతములో నిఖిలజగము
లీ వనాగురాల నయి నాపోవుదింక.

44.

దుర్ముఖ ! లక్ష్మణునితో నీ నవీన రాముఁ డాజ్ఞాపించు చున్నాడని తెల్పుము. (కర్ణముననిట్టిటు)

దుర్ముఖ—పావక పరిపూతయు గర్భస్థిత పవిత్ర రఘుకుల సంతతియు నగు దేవియెడల దుర్జన వాక్యమున దేవరచే నీ చందమున నేల నిర్ణయింపబడినది ?

గాము—చాలు ! పారజానపను తెట్లు దుర్జనులు ? చూడుము.

గీ. ప్రజల కభిమత మైన దిక్ష్యాకుసులము
విధివశంబున నపవాద రీతి మొదవె
నద్యుతపు శోధఁ జేసితి మంటి మేని
నమ్ము నెవ్వఁడు దూర వృత్తమ్ము మదిని ?

45.

కాపునం బొమ్ము—

దుర్ముఖ—హా ! దేవి ! (నివ్రమించును)

రాము—హా ! కష్టము ! అతిఘోర మొనర్చు ఘాతుకుండ నైతిని. నేను—

ఉ. పిన్నటనాటగోలఁ గడుఁ బ్రీతినిఁ బెంపుడు జెంది కూర్చితే
భిన్నముగాని భావమునఁ జేర్చి వహించెడి దీనిఁ బన్నికం
బన్ని గృహంబునం బెనుచు పక్షిఁబుళిందునకట్లు సాహృదం
బెన్నక మృత్యువక్త్రమున కింక సమర్పణ మాచరించితిన్.

46.

కాన ముట్టరాని పాతకమైన నేను దేవి నపవిత్రపాతకునా యేమి ?

(నీతళిరంబు నించుక యొత్తి బాహువుం దివిచి)

ఆ. చను మూర్ఖుల కగృత చండాలుడను నన్ను

ముట్ట కింక విడుము ముగ్ధురాల !

సంక్రయించి తీవు చందన భ్రాంతిచే

విలయ నేతు వైన విషకుజంబు.

47

విష్ణుపములు = జగములు, పులిందుడు = కిరాతుడు, సాహృదంబు = స్నేహము
వక్త్రము = ముఖము, సంక్రయించితి = ఆక్రయించితివి. విలయం = ప్రాణాపాయమునకు

అన్నా ! శీనలోక మిపుడు వ్యత్యస్త మయినది. రాముని జీవితఫలం బవసన్న మైనది. ఇప్పుడు జగంబు గూన్యంబై జీర్ణాగ్రణ్య మైనది. సంచారము నిస్సారము. కాయము కావ్యప్రాయము. ఆశగూఢం నైతిని. ఏమి వేయుదును ! విదిగతి ?

గీ. ఉమ్మలికము నెఱుంగఁ జేయుటక రాము
నందుఁ జైతన్య మాగతం బయ్యె మరలఁ
బ్రాణములు మేన నిల్చి మర్యములఁ గలఁచి
నజకీలాంబు లటుల గుర్వహము లయ్యె.

48.

హా ! జననీ ! అరుంధతీ ! హా ! భగవంతులారా ! వసిష్ఠ విశ్వామిత్రులారా ! హా ! మహాత్మా ! పాపక ! హా ! దేవీ ! భూతధాత్రి ! హా ! తండ్రీ ! జనక ! హా ! తండ్రీ ! హా ! మాతలారా ! హా ! మహాశక్యతీ ! లంకాపతీ ! విభీషణ ! హా ! ప్రియ మిత్ర ! నుగ్గ్రీవ ! హా ! హమ్మ ! మరున్నందన ! హా ! సఖీ ! త్రిజటా ! హతప్రాయుడగు రామునిచే మీరెల్లరుఁ దిరస్కరింపఁ బడితిరి; ఇపుడు వారిఁజీర నేనెవ్వం డను ?

క. శును లమ్మహామహాలు దు
ర్మనుడఁ గృతఘ్నుండ ననఁగఁ జను నాచే ని
య్యనుపునఁ జీరంబడి యె
య్యనఁ గలుషీభూతు లౌదు రనుచుఁడలంతున్.

49.

చ. శను మదినమ్మి హృత్తటమునం బడి నిద్రిలుచున్న శేహలీ
క్రింది, భయభావనాస్ఫురిత మేదుర గర్భ భరాలసం, బ్రియాం
గన, నిటులం ద్యజించి యనుకంప యొకింతయు లేక మానవా
శనులకు నేబలింబలెనొసంగుచు నుంటిని క్రూరవృత్తితోన్.

50.

(నీత పాదముల శిరమును జేర్చి) దేవీ ! రాముని శిరంబు నీపాదపద్మముల ముట్టుట కిదియే కడసారి (పిడ్పును-తెఱలో) అబ్రహ్మణ్య మబ్రహ్మణ్యము. రామ—ఓహో ! తెల్పు మేమిది ? (మరలఁ దెఱలో)

ఉమ్మలికము=దుఃఖము, కీలాంబులు=మేకులు, చీరంబడి=పిలువంబడి, స్ఫురితం=చలించుచున్న, మేదుర=అతిశయమైన, అనుకంప=పియ, అబ్రహ్మణ్యము=అనభ్యండున్న.

క. యమునా శీర నివాసులు

నమిత్రోగ్ర తపఃప్రభావ లగు నానులు గు

ర్దమ లహా త్రాసితులై

శ్రమమునఁ జరుగెంచి రేచె శరణం బనుచున్.

51.

రామ—అహో ! యిప్పటికిని రాక్షసు ల్రాసనా ? ఆగ్రహాక ! కూభీనసీపుత్రుఁడయిన
యిద్దురాస్య నున్మూలిన శత్రుఘ్న నాపెదను. (కొన్ని పడుము లిగి మరలఁ
దిరిగి) హా ! చేసీ ! ఇట్లు పోయి యెట్లుగాఁగలను ? శకవశీ ! విశ్వంబరా !

క. జనక క్షుమాశ సగభవ

మనుకేగ్రదుల యభిలగోత్ర మగళ మగు సా

ననీల యైన యే సా

ద్విని బుచ్చాగ్ధరమునాదు వెలయించితివో ?

52.

అట్టి పవిత్రపుత్రికయైన జానకినవేషింపుము.

(నిష్క్రమించును.)

సీత—హా ! సోమ్య ! ఆగ్రహత్య ! యెచ్చటనుంటివి ? (వేగమున లేచి) కటకటా !
దుస్స్వప్న నాచిత్రవై యార్ధపుత్ర సూన్యగాలినిగాఁ దలంచుచుంటిని. (పరికించి)
అయ్యయో ? నిద్రించుచున్న నన్నార్ధపుత్రుఁడొటి విడిచి చనియె. ఇప్పుడిదే
మి ? ఔగాక ! అతనిఁగాంచుచు నాయంతనేను ముర్ఖునిగానునేని యాతనిపై
నాగ్రహింతును. వేవకుఁడెవ్వఁడినట ?

దుర్యు—(ప్రవేశించి) దేసీ ! “అరణ్యసిద్ధమైనది. దేవియధిరోపించుఁగాక !”

యని లక్ష్మణకుమారుండు విన్నవించుచున్నాఁడు.

సీత—ఇదిగో ! అధిష్టించుచుంటిని, కృష్ణభాగము ను రించు నట్లున్నది. కాన మెల్లనఁ
బోవుదము.

దుర్యు—దేసీ ! యిట్టిట.

సీత—రఘువంశదేవతలకు నమస్కారము, శరీరమలకు వందనము.

(అంతః నిష్క్రమించును.)

చిత్రదిగ్గజ మను ప్రథమాంకము.

రెండవ అంకము.

లహరీత్రాసితులై = లహరీత్రాసితులై శ్రీయశైలబడినవారై , అవేషింపుము =
కనిపెట్టుము. అగ్రరమునందు = యజ్ఞ (భూమియందు.)

ఆంధ్రీ కృతోత్తర రామచరిత్రము.

ద్వి తీ యా క ము.

(తెలుగు) స్నాగతమా శపస్సినికి ?

తాపసి—(వనిక వేషముతోఁ బ్రవేశించి) ననా! ఈ వనదేవత ఫల తునుమ పల్ల
వార్జ్యములతో నన్ను శేరవదుచున్నది.

వనదేవత—(ప్రవేశించి ఆర్జ్య మొంగి).

ఉ. ఈవిపినయి భోగ్యము యధేచ్ఛగ మీకు, శుభాహ మిద్ది, నా
కీనిధి సాను సంగ మన సెతయిం బుజ్జమునఁ లభించు, వృ
క్షావళి నిడయిన, జలమైన, దహోవగభోజ్యమా ఫలం
జే ? వరములమేలి ? వశజే గది సర్వము మీకు నిర్మోహన్.

1.

తాప—ఇందేమి తెల్పవలయును ?

మ. ప్రియగా కాయకన్యత్తియున, విశయ దిప్తి గొలు వాచాప్రవృ
త్తియు, భద్రప్రకృతిం గనర్చు మతియు, దివ్యంపు సాంగత్య ర
త్తియు, బ్రహ్మక్ష పశోక్ష కాలముల నేకీభూత సారస్వయం
జయవెట్టన్ విలసిల్లు సజన రహస్యం బచ్చ నిర్వ్యాజమై.

2.

(కూర్చుందురు)

వన—పూర్వరాత్రి నామక్రియ ముని తెలిసికొందురు !

తాప—ఆర్యురాలా ! ఆత్రేయిని !

వన—ఆర్యా ! ఆత్రేయి ! యిచ్చటి కెచ్చటినుండి నచ్చుచుంటిని ? ఈ దండ

కారణం ప్రచార మెందులకు ?

అశారు = దినము. ఓకీభూతము = ఒకటిగాఁజేయఁబడిన, నిర్వ్యాజమై =
ముషసేనిదై

ఆత్రే— గి. వగలుదురు కుంభసంభవ ప్రియులు లైన
 పెక్కు దుర్దీప వేత్త లీ చక్కటులను
 వీరి పన్నిది విగమాంత విద్య నేర్వఁ
 దిరుగు చూటిని వాల్మీకి పరసనుంకి.

3.

వన— అన్యములు సైతముఁ బురాణ బ్రహ్మవాని యగు నా ప్రాచీతన మూనినె
 నిగమాంతాన్యాయమునకై యుపాసించు చుండ నాద్యురాలి కీ దీర్ఘ ప్రవాస
 శ్లోక మెందులకు ?

ఆత్రే— అచ్చట విశేష మగు నన్యాయాంతరాయ మని దీర్ఘప్రవాస మంగీకరించితిని.
 వన— అది యెద్ది ?

ఆత్రే— అమృతాత్మని కద్దియో మొక నేవతా విశేషము సర్వవిధముల నదృఢతావ
 హంబై స్తన్యత్యాగ వయస్సునం గలుగు నగ్భక యుగ్మంబు నర్పించె. ఆయు
 గళ మొక్క మునులకే కాగు తిక్కగూఢ్యతములకు నైత మంతరంగంబులం
 ద్రవింపఁ జేయుచుండె.

వన— వారి యభిధానంబు లెఱుంగుమనా ?

ఆత్రే— “కుశ లు” లని వారి మూహ్యాయంబులును, దత్ప్రభావంబునుంగూడ, నా
 దేవతయే వక్కాజించె.

వన— ప్రభావ మెట్టిది ?

ఆత్రే— వారికి పరహస్యంబు లయిన జ్యంభకాస్త్రంబు లాజన్మ నీధము లంట.

వన— ఓహో ! ఆశ్చర్యమిది.

ఆత్రే— భగవానుఁ డగు వాల్మీకిహానియు, వారి మహాత్మ తుల్యముగాఁ బోషిం
 చుచు సురక్షించుచుఁ జూడాకిర్య నాచరించి నిగమములు దక్కఁ దక్కిన
 విద్యల సావధానముగా నేర్పి పిమ్మట గర్భైకాదశ వత్సరంబున తాత్రకల్ప
 ముతో నుపనయనం బొనర్చి కురువులు క్రయి విద్యంగఁగిరి. జాజ్వల్యమాన
 ప్రజ్ఞా మేధా విశేషులగు నా బాలకులతో సహాన్యాయనం బొనర్పనస్మదాదులకు
 యోగము లేదు. ఏమన ?

ఉద్దీగవేత్తలు = సామవేదము తెలిసినవారు, అగ్భక యుగ్మము = ఇరు
 పురుబిడ్డలు, ఉపమాల్స = పెంపుడు తల్లి. క్రియ = వేదము.

చ. మొనసి గురుడు బ్రాహ్మనకు మూర్ఖునకున్ సరివిద్య నేర్పు చొ
కొనికిని బ్రాహ్మకి గలుగన్, వరియి నను గాని కేయఁ డా
జనులకుఁ బాండితీ కలనఁ బాల విభేదము గల్గు, బిబుము :

గానునెడ నచ్చ రత్న మునకుం దులఁ గూఁగునొకొ మృదాదులున్. 4.

వన—ఇదే ! అగ్రయశాంతరాయము.

అత్రే—ఇంకొకటిగూడఁ గలదు.

వన—అదేది ?

అత్రే—పిదప నొకప్పు డా బ్రహ్మర్షి మధ్యాహ్న కాలమున దమసా తరంగిణిం చేరి
యచ్చటం గవగూడి చరించు క్రాంతయులలో నొకటి కిగానునిచే వధింపబడ నిరీ
క్షించి యాకస్మి కావభాసయై యసంకీర్తానుష్టుబ్రూప యగు నాద్దావిం బ్రకటించె.
* శ్లో॥ “మానిషాః ! ప్రతిష్ఠాం త్వ మగమ శ్వాశ్వతీ స్సమాః
య త్రోచ మిధునా దేక మవధిః కామమోహితం” అని.

వన—చిత్రము. అన్నయంబు గాక నూతనంబుగా ఛందస్సు లవతరించినవి.

అత్రే—అయ్యెడ శబ్దబ్రహ్మవభాసకుం డగు భగవంతుని వల్మీకభవని శేరి భగవం
తుండగు భూతభావనకుండు బద్ధభవుం డెట్లనియె. “బుద్ధురా ! వాగ్రహ్యమంబు
నం బ్రబుద్ధుండ వై తివి. కాన రామచరిత్రంబు నభివర్ణింపుము, న ప్రతిభాదృష్టియే
యనుపహతంబైన దివ్యజ్యోతి యగును. అదికవి వై తివి.” అని యంతర్నితం
డయ్యె. పిమ్మట భగవానుం డగు వల్మీకభవండు మనుష్యలోకమున శబ్దబ్రహ్మము
నకుఁ బ్రభవ పరిణామ మగు నట్టి రామాయణ మను నిశిహాసమును రచించెను.

వన—అహో ! బ్రహ్మాండ మలంకరింపబడినది.

అత్రే—కావుననే మహాంత మగు నగ్రయశాంతరాయ మని నచించితిని.

వన—అది యుక్తము.

అత్రే—విశ్రమించితిని. కల్యాణీ ! యిప్పు డగస్త్యశ్రమంబునకు మార్గంబుఁ దెల్పుము.

వన—ఇటు పంచవటి ననుసరించి యాగోదావనీ తీరమున నరుగుదువుగాక !

అనభాసయై = ప్రకాశముకలదియై, అసంకీర్ణ = రాక్యదోషరహితమైన,
* శ్లో. కామమోహితమైనట్టి క్రాంతమిధున ! మదునొకదానిజంపితి నట్టులొట !
నానిషాః ! పెట్టిండ్లు నిచర్చియందుం ! బ్రాహ్మణులతోడ నుండంగా జలదు సుమ్ము,
అనుపహతము=అడ్డులేని.

ఆత్మే—అన్యపుఁ పశ్యమేగ మారంభించెను.

వాసం—ఇన్నీ! వివాహము గూడనా?

ఆత్మే—లేదు లేదు. పాపము శాంతించుఁగాక!

వాసం—అట్లయిన యాగమున భర్తృపత్నియో?

ఆత్మే—సేమములను బగు శీతావతికన్య.

వాసం—అన్నా!

క. కులిశమునకన్నఁ నీక్షం

లులు, సుమమునకన్న మృదులములు, నగుచు నిలన్

దెలయు మహాత్ముల చిత్తం

లుల నెవ్వనికైనఁ దెలియఁ బోలునె తలఁచన్.

6.

ఆత్మే—వామదే వాభిమంత్రితం దైన యజ్ఞశ్శ్రావణ విసర్గింపఁ బడియె. దానికి విధి వినిత క్రమమున గతుక వర్గ మేగ్వులుపఁ బడియె. దాని కధీశుడై లక్ష్మణ కుమారుఁ డగు సంప్రదేహుండు దివ్యాస్త్ర సంప్రదాయము తోడను జతురంగ సేనతోడ ను బాపబడినా.

వాసం—(స్తేహనంద బాష్పములతో) కుమార లక్ష్మణానమం గూడఁ బుత్తుఁడా? ఆహ! తల్లీ! బ్రదికితిని.

ఆత్మే—ఇంతలో శోక మహీసురుండు మృశుఁడైన పుత్తుని నెత్తుకొని రాజద్వారమున గుండెలు హెదుకొనుచు “నవ్రహ్మణ్య” మని మొన్నెత్తెను. పిదప “గానాపచాగము లేక లోకుల కిట్టి యకాలమృత్యు వానేశింప” గని దనుచుయూండు రామభద్రుఁ డహించు చుండ చళరీరవాణి గొల్లున నిట్లావిర్భవించె

గీ. “భూతలంఘన నిపుడు రంబూతుఁ డెనఁగ

వృషలుఁ డొక్కఁడు తప మానరించు చుండె

శిరము ఖండింప నర్హుఁ డెన్నరుండొ నీకు

రామ! వానిని ద్రుంచి విప్రనుతు మనువు.”

7.

ఇ య్యుచక్రపతి గాలించి నిడ్డహస్తంజై పుష్పక విమాన మధిష్టించి శూలపాశ ప సాన్వేషణార్థమై జగద్విభుం డవ్వెనికుం—లం కరంగఁ బొచ్చె.

కులిశము=తృణాయుధము, మృషులుండొ=శూలదుండొ.

వాసం—శంబూకుఁ డనువాఁ డభోముఖుఁడై ధూమపాన మొనర్చుచు నీజనస్థానమున నే తపము నేయుచుండె. కాన మనరామభద్రుఁ డిక్కాననం బలంకరించుఁ గాఁ బోలు !

శ్రీతే—కశ్యాణీ ! యింకఁ బోయెదను.

వాసం—ఔఁగాక ! ఈదినము కఠోరముగా నున్నది. అల్లడే ;—

మ. పులుఁగుల్ వట్టలఁ గాలఁ గీలుచును బుద్ధుల్ ముక్కుల న్మౌక్కి- (బ
క్కి-లఁ బారావత కుక్కుటంబులు తృప్తం గాసిల్లి ఘోషింప, నొ
డ్డుల నీడద్రుమముల్ తపోవృక్షమునఁ బట్టుల్ దప్పి మత్తద్విషం
బులు దొడ్డెక్కుల రాయ రాలు పువలం బూజించె గోదావరిన్. 8.
(నిష్క్రమించిరి.)

ఇది విష్కంభము.

(కరుణోద్భూత ఖిద్దముతో రాముఁడు ప్రవేశించును.)

రామ—

న. మగుడకుదక్షిణేద్ధకరమా ! మృతభూసుర నందనుండు హె
చ్చుగఁ దెలిపొంది నిల్పుటకు కూడ్రమునిం గడతేర్చు మక్కి-టా !
వగ పొక యింత శక కులభామిని గర్భవతిన్ వనావలిం
దిగించిన రాము గాత్రమవు నీకు దయారస మేల కల్గినో ? 9.

(అతికష్టమున విసరి) రామునకుఁ దగిన కృత్య మాచరింపఁ బడినది. జీవించు
నా విప్రకుమారుడను ?

దివ్యపురుషుఁడు—(ప్రవేశించి) దేవా ! జయము జయము !—

న. యముని నశంబునుండి యభయంబు నొసంగిన నీవు కానక
శ్వము వహియించుటన్ మనిగొ బ్రాహ్మణ నందనుఁ, డిట్టి వైభవం
బమరెను నాకు, శంబుకుండ నాఁడల మొక్కె-ద నీ పదాంబుజ
న్మములకు, సజ్జ నాత్తు నిధనంబులు గూడఁ దరింపఁ జేయవే ? 10

కఠోరము = తిక్కము. తృప్తి = దప్పి, నీడ = గూళ్లతో నున్న, దుగ్ధములు =
వృక్షములు, తపోవృక్షమున = ఎండవేడిమిచే, ద్విషములు = విషములు. దక్షిణేద్ధకర
మా = ప్రసిద్ధమైన మోకుడిచేయీ ! గాత్రమవు = అయవరూపమైనదానవు. పదాం
బుజన్మములు = పాదపద్మములు. నిధనంబులు = గావులు.

రామ—రెండును మాకు హితములే, కాన నుగ్రహసంఘనకుఁ దగిన ఫలం బనుభవించుము.

గీ. ఎచట సుకృతముచే జనియించి నట్టి

విపుల సౌద ప్రమోదముల్ వెలయుచుండు

నట్టి వైరాజిలోకంబు లతుల దీప్తి

భరితములు గల్గు నీకు శాశ్వతము లగుచు.

11

శంబు—ఈ వైభవము దేవుఁ సాదానుగ్రహ ఫలంబుగాని నా తపఃఫలంబుగాదు.

అయినను తపంబు మహాపకారమే కావించెను.

చ. పారి జగ మారయం నగిన భూతవిభుండను నీవు కూర్చు న

న్నరయంచు నూరు యోజనము లాస్తమెయిం జనుదెంచు టెల్ల న

క్రొణ కగు మత్తపః ఫలము గాదె? శ్రితావన! కాకయున్న ని

క్రొరణి నయోధ్యనుండి నను గాంచుట యెక్కిడ దండకాటవిన్ ? 12.

రామ—దండకారణ్యమా యిది? (కలయఁ గాంచి) జూను—

ఉ. ఒక్కెడ నీల కోమలము, లొక్కెడ భీషణ జాంగలంబు లిం

కొక్కెడ నిర్మల రాగవ మహోజ్వల సుగంధ దిశాముఖంబు, లీ

ప్రక్కలఁ దీర్థముల్, గిరులు, వాహిను, లాశమ గర్భితాటపుల్,

నెక్కెడ బూర్వదృష్ట సరణిం గనుపటైడి దండకాస్థలన్. 13.

శంబు—దండకారణ్యమే యిది. తొల్లి యిటు నివసించు దేవరచే—

గీ. దారు జాచారు లగు చతుర్దశ సహస్ర

దితిజులును, ఖగదూషణ త్రిశిరు లనెడి

రాక్షస త్రియమును మహారణ్యమునందుఁ

జగపఁ బడలేదె వికృమోచ్చయము మెలయ ? 14.

కావుననే సిద్ధశ్రేత్రి మగు నీ జనస్థానమున మునుబోటి భీరువులకుఁ గూడ నిర్భయ సంచారము లయించినది.

వైరాజిలోకంబులు = పరీకాశన తమ లై నలోకములు. జాంగలంబులు = ఎడారులు, నిర్మల రాగవ = పరీవాహస్థులు. ప్రార్థదృష్ట గణిన్ = వెనుకఁ జూచినరీతిని. చతుర్దశసహస్ర త్రిజులు = పదునాలుగు వేలక్కొనులు. వికృమోచ్చయము = పరాక్రమాతిశయము. భీరువులకు = పరికిరారికి.

రామ—పండకారణ్యమే కాక జనస్థానముఁ గూడనా?

శంభు—ఓను. సర్వభూత భయకరంగాలు, నున్నత చండ కార్డుల కరాళ్ళ కైల
కందరంబులు, నగునీ జనస్థాన పాంత గంభీర కాంతారంబులు దక్షిణ దిగంతంబు
నావరించి యున్నవి. అల్లడే !

మ. ఒకవో నీరన నిశ్చలంబు, బాకవో నుద్దుప్త సత్త్వంబు, లింగ
కొకవో స్వైర సుషుప్త ధీర రన గోన్మాసము దీప్తాగ్ను, లింగ
కొకవోటం బ్రదిరాంతర ప్రసర దాస్యగంబు నా సీమలా
గృకలాసంబులు దృష్టవాహన నిదాఘేరములం గ్రోతెడున్.

15.

రామ—గీ. తొల్లి ఖరదైత్య నిలయమై తుంగలించు

జనస్థాన ననసీమ తెల్లఁ గనుచుఁ

వొంటి వృత్తాంతముల మహాద్భుత మెసంగ

ననుభవించుచు నూటిఁ బ్రత్యక్ష సరణి.

16.

(అంతటఁగలయంబుచి) సర్గవిధంబులను జానకి యుపవనామోదిని ; అవియే
కదా యీ కాంతారంగాలు ! ఇంతకన్న భయంకర మెయ్యది ? (కన్నీళ్ళతో)

క. నిను గూడి నునునుగంధిల

వనముల నివసించు ననుచుఁ బర మాకాశం

గున విహరించె సతీమణి

యను నగు దిత్సరియ మనెను మట్టిది గాజే ?

17.

క. ఇంచుకయుఁ కేయకున్న చు

ద్రుంచున్ పాఖ్యములచేత గుఱులు తెల్ల

జాగించట్టియ జన మనగా

తెంచఁగ రా చట్టి ప్రవృత్తిల నునుజునకున్.

18.

కరాళ్ళ=భయంకరమైన, నిరవ=నిశ్చలమగుటచే, ఉద్దుప్త=ప్రచండమైన,
సత్త్వంబులు = జంచులు, స్వైరసుషుప్త = స్వేచ్ఛగా నిదించుచున్న, ధీరరవ =
గంభీరస్వనిగల, నాగ = పాములమొక్క, ఉన్మాసముచేత, దీప్తాగ్నులు = మండెడు
అగ్నిహోత్రములు. పరిరాంతర = గ హలను జి, ప్రసరల్ = పాటుచున్న, ఆల్ప
దంబుల = కొద్దిదగల, సీమల = స్రావణములగు, కృకలాసంబులు = తొండలు,
తృప్తన్ = దాహముచే, వాహన = కొండలునలమొక్క, నిదాఘేరములన్ = చెముడు
నీటిని. గ్రోతెడున్, మధునుగంధిల = పూలనే నేచేబలిమిలింపఁగ మామ = కేమియున్న,

శంబు—కావున తురవగాహంబు లగు నీ గహనంబులం జూడ వలగు. మఱియు,
 సదమల నీలకంఠ కంఠ మంజుల పృథ్వా భానురంబు లగు భూధరంబులచే
 వ్యాత్తుంబులై, నిరంత రానీల విస్తృత చ్ఛాయ బాలతరు బృంద నుండరంబులై,
 నిర్భయా నేక మృగ సంకులాంబులై సృకాం తామిత పరిజాహంబు లగు నీమగ్ధ
 మారణ్యముల మహాత్మా ! కనుగొనుము.

గీ. సమద విహగ నిలయ వేతన పరీమాన
 గంధి శీతల విమగోదకముల నలరి,
 మంజు ఫల నీల జంబూ నికుంజ రుద్ధ
 రయ రవంబులఁ బాటు నిర్ధరింపు లిచట.

19.

మఱియు—

గీ. గుహల నంబూకృతము సేయు మానయ్యెలఁగు
 ల నినదంబు పృథిగ్మల మిలిమీఁతె,
 గజ దళిత కీర్ణ సల్లకీ గ్రంధి సార
 సారథము రేగె శిశిర కషాయ కటుత.

20.

రామ—(కన్నీళ్ల నరికిట్టి) భద్రా! సీమార్గములు శుభప్రదము లౌఁ గాక! పుణ్య
 లోక పార్వీక్త విమానంబు నధిగోహింపుము.

శంబు—పురాతన బ్రహ్మ వాచి యగు నగ స్త్య మాని కభివృద్ధిచి శాశ్వత స్థానముం
 జేరెదను. (నిష్క్రమించెను.)

దురసగాహంబులు—పరీవేశింపకృతము గానివి, గహనంబులు—వనములు, విస్తృత=విరివి
 యైన, నీలకంఠ=నైమగ్ధ యొక్క, పరిజాహంబులు=గంభీరములు.

సమద=మదిచిన, విహగ=పక్షులయొక్క, నిలయ=గూర్చుకల, వేతన=ప్రబుచ్చెట్లుయొక్క, ప్రమాన=పురుషులచేతను, గంధి=పరిమళించు, శీతల=చల్లనైన, విమల=స్వచ్ఛమయిన, మంజు=మృదువైన, ఫల=పండ్లచేత, నీల=నల్లనయిన, జంబూనికుంజ=నేరేడుపొదలచేత, రుద్ధ=అరికట్టఁబడిన, రయ=రేగమువలనఁగలుగు, రవంబుల=ధ్వనులతో, పాటు=ప్రవహించు, నిర్ధరింపులు=పరీవాహములు.

అంబూకృతము = ఉమ్మి వేయుటవలనఁగలుగు ధ్వని. గజ=యెనుఁగులచేత, దళిత=విరునఁబడిన, కీర్ణ = డట్టమయిన, సల్లకీ = అందుగుచెట్లుయొక్క, గ్రంధి = గజపులనుండి వెడలిన, సార = రసముయొక్క, సారథము = పరిమళము, శిశిర = నల్లనిదియు, కషాయ = చేదయినదియు, కటుత=కారముగలదియునై, రేగెన్.

రామ— గీ. మున్న జీరకాల మెందు గావుర పెంపర్చి
వన్య గృహ మేధులము ధర్మ పరుల మగుచు
నేను సంసార సుఖరసం బెఱిగినాగ
మట్టి వన మిచ్చు డీక్షింపు నయ్యె మరల.

21.

గీ. మొరయు నెమిరుల నొప్పు భూధరము లవియె !
సమద హరిణంబు లగు ననన్ధులము లవియె !
మంజు పంజుల లతికా సమంచితములు
చరుణ సేన నెచుళ సరిత్ర టము లవియె !

22.

క. జలధర మాలికవలె నె

స్వలికుం బ్రసవణ దివ్య భూధర మదియే
తెలియంబడు గోదానది

సూలమిం బ్రసరించు నవటనే నిగ్రులయ్యె .

23.

చ. ఉరు వగు డేని శృంగమున నుండె బలాయుప ; చాని క్రింద ను
స్థిరముగఁ బల్లకాలల వసించితి మేమును; గౌతమీనదు
స్వరిత విసల రుగ్వితత భూరుహ శోభ దనర్చి చక్షన
స్వరతములన్ స్వనించు వనపీఠల బంధురమైన సీమలన్.

24.

ఇచ్చటనే పంచవటి. ఇందుఁ జీరకాల ముండుటం బట్టి యీ ప్రదేశంబు ల
న్నియు వివిధ విప్రసంగ వివరములను నాక్షరై యున్నయవి. ప్రియురాలి ప్రాణ
సఖి వాసుంతియు నిచ్చటఁ గలదు. కాన నిప్పుడీ రామహరిపున తెమి కానున్నదో ?
ఇప్పుడు—

గృహ మేధులము = గృహస్థులము.

మంజు = మృదువైన, పంజుల లతికా = ప్రబల శిలవలె, సమంచితము = ఒప్పి
సవియు, తరుణ = తరచును, పంజుల పట్టుచు, నిచుళ = ఎల్ల గొన్నెరుచ్చెట్లునుగలిగిన
సరిత్ర టములు = ప్రవాహపుటాడ్లు. అవి యే.

జలధరము = పెనుము. గోమి = గోదానది లోకము, పయ = పడిచేత, స్వరిత =
కదల్చబడిన, విసల = మిక్కిలివల్లన గ, పక్ష = కాలిగలిగిన, వితత = వికారమును, భూ
రుహ = వృక్షములముక్క, శోభ దనర్చి, పక్షవత్ = పక్షుల మొక్క, విరతములన్ =
కూడితములనె, విప్రసంగ = ప్రణయసంబంధమును.

మ. ఘన కాల యినకుఁ మెయి నిర్విరిసి తీర్ణుఁడౌ విషం బట్లు, నూ
తన సంఘాతమునం జలించు వికటోద్య చ్ఛల్మ ఖండంబు నా
గను, హృన్మర్మమునం బిభిన్న మగు నా గ్రంధివ్రణం బట్లు, పా
క్తన శోకంబు నవీనమై మరల న గ్గారించును ద్వేలతన్.

25.

అట్లయినను బూర్వ పరిచితంబు లగు న భూభాగంబులం గనుంగొందును.
(పరికించి) ఓహో! భరణీసంస్థాన మెంత విపర్యస్తమైనది.

మ. తొలుతన్ వెల్లువయేడనో పులిస ముదుం దోచె నివ్వాగులం,
దలవృక్షంబుల సాంద్రితా విరళతల్ వృత్త్యాసముం జెంది, ని
ఓలి కానం జీరకాలమై కనుట నన్యం బట్లు గాన్పించె, ని
శ్చల శైలంబులచే నదే యిదని సాక్షా నిశ్చయం బయ్యడిన్.

26.

అన్నా! పరిత్యజించు చున్నను న న్ని పంచవట్టి స్నేహము బలవంతముగా
నాకర్షించు నట్లున్నది. (దైన్యముతో)

చ. అల సతిఁ గూడి యే నెచట నాదినముల్ సుఖియించినాడ, మ
న్నిలయమునం దజస్రము యదీయకథల్ విశతంబు లయ్యె, దో
య్యలి నెడఁబాసి యొంటియగు నా దురితాత్ముఁడు రాముఁ డిప్పు డ
గల మగు నట్టి పంచవట్టిఁ గాంచు నెటుల్? గనకేగు నెట్టులన్.

27.

శంబు—(ప్రవేశించి) దేవర! జయించుఁగాక! దేవా! భగవానుఁ డగు నగస్త్య
మాని నావలనఁ దమ సన్నిధానమును విని, “వత్సల యగు లోపాముద్రీయు నగ
స్త్యాశ్రమ వాసు లందఱును విమానావతరణ మంగళం బాయత్త పూచి సీతై
నిరీక్షించియుండిరి. కాన విచ్చేసి మమ్ము మన్నింపుము. పిమ్మట జననపుష్పకం
బున స్వదేశమున కరిగి యశ్వమేధమునకు సన్నద్ధుండ నగుదువు” అని మీకాన
తిచ్చె.

రామ—భగవదాజ్ఞ నిర్వర్తింతును.

శంబు—అట్లయిన దేవర పుష్పకము నిట్లు మరలించుఁగాక!

సంఘాతమునన్ = దెబ్బచేత, చలించు = కదలు, వికట = వ్యర్థత్యస్తమయిన, ఉ
ద్యత్ = అతిశయమయిన, శల్మఖండంబు = బాముయొక్క - తునుక. ప్రాక్తన = పురాతన
మైన, ఉద్వేలతన్ = అగ్గలమయి. గ్రంధివ్రణము = కంటివలెకనిన మైనవ్రణము.

వెల్లువ = ప్రవాహము, పులిసము = ఇసుకతిన్నె. సాంద్రతావిరళతల్ = దట్టము ప
లుచన. అజస్రము = ఎల్లప్పుడూ, యదీయ = దేనిసంబంధమైన, విశతంబులు = వ్యాప్తములు

రామ—భగవతీ ! పంచవతీ ! శిష్టజనానుసరణంబున నిన్ను రాముడు క్షణమాత్ర
మతిక్రమించుచుండె. నైరింపుము.

శంబు—దేవా ! చూడుము చూడుము !

మ. అల కుంజంబుల ఘూకి ఘూత్కృతులు మెండొ కీచకస్వానముల్
వొలయం గిమ్మనకుండు వాయసములం బొల్పారెఁ గ్రౌంచావతం;
బెలమిం గేరు నెమిళ్ల కేకలకు నెంతే జంకి వ్యాళంబు ల
గలికం జుట్టెఁ బురాణ చందన తరు సుంధంబులం దిగ్గిరిన్. 28

మ. అలవే ! దక్షిణ భూగరంబు లధిరూఢాంభోధరోద్యోత్రప్రభా
కులశృంగంబులు; గందరోద్ధత నద ద్రోదావరీ తోయముల్,
కలితాన్యోన్య విఘాత సంకుల చల తల్లొల కోలాహలా
లు లివే ! భీమ గభీర వారి ఝరముల్; పుణ్యాపగా సంగముల్. 29

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

పంచవతీప్రవేశమును

ద్వితీయాంకము,

సంపూర్ణము.

కుంజంబులు = పాదరిండ్లు, ఘూక = గుడ్డగూబలయొక్క, ఘూత్కృతులు = గ్వ
నులు, కీచకస్వానముల్ = బొంగువెడు శృంగ్వనులు. వాయసములు = కాకులు, కేరు =
సంతోషించు, వ్యాళములు = పాములు, సుంధము = మ్రాసు.

అధిరూఢ = అధిష్టించిన, అంభోధర = మేఘములయొక్క, ఉద్యోత = అతిశ
యమున, ప్రభా = కాంతిచేతను, ఆకుల = కూడుకొనిన, శృంగంబులు = శిఖరములు.
కందర = గుహలనుండి, ఉద్ధత = బయలువెడలిన, నదత = ధ్వనిచేయుచున్న, గోదా
వరి యొక్క, తోయముల్ = ఉదకములు కలిత = కూడుకొనిన, అన్యోన్య = పరస్పర
మగు, విఘాత = తాకుడులచేత, సంకుల = వ్యాప్తమై, చలత్ = కదలుచున్న,
కల్లొల = తరంగములయొక్క, కోలాహలాంబులు = కలకలధ్వనులు, భీమ = భయంకర
మైన, గభీర = లోతయిన, వారి = ఉదకముయొక్క, ఝరముల్ = ప్రవాహములు;
పుణ్య = పవిత్రమయిన, ఆపగా = నదులయొక్క, సంగముల్ = కలయికలు.

ఆంధ్రీ కృతోత్తర రామచరితము.

తృ తీ యా ౧ క ము.

(తమర, మురళి, అను నదీద్యయము ప్రవేశించును.)

తమ—సఖీ ! మురళా ! తొందర గలదానివలె నుంటివేమి ?

ముర—భగవతీ ! తమసా ! తరంగిణీమణి యగు గోదావరి కెఱింగింప నగ స్త్యభగవా
నుని సగర్విణియగు లోపామద్రచే నంపఁబడితిని. “ఎఱుంగదువుగదా ! సతీపతి
త్యాగము మొదలు.”

క. వెలువడ నట్టి గభీరత

వలనన్ మది డాగియున్న బహుళ వ్యధచే

గలఁగి పుటపాకగతి రా

జిలు రాముని కరుణ రసము జృంభిత మగుచున్.

1.

అట్టి యిష్టజనముం గవ్వముల పాలుజేయుటం బట్టి ఘనీభవించిన దీర్ఘ శోక
మున నీపుడు రామభద్రుండు మిగులఁ బరిశ్రీణం డయ్యె. వానిఁ గాంచి నా నెమ్మనం
బురియాడు చున్నట్లున్నది. ఇప్పుడు మరలి పోవు రామభద్రుండు పంచనటీ వనంబు
నఁ బ్రియా సహ విహార సాక్షులగు రమ్యప్రదేశములం దిప్పుక చూడఁ గలఁడు.
అందు స్వభావ ధీరుం డైనను రామభద్రున కిట్టి యవస్థ యం దతి విపుల శోకావేగ
సంఘోభంబున నడుగడుగున మహాప్రమాదంబు లూహింపఁ దగి యుండును. కాన భగ
వతీ ! గోదావరీ ! నీవు జాగరూకురాలవై యుండ వలయు.

‘జృంభితము = విస్తారము,

గీ. జలజ కేసర సురభులై జల లవముల

మలపు శీతల వీచికా మారుతములఁ

గొల్లులుగఁ జల్లి పెల్లు మూర్ఛిల్లు వేశ

రామభద్రుని శీవంబు నోము'' మనుచు.

2

తమ—య క్తమే స్నేహమునకుఁ బ్రియజనాను వర్తనము. శీవనోపాయముమాత్రము ముఖ్యమయినదే యిపుడు తారసిల్లినది.

సుర—ఏమది ?

తమ—వినుము. తొల్లి వాల్మీకి తపోవన ప్రాంతమునఁ బరిత్యజించి లక్ష్మణుం డరుగ జానకీదేవి ప్రసవ వేదనాక్రాంత మగు దేహమును బ్రబల దుఃఖోద్వేగమున గం గార్పురంబునం దర్పించె. అం దప్పుడే డింభక యుగ్మంబునం గని భగవతు లగు ధరణీ భాగీరథులచే ననుశ్చీతయై రసాతలంబునం జేర్పబడియె. పిదప జాహ్ను వీదేవి స్తన్యత్యాగ ప్రాయమున నా డింభక ద్వయమును వాల్మీకినకానికీఁ దనయం త నర్పించినది.

సుర—(అశ్చర్యమతో)

క. ఏయెడ నీదృశ జనము స

హాయం బొనరించు నట్టి యనఘాత్ముల కా

నాయత దుర్దశయైనం

జేయుం బరమాదృష్టంబు జింతింపంగన్.

3.

తమ—ఇప్పు డీ శంబూకవృత్తాంతంబున జనస్థాన సమాగతుం డగు రామభద్రుని సరయుముఖంబున విని భగవతి యగు భాగీరథియుఁ బ్రేమమున లోపాముద్ర తెఱంగుననే యూహించి సీతాసమేతయై యెద్దియో గృహచార మిషంబున గోదావరిం జూడ నరుగుడెంచె.

సుర—“రాజధానియం దుండి జగదభ్యుదయ వీజంబు లగు చత్త త్రయ్యోజనంబులం బ్రవర్తించు రామభద్రునకు వినోదంబు లేర్పడి యుండును. నిర్వాణపారుండై శోకమాత్ర సహాయుడైన నీనికిఁ బంచవటీ ప్రవేశము మహాసర్థ'' మని భగవతి

జలజ=పద్మ మలయందలి, కేసర=కింజల్క-ములచే, సురభులై=పరిమళించు నవియై, జలలవముల=నీటితుంపురులను. మలపు=మరలించు. డింభకయుగ్మము=ఇద్దఱుపిల్లలు. రసాతలమున=పాతాళమున, సమాగతుండగు=వచ్చిన.

తెన్నగా యోజించినది. కాని యిప్పుడు జానకీదేవిచే కామభద్రుఁ డెట్లాదరింపఁ బడును ?

తమ—ఇట్లు సగవతి భాగీరథి పల్కినది. “వత్సా ! యజ్ఞభూనందినీ ! సీతా ! ఇష్ట దాయుష్కంతు లగు కుశ లఘులకు ద్వాదశ వర్ష సంఖ్యా బోధకం బగు మంగళ గ్రంథిని బంధింపఁబడును గాన నీపురాతన శ్వశురుండు, నిందితుకం గల మానవ రాజుని వంశమున కుత్పాదకుండును, గలుష సంహారకుండు నగు దేవుని భానుమంతుని స్వహస్తాపచిలంబు లగు ప్రసూనంబుల నారాధింపుము. ధరణితల చారిణి వగు నిన్ను మా ప్రభాపాబుని వనదేవతలు సయితముఁ గనుంగొనఁ జాలరు. మర్త్యులం బల్క—నేల” ? అని మఱియు, “తమసా ! వధు వగు నత్స జానకీ నీయె డలఁ బరమ ప్రేమగలది. కాన నీవే దానికి సహచారిణివి గ” మృని నాకాన తిచ్చె. ఇష్టదామె యాజ్ఞ ననుసరింతును.

మర—నేనీ పృథ్వాంతకును లోపాముద్రతో నివేషింతును. రామభద్రుండు నేతెంచె ననియే తలంకును.

తమ—ఇదే ! గోదావరీ హ్రదంబునం బయలుదేరి—

గీ. ఎల్లెడల వెల్లనై చిక్కు గల్గయులును,

కెదరు కురులను బొద్దిలాడు వదన మొదవఁ,

గరుణ మూర్తియొ ? మెయిదాల్చు విరహాగరమె ?

నాగ జనశేంద్ర పుత్రి కాననముఁ చేరె.

4.

మర—ఇదిగో !

ప. హృదయ సుమంబు వాడునటు లేచెడు దారుణ దీర్ఘ శోక మిం
పొదవెడు వృంతముం దొలగి యున్న ప్రవాళముఁ బోలె నెండి వె
ల్లదనము నొందు దీని మెయి గ్లాని వహింపఁగఁ జేయుచుండె, భం
గద మగు శారదోష్మమిల కైతక గర్భ దళంబు పోలికన్.

5.

(పరిక్రమించి నిష్క్రమించిరి.)

విష్కంధము.

పురాతనశ్వశురుండు=వృద్ధుడగునామ, ఉత్పాదకుండు=కారణభూతుండు. భానుమంతుని=సూర్యుని, అపచితులగు= తోయఁబడిన, వధువు=రోడలు, నివేదింతును=చెప్పెదను, గల్గయులు=చెక్కిళ్లు, గ్లాని=కృతశ్రద్ధము, శారదోష్మము= శరత్కాలపు వేడిమి, కైతకగర్భదళము=మొగలిపొత్తెలోనిరేకు. ప్రవాళము=చిగురు

(తెఱలో) “ప్రమాదము ప్రమాదము.

[పుష్పములఁ గోయుచుఁ గరు జౌత్సుక్యములతో వినుచు నీత ప్రవేశించును]

నీత—ఓహో ! రొలుంగుదును. నాప్రియస్థి వాసుతి పలుకుచున్నది.

(మరలఁ దెఱలో)

చ. “అవనిజ సల్లకీ కిసలయంబులఁ గేల నొసంగ లోలతం

జవిగొని మ్రోల నే ద్వీరద కాబము మున్ను బ్రవృద్ధిఁ జెందెనో?”

నీత—దానికేమి?—

(మరలఁ దెఱలో)

“కవగొని కాంతతోడ జలకంబు గొనరుచు నుండ దాని బల్

జవమున నొక్క కుంజర లలామ మెదుర్కొనెఁ జెంత నుద్ధతిన్. 6

నీత—(తొందరతోఁ గొన్ని యడుగులు నడిచి) ఆర్యపుత్రా ! నాపు త్తగునిరక్షింపు రక్షింపు. (స్మృతినభినయించి దైన్యముతో) కటకటా ! చిరపరిచితంబు లగు నయ్యక్షరంబులే పంచవటే దర్శనంబుచే మరల మండభాగ్యురాల నగు నన్ననుసరించు చున్నవి.—హా ! ఆర్యపుత్రా ! —(మూర్ఛిల్లును.)

తమస—(ప్రవేశించి) వత్సా ! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము.

(తెఱలో) “విమాన రాజమా ! యిచ్చటనే నిల్వము.”

నీత—(ఊరడిల్లి భయోల్లాసములతో) ఓహో ! జలధిర వలాహక రణిత గంభీర పేవరం బైన యీ భారతీ నినాద మెచ్చటిది ! (కవణ వివగంబులం జొచ్చి) మంద భాగ్యురాల నగు నన్ను గూడ గొబ్బున నూరడించు చున్నది.

తమ—(న్నేహ బాష్పములతో) ఓనత్సా !

క. ఎచ్చటి నుండియొ కిలరూ

పచ్చునడక వచ్చు నినద మందున నిట్టి

వెచ్చగు గర్జకు నెమ్మిలి

మచ్చున వాత్సుక్య లీలి మరగద వేమే ?

7

జౌత్సుక్యము = సంతోషము, సల్లకీకిసలయంబుల = అందుగుచున్నవి, లోలతన = ఆనచే, ద్వీరదబాబము = పిల్లయెనుంగు, కుంజరలలామము = శ్రేష్ఠమైనయెనుంగు, జలధర = నీటితోనిండిన, వలాహక = మేనుమువలె, రణిత = స్వని చేయుచున్న గంభీరమైన—పేవరం బైన = బలిసిన, భారతీనినాదము = వాగ్ధ్వని, గర్జకునెమ్మిలి మచ్చున = ఉడుమువినిన నెమలవలె.

సీత—భగవంతు ! అసట బాసెద వేయి ? ఈ పుంగవైలి నేనెటుంగుడును. ఆర్య పుత్తుడై పుట్టెనున్నాడు.

తమ—“రవస్వి యగు హృద్రుని దండింప నైశ్వాకభూపతి జనస్థానమున కేతెంచె” నని వింటిని.

సీత—సంతోషము ! ఆరాజు రాజగర్భముం బరిర్యజింప లేదుగదా !

(తెలులో)

ఉ. “ఎ వలనన్ మృగద్రుమము తెల్లను నాహార బంధు నర్దనా ?

నే వలనం బ్రయం గలిసి యెడ్డొలంబె వసించినాడ ? నా

నావిగ నిర్ణయలం గనచగి, కందర రాజి నొప్పి, గో

దానరిపాత నున్న నమృత గమ్యు తటంబ లివియే !

3

సీత—హా ! చెట్టు ప్రత్యాపేను మంబు అపాండుగౌరై పరిక్షీణ దుర్బలం బగు నాకారంబు గల్గి గంభీర ప్రభావ వాతొలుచే బ్రత్యభిజ్ఞాతుడ నగు నార్య పుత్తుడై; కాన నన్నాడుకొనును. (తమం గొంగిలించి మూర్ఛిల్లును)

తమ—(పట్టుకొనుచు) వత్సా ! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము.

(తెలులో) “ఈ పంచవం దిర్వనంబు—

గీ. హృత్తలంబున లీనమై యిపుడు పోల

మగుచు స్వలియింప బోవు దుఃఖాగ్ని నొదువు

ధూమ విసరంబు వోలె నుద్దామభంగి

నావరించుచు నుండె నెహాంబు నన్ను.

9

హా ! ప్రేయసీ ! జానకీ !

తమ—(తనలో) ఇదియె గురుజనంబు హించినది.

సీత—(ఊరడిల్లి) హా ! గొట్టిద

(తెలులో) “హా ! దేవి ! దండకాగ్రణ్య వాక్ పీయసభి ! విజేహరాజపుత్ర !”

(మూర్ఛిల్లును.)

“వలనన్ = ఎట్టి, మృగద్రుమములు = మృగములు, చెట్లు, ఆహారబంధువ ర్గమూ = బంధువులను దాయముగాఁ బయలఁపెదనో ? నిర్ణయలన్ = పరివాహములను, కందరరాజిన్ = గుహాముగాయముచే, పర్యూష = పాతకకాలపాదయిన, ఇందు మంబులము = దుంద్రబింబము, అపాండుగంబులు = తెల్లబడి, ఒగువు = కృము.

సీత—ఇస్సీ! ముదభాగ్య నగు నన్ను చూరించి నిమిలిత సేతోత్పలుండై యార్య పుత్రుండు మూర్ఖుడై. హా! యెట్లు! భూతలంబున నుత్సాహము పడి దుస్సు హాయిగా నొరగి పడియె. భగవతీ! తమసా! రక్షింపు రక్షింపు. ఆర్యపుత్రుని బ్రదికింపుము.

(పాదముల నొరంగును.)

తమ— క. బ్రతికింపుము నీవె జగ

త్పతి నో కల్యాణి! నీదుపాణితలంబే

హితసంస్కర్షం బగు; కీ

విత భాగము గల్గు దాన వినియత భంగి.

10

సీత—ఏమయిన నగుఁ గాక! భగవతి పల్కినట్లే చేయుదును.

(తొందరతో నిష్క్రమించును.)

(పిదప భూపతితుండై సభాష్టయగు సీతచే స్పృశించబడి సంతోషధైర్యములతో, రాముండు పరీక్షించును)

సీత—(సంతోషముతోఁ దనలో) త్రైలోక్య నానుని వివితము మరల వచ్చినది.

రామ—ఓహో! యేమిది?

న. వర హరిచంద నాభినవ పల్లవ జాత గస ప్రతేపమో?

సురుచిర పిడితేందుకర మందర కంఠల సారసేకమో?

భురతర తప్త నీవిత నగంబునకుం బరితృప్తి గల్గ భా

స్వర పరశీవ నాషధి రసంబు మదాత్మ నిషిక్త మయ్యెనో?

11

గీ. సత్య మా పూర్వమచిత స్పర్శ మిదియె,

చిత్త పరి నాహణంబు, సంక్షేపనంబు,

ప్రబల సంతాప అనిత మూర్ఛ నిపు పడఁచి,

మరల నానంద వివశత్వ మురునడించె.

12.

సీత—(భయ దైన్యములతో నించుక నెనుక తగ్గి) ఇష్టమ నా కింత మాత్రమే మహా తరము.

నిమిలిత=మూసకొనిన, పిదప=పిదపబడిన, కంఠల=మొలక, సేకము=వల్లుట, భురతర=మిక్కిలి తీవ్రముగా, నగంబు=చెట్టు, నిషిక్తమయ్యెనో=వల్లంబడిన.

రామ—(హుచ్చూచి) వత్సల యగు జానకీదేవిచే ననుగ్రహింపఁ బడునుగదా ?

సీత—కటకటా ! ఆర్యపుత్రుఁడు న న్నేల నెడకుచుండెను ?

రామ—ఔంకాక ! పరికింతును.

సీత—ఁగవతీ ! తమసా ! మరలిపోవుదుము. నన్ను జూచునేని యసమృత సాన్ని
భ్యంబున మహారాజు నాయుడు మిగుల శాగింపఁ గలఁడు.

తమ—ఓవత్సా ! భాగీరథీప్రభావంబున వనదేవతలకు సైత మద్యమృతాల వైతివి.

సీత—ఔను, కలదిది—

రామ—పేయినీ ! జానకీ !

సీత—(దైన్య గద్గదస్వరములతో) ఆర్యపుత్రా ! యీ వృత్తాంతమున కి నచన ము
మంజునము గదా ! (కన్నీళ్ళతో) మందభాగ్యురాల నగు న న్నిట్లు వాత్సల్యంబు
తోఁ బిలుచు జన్మాంతర సంభావిత దుర్లభ వర్మనుండు నార్యపుత్రునియందు
దయతేక వజ్రమయురాల నెట్లగుదును ? హృదయ మితఁడు నితని స్సాదయ
మేను నెఱుంగుదుము.

రామ—(కలయఁ జూచి నిర్వేదిముతో) హా ! యెట్లు ? ఇచ్చట నెవ్వరును లేరు.

సీత—ఁగవతీ ! తమసా ! అట్లు నిర్వేదితుకలుగాఁ బరిత్యజించినను వీని యిట్టి సంద
ర్భనంబున నాహృద గాఢముబంగ మెట్టివో నే నెఱుంగఁ గలముంకిని.

తమ—ఎఱుంగుదును వత్సా ! గోచరింతుదును.

శా. ఆసత్ బాసి తటస్థమై, యపకృతి పాప్తి రుసా బద్ధమై,

గాసిన్ దీర్ఘ వియోగ నెందియు, హతా తార్కరై కృ సంతుష్టమై,

ధీసామ్యత్వమునం బ్రసన్న మయి, భర్తృక్లాంతి విక్లాంతమై,

వాసిం బ్రేమ గరంగిన క్షౌర్యగే న స్వాంతయు దా నింతలాన్.

13.

రామ—దేవి !

గీ. స్నేహ రస తలం బగు నెదు స్పర్శ

తమవు బాల్చిన సుప్రసాదంబు వోలె

మించి న న్నిచ్చటికిని జొక్కించు చుండె

ముదితరో యెందు నీవు కక్కొరగినాచు ?

14.

రుసా=రోషము. భర్తృక్లాంతివిక్లాంతమై—భర్త సుక్క- విచారమునలఁ
గేదియు నందు చున్నదై.

సీత—సాకల్యసందర్శిత ప్రేమానుబంధంబులై యానందంబుఁ జింతు నీ యార్థపుత్ర సల్లాపములు వినుచుంటిని. ఇందలి విశ్వాసంబున నిర్వేతుక పరిత్యాగ పీడితంబై నను నా జననంబు బహుకృతం బైనది.

రామ—ఎక్కడి ప్రేయసి? ఇది నిక్కముగ రామభద్రునకు వృత్తిపరంపరా సంపాదితం బగు శేవల భ్రాంతి.

(తెఱలో) “ప్రమాదము. ప్రమాదము.”

గ. అవనిజ సల్లక కిసలయంబుల—(పూర్వార్థము వినఁబడును.)

రామ—(కరుణాత్మక్యములతో) ఆ శాబమున శేమి ?

(మరలఁఁజేరి) “కవగాని కాంతతోడ—(ఉత్తరార్థము వినఁబడును.)

సీత—దాని నెవ్వ రెదుర్కొందురు ?

రామ—ఏడ నా దుష్టమృగము ? ఎధూ సహచారి యగు ప్రయాపుత్త్రీకుని బరాభ వించు న దెయ్యది? (లేచును)

వాసం—(తొందరతోఁ బ్రవేశించి) ఏమి ? గళుస్వామియీ ?

సీత—ఏమి ? నా ప్రియ సఖి వాసంతియీ ?

వాసం—దేవా ! జయము.

రామ—(నిరూపించి) ఏమి ? దేవీ ప్రియసఖి వాసంతియీ ?

వాసం—దేవా ! త్వరపడుము త్వరపడుము. ఇటు జటాయు శిఖరంబునకు దక్షిణంబగు సీతాత్మీర్థంబున గోదావరి నవతరించి దేవీపుత్త్రీకుని బిరిరక్షింపుము.

సీత—హా ! తండ్రీ ! జటాయూ ! ఇప్పుడు నీవు లేమి జనస్థాన మెల్ల తూన్య మయినది.

రామ—అహహా ! ఈ కిథా ప్రసంగములు హృదయ మర్మముల భేదించు చున్నవి గదా !

వాసం—దేవా ! యిట్టిటు.

సీత—భగవతీ ! నిక్కముగ ననదేవతలు సైతము నన్ను గాంచుట లేదు.

తమ—ఓవత్సా ! జాహ్నువీదేవీ ప్రభావము సర్వ దేవతల కన్న నుత్కృష్ట మైనది. నీ కీ సందియం లేల ?

వృత్తిపరంపర.=సంకల్పపరంపర, వధూసహచారి=ఆడు వినుఁగుతోఁ గూడి యుండు, ప్రయాపుత్త్రీకుని = సీతకు సంతానతుల్యమగు నెనుఁగును.

సీత—అట్లయిన ననుసరింతము. (పరిక్రమింతురు.)

రామ—(పరిక్రమించి) భగవతీ! గోదావరీ! నీకు నమస్కారము.

వాసం—(చూచి) దేవా! నిజయ కాలియు చూసహాయుడు నగు దేవీ పుత్త్రీకుని గాంచి యానందింపుము.

రామ—ఆయుష్షంతండు జయించు గాక!

సీత—నీసో! యిది యింతటి దైవని.

రామ—దేవీ! వర్ధిల్లుచుంటివి. సంగోషము!

గ. లలిత మృణాళ పల్లవ విగాస రదాంకురుఁడౌచు నీదు నీ
నుల లనలీ ప్రవాళము వినోదమున గొను నీ సుతుండు లల్
చెలువున మత్తవారణ విశేతయు గోదావర రాజ్య పూజ్య మం
గళ విధికి సుభాగినీ! సునియ భాజనమయ్యె నేటికిన్.

1.

సీత—ప్రసన్న దర్శన యగు నిక్కాంతతో నిష్ప జీ దీర్ఘాయ వెడ బాయ కుండుఁ గాత!

రామ—సఖీ! వాసంతీ! చూడుము. చూడుము. ఈ వత్సచే గాంతామసగణ నైపుణ్య మభ్యసించు బడిన టున్నది.

చ. లలిత మృణాళ నాళ కబళంబులఁ గైకొన విచ్చు పుష్పగ
బాల గల గంగతోయములఁ బాకి-భులం గొని మేనఁ దుంపురుల్
జిలుకుచుఁ జల్లు లాడి, కడుఁ జెల్మి దలిర్ప ననక్ర దంప ని
శ్చల మగు నభినీదళము చత్రము బట్టె విరామ వేళల్.

16.

సీత—భగవతీ! తమసా! యిది యింతటి దైవని. ఇంతలో నా కుశలపు తెట్లుండి గో యెఱుంగను?

తమ—ఇది యెంతటిదో వారు నంతటివారే.

సీత—నేను మిగుల మందభాగ్యురాలను. అర్యపుత్ర విరహాపే కాక పుత్ర విరహము గూడ నాకు సంభవమైనది.

తమ—భవితవ్య మిట్టిది.

రదాంకురుడౌచు = మొలకదంతములు కలవాడై, లవలీప్రవాళము = లవలీలత మొక్క పల్లవము, పుష్పగంబులు = తెల్లతామగదానియు, శజతుండాగ్రమనియు, పెండర్లుములుంగూడనగును. చోయములు = ఉదకములు, అనక్రదంప = రిన్ననికాడగల, అభినీదళము = తామరాకు, విరామవేళల్ = విశ్రాంతియందు.

సీత—నాకుసంతానము కలిగిన పయోజనమేమి? ఈష ద్వీరళ కోమలంబు లగు దశ నంబుల వెలుంగు కపోలంబులను, నిరంతర మమర కలహాసంబులను, నిబద్ధ కాక పక్షంబులను, రాజిల్లు నా కుమారకుల నిర్మల ముఖాబ్జముల నార్యపుత్తుండు నుద్దుఁ గొనఁడెద్యో.

తమ—కొనుఁగాక ! దేనతామగహంబున.

సీత—భగవతీ ! తమనా ! యీ పుత్ర సృరణంబునఁ బ్రన్నత స్తనై తత్పితృ సాన్నిధ్యమున క్షణమాత్ర గేహినినై యుండిని.

తమ—ఇందేమి పల్క నగును? సంతానము స్నేహంబున కుత్సర్ష వీమయు, జననీ జనకులకు విశేషముగ నితరేతర సందాయకంబునుంగదా !

గీ. ననుచు ననురాగ సమ్మేళనంబు వలన
దంపతుల యంతరంగ తత్త్వగూఢానందం
గల్గ నొండొక సమ్మద గ్రంథి గాఁగఁ
దెలిసి నిర్మిపఁ బడినా పంశతి యనంగ.

17.

వాసం—దేనా ! యిటుఁ గూడఁ జూడుము.

గీ. ఆభిన వోజ్జ్వల లోల బర్హంబుతో, ను
దాత మదతాండ వోశ్శ వాంతంబునందు
మణికిరీటంబువలెఁ గదంబమునఁ దరుణిఁ
గూడి యల నెన్ని యుచ్చిఖితోడఁగూనె.

18.

సీత—(ఆనంద బాష్పములతో) అనియా యిది !

రామ—ఆనందింపుము వత్సా ! ఆనందింపుము.

సీత—బాగాక !

రామ—

గ. భ్రమణములం బుటాంతర వివర్తిత నృప్తికే దూఁగి యాడు కన్
నామల మనోజ్ఞ నృత్యముల భూషణమున్ పొలియించు కాంతచే

దశనంబులు=దంపతులు, కపోలములు=చెక్కిళ్లు, కాకపక్షములు=జనపాలు,
ననుచు=వృద్ధి బొందించు, సమ్మదగ్రంథి=ఆనందమనుముడి, ఉచ్చిఖి=వలించుచున్న
జుట్టు, భ్రమణముల=మాడకాకార నాట్యములయందు, పుటాంతర=అపవలలోపల,
వివర్తిత=ప్రతిబింబించుచున్న.

దమి మ్మడు హస్త తాళములఁ దాండవితరం బను నిన్ను నత్సల
త్వమునఁ గుమారునిం బలె నెడం దలపోయుచు నుంటి నెంతయున్. 19.

అహో ! తిర్యగంశువులు సైతము లరిచయం బనుసరించుచున్నవి.

గీ. పరిమిగ నుపాద్యమగ్నానఁ బరిశ్రుతి
యే కడుంబుగా డయితచే వృద్ధిఁ గెనెనో?

నీత—(కన్నటితో) ఆశ్వుపుత్తుడు తెచ్చుగాఁ గుర్తింబె.

రామ— దాని స్వజనముఁ బోలె నెదిమునఁ గెనుచు
జానకి దలంచుచున్న దీ శైలబర్హి.

20.

వాసం—దేవా ! యిటఁ గూర్చుండుము.

గీ. కిపభిరా ననాంబరమునఁ గాంత్రో నె
లంగు పిగు శయ్యా శిలారల మిడ !
భూమి సుత యిందు వసియించి పూరి నిడుటఁ
దాసి పో వయ్య హరిణ కాబములగములు.

21.

రామ—దీనిని మాత్రము గనుంగొనఁ బాలను. (పడుచు మఱియొకచోటఁ గూర్చుండును.)

నీత—సఖీ ! వాసంతీ ! ఆర్యపుత్రునకు నాకు నీ ప్రదేశముం జూపి యేమి గావించితి
వి ! కటకటా ! అతఁడే యార్యపుత్రుఁడు ; అల్లడే పంచవటీవనము ; అదే ప్రియ
సఖి వాసంతి ; అవియే వివిధ విప్రసంభ సాక్షు లగు గోదావరీ వన ప్రాంతములు ;
అల్లవే పుత్ర ప్రాయమ్ము లగు మృగ పక్షి పాదపములు ; దురదృష్ట వతి నగు
నాకు మాత్ర మీ సమస్తము దృశ్యమగుచున్నను జేనివే. కానన జీవలోక ప్రకృ
తివృత్తయ మిట్టిదే గదా !

వాసం—సఖీ ! జానకీ ! రాముని దుర్దశం గనుంగొన వేమి ?

న. కువలయ సత్ర రాజి మెఱుంగులో గల గాత్రమలన్ విలొననన్

త్సవము సతం బొసంగియు లన న్నవ మాధురి గొల్పుచుండు నీ

తాండవితరంబను—నృత్యముచేయునట్లడిచినదానవగు, ఉద్దమము=బయలు నెడ
లిన, దయిత=ప్రియరాగు (సేత), శైలబర్హి = కొండపైనున్న, శయ్యాశిలారలము=
పడకతాయి, పూరి=గడ్డి, కాబములు=పిల్లలు. పాదపములు=వృక్షములు, పృక్పతి
వృత్తయము=సృష్టివైపరీత్యము.

భవుడు నెతం గృహించి, యవదాత రుచిం గని, విక్లబాంగుడై,
యవియుట నెట్టకేని దెలియబడియున్ నయ నాభిరాముడౌ.

22.

సీత—చూచుచుంటిని సభీ ! చూచుచుంటిని.

శమ—దయితుని సదా కాంచు చుందువుగాక !

సీత—హే ! దైవమా ! ఇతడు నన్ను నే నితనిని విడుతు మని యెవ్వరెఱుంగు
దురు? కానజన్మాంతరమునుండియుం బోలె సందర్శించుచున్న నేనువత్సలుండుగు
నార్యపుత్తుని బాష్పాలరకాలముల ముహూర్త మాత్ర మైనం బరికింతును.
(అత్యాదరముతోఁ జూచుచుండును)

శమ—(స్నేహబాష్పములతోఁ గౌఁగిలించి)

గీ. కాద భేదములను నెల్లి బూను బాష్ప
ధారఁ గొల్పుచు బ్రేమ సుతాన దీర్ఘ
మైన నీచూడ్కి పాఠేషు నర్ధి దడిపె
బహుళ సిత ముగ్ధ దుగ్ధస్రవంతి వోలె.

23.

వాసం—

చ. ఫల కునునూర్ణమున్ విటపి వర్గ మొసంగెడుగాత ! వినుస్థర
జ్వలజ మరంగ గంధములఁ జల్లి మరు త్తతి వీచుఁగాత ! బ
హులు సతతోత్సుకత్వ మొనగూడఁ గలవ్వను లిచ్చుఁగాత ! బె
సలరఁగ రాముడివ్వనిఁ దనంతనె చేరఁగ వచ్చెఁగవృజన్.

24.

రామ—సభీ ! వాసంతీ ! యిటఁ గూర్చుండుము.

వాసం—(కూర్చుండి కన్నీళ్లతో) మహారాజా ! లక్ష్మణ కుమారునకుఁ గుళలమా ?

రామ—(వినమి నభినయించి)

గీ. పాణితల దత్త నీర నీవార కుళలఁ
దరుణి పెంచిన తరు పక్షి హరిణకములఁ
గాంచఁబ్రసరొడ్ఘియోగ్యరసమువలె
హృదయము గరంచు వికృతి మొం డొదవె నాకు.

25.

అవదాతరుచి=తెలుపుకాంతి, విక్లబాంగుడై=చికినయవయవములు కల
వాడై, ఉత్తానస్థియు=స్థియుగాఁ బ్రసరింపఁజేయఁబడిన, దుగ్ధపువ్వాతి=పా
లకాలువ, విటపివర్గము=నృక్షసమాహము, మరుత్తతి=గాలియొక్క సముదాయ
ము, పృస్తనోర్భేదయోగ్యరసము=తాళముబగులఁగొట్టుట కర్హమగురసమనియు,
తాళయోగ్య-యొత్పత్తి కర్హమగురసమనియుఁ జెప్పకొననొప్పును, వికృతి=వికారము.

వాసం—మహారాజా ! అడుగుచూటిని, లగ్నము కుమారునకుఁ గుశలమా?

రామ—(తనలో) అన్నా ! “మహారాజా!” యని పేరేమ లేని సంబోధనము; సామిత్రి గెఱవలసే చాష్టు శత్రువులతోఁ గుశలపేర్చుము;—కాన నీమె నీతా వ్యత్యాసము నెఱింగిన పని రలంతును. (ప్రకాశముగా) ఆఁ ! నేనుమే కుమారునకు ! (విద్యుదు)

వాసం—ఓదేవా ! మఱేమి కలను? యాదు నంజనేతిని గనా !

సీత—సతీ ! వాసం! యిట్లు పలుకు న వేమైతివి ? ఆర్యపుత్రుఁ డెల్లరకుంబూజార్హుఁడు గదా !—మఱియు నా ప్రేయసభికి;

వాసం—

ఉ. ఈన మదియ నభిరము; ఏవె ద్విశయ మనంగుబంబు పా;

దేన మ దక్షి వంద్యకవు; ఎవె శరీర సు గాగసంబు; పం

చీవిధిఁ దెక్కు-తియ్యముల నింతని గూడి మెలంగి దానినే—(నిటూర్చి)

ఆవలివార్త యేల యింక నక్కట ! పాపము కాంతిఁబొందుతన్.

26.

(మూర్ఛిల్లును.)

రామ—యుక్తముగదా ! వాఁడేవృత్తియు మాహంబును ! సఖీ ! ఊరడిల్లుము.

వాసం—(ఊరడిల్లి) దేవా ! యిట్టి యక్కా హనిరించి వేమి ?

సీత—సఖీ ! వాసం! చాలింపుము చాలింపుము.

రామ—లోకము సహింపనిది.

వాసం—అది యేల ?

రామ—నీ లోక మె గుఱుంగును.

తమ. —ఉచిత మె లోకముఁబోము.

వాసం—

ఉ. ఓ కరినాత్మ ! నీకు రహి నొప్పు యశంసె కదా ! మనఃప్రియం !

నీ క్రియ కన్న ఘోర మగు నే యపకీర్తిమహం బలంబు ? నా

భీకర కాననమున విభీత మృగేంద్రం వేమి యయ్యె ? ని

స్స ! కుతలాధినాగ ! మన నేమి తలంచుచు నుంటి ? దెప్పుమా !

27.

చంద్రక=చెన్నైల, తియ్యము=ప్రియము, వాఁడేవృత్తి=మాటచు నిలిపి వేయుట, మాహము=మూర్ఖు, విభీతమృగేంద్రం=మిక్కిలి భయపడిన లేడివంటి చూపులు, కుతలాధినాగ=సూర్యుడు.

సీత—సఖి! వాసంతి! నీవే దాడులురాలవు. కఠినురాలవు. ఇట్లు ప్రజ్వలించు
నార్యపుత్త్రునే ప్రజ్వలించఁ జేయుచుంటివి.

తమ—ప్రణయ శోకము లిట్లు పలుకుచున్నవి.

రామ—సఖి! యిందేమి యూహించ నగును?

గీ. ప్రస్ఫురిత గర్భభార నిహ్వలయు, బిభర్ష
శేకహారుర మృగ చూఁ బోక యైన
వాని, మృదు బాల, విసకల్ప, చంద్రి కాభ
యగు తనూవల్లి సత్త్వంబు లణఁప నోపు.

28.

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఇదిగో! జీవించి యుంటిని.

రామ—హా! ప్రేయసీ! జానకి! యెచ్చట చుంటివి?

సీత—కటకటా! ఆర్యపుత్త్రుడు సయిత మెటు గెల్చి యేడ్చుచుండెను.

తమ—వత్సా! యిప్పటి కిదియే యుక్తము. దుఃఖితాత్మలకు దుఃఖ నిర్వాహణ
మొనర్ప నలయుఁదా!

గీ. నజద పెల్లెకి— తటముల నొంయు వేళఁ
జెఱుపునకు గండి పెట్టుట సో తెఱంగు;
హృదయమున శోక సంస్కృత మొదవు నేళఁ
బార రసమున నేడ్చుటే తగిన వెల్పు.

29.

పతియును రామభద్రుని సంసార మెల్ల విధములూ గట్టితర మైనది.

చ. నయసరణిన్ సమాహిత మనంబున నీ జగమేలఁగా వలెం,
బ్రయసృతిఁ బాసి జీవితము గ్రీష్మమునన్ విరివోలె వాడె, ని
ర్దయతఁ దనంత పిడి యలఁతన్ విలపించుట లేనో యిమ్ముగా,
దయన శమింపఁ జిత్త మిపు డైనను రోదన మల్పఁబోమే?

30.

ప్రస్ఫురిత=కదలుచున్న, విహ్వల=భయముచే నవయవ స్వాధీనములేనిది.
బిభర్ష=భయపడుచున్న, వికహాయన=ఒక సంవత్సరము వయస్సుగల, మృగ=లేడి
వలె, చల=చలించుచున్న, ఆలోక=చూపులుగలది. బిసకల్ప=తామరపూలుచుంటి
దియు, సత్త్వంగాలు=జిగురులు, వికాచములు. తారరసమున=ఎటు గెల్చి, సమాహి-
త=బిసకగా నొప్పిన.

రామ—హా ! కష్టము కష్టము !

మ. పంప సంవేగమునన్ మనం బగిలు, స్రవకైతె తెడుగాఁ గాదు ; మృగిం
గని పడం జెడి మేను మూర్ఛగను, జైతన్యంబు వీశోగిగు ; పె
ల్లన నంతర్జ్వలనంబు దేహము రగులున్, ధిక్కుముం వేయ ; డె
చ్చన మర్మంబులఁ జెండి దైవము గలంచుం, | యెవ ది సీనమున్. 31.

సీత—ఇట్లే యిది—

రామ—తేజస్వలారా ! పౌర జానపదులారా !—

చ. సతి భవనంబున నిల్లులవ నైపక హాతిరిగాదె మీగ, ల
క్కతనఁ దృణంబుఁ బోలె నడుకానఁ కొరంగితిఁ , గుండునైన మా
నితిఁ ; జిరమైత్రి వాటిలు వనివిషయంబులు నన్ గరంచ ; నే
గతియును లేక యేడ్చెదను ; గాన ననుచే క్షమియిపుఁ డి ప్రతీక. 32

తమ—శోకవారాళి శాక్రమింప సతి దుష్కరము.

వాసం—దేవా! కఠినినదానికై ధైర్య మవలంబింపుము.

రామ—పభి! ధైర్య మవలంబింపు మందు వేల?

గీ. భూమిటా హాస్య మయిన యీ భవనమునకు
నర్తమానంబు ద్వాగళ వత్సరంబు,
సీతయను పేరుఁ గూడ నశించెఁ గాని
రాము శ్రీవితమున కింక లెమి ఁగు. 33.

సీత—ఈ యాగ్యపుత్రుని నననంబులచే మూర్ఛితురాల నైతిని.

తమ—వత్సా! అప్రస.

గీ. పూరిత స్నేహములు శోకదారుణములు
నగుటనివి ప్రతి నింపు వాక్యములు గావు,
గరళ మిగిలెంబు లగుచు నిక్కము మరల
ధార లియ్యవి నమీయఁ బాటుచుండె. 34.

రామ—వాసంతి! నేను—

గీ. లోన నాటి తిరశ్చినమా నలాత

శల్యమట్లు, విషాగదంశంబు వోలె,

వాడి యగు శోకకీలంబు స్వాంతమర్మ

తెలిసి ఖండించు చున్న నోరితిని గాదె!

35

సీత—మందభాగ్య నగు నే నిట్లు లాగ్యపుత్తునినకు మరల నాయాస కారిణి నైతిని.

రామ—ఇట్లు లతి నిశ్చల స్తంభి తాంతరంగుడై వైనను నా కివ్వ డి యావేగ మా యా పరిచిత ప్రియ ఐదు సందర్శనంబున—

మ. అమిత శోగ విజృంభి తేంద్రియ గణవ్యామోహమున్ మాన్పు, నేఁ

దమి నే యే యతనం శాన్తనను చ త్త ద్యత్నముం బల్ రయం

య మెయిం బాగు యురంబు సైకత తటంబుం బోలె లో నిన్నభి

న్నము గావించి వికార మెద్దియె యెడిందం బర్చ నొక్కు-మ్మడిన్. 36.

సీత—దుర్నివార భీషణారంభ మగు న యార్యపుత్తుని దుఃఖ సందంభంబున నా హృదయంబు నిజశోకోద్బేధంబునం బోలె గంపించు చున్నది.

వాసం— (తనలో) కష్టము! విభుఁ డాపన్నుడై యుండెఁ గాన వినోదింపఁ జేసెదను. (ప్రకాశము) దేవా! చిరపరిచితంబు లగు నీ జనస్థాన భూభాగంబుల నవలంకింపుము.

రామ—ఓఁగాక! (చిరపరిశ్రమచును.)

సీత—దుఃఖోద్బేధకంబులనే ప్రియస్థి విన నోపాయ మని తలంచు చున్న

వాసం— (కరుణతో) దేవా! వేవా!

మ. తన జాడం గనుగొంచు గను తమి నేతి తుక్కు-ంజముం దుండెన

య్యన గోదావరి సైకతస్థలిని హంసాలోకి చాతూహలం

యన జూగి యరుచించుచుం దహతహం బొల్పార ని న్గంచి, ఓ

వ్వని గీలింపడె భీలిఁ బట్టుముకుళ పొంగిం చ త్రస్తాహంజలిన్. 37

తిరస్చినమా = అడ్డముగాఁదిరిగిన, అలాత = కొఁజివించటి, శల్యమట్లు = బాణాగ్రమువలె, దంశంబు = కోర, శోకకీలంబు = దుఃఖాగ్ని, అమిత = మిక్కుటముగ, పోద = దుఃఖముచేత, నిశ్చలస్థి = వృద్ధిపఱుపఁబడిన, తేంద్రియగణ = ఇంద్రియ సమాహముయొక్క, సమ్మాహమున్ = మూర్ఛను, యురంబు = పరివాహము, సైకత తటంబు = ఇసుకగట్టు, ఉద్బేధము = పగులఁగొట్టుట. మంజము = పొద, పొంగిం చి = సృజించుచున్న.

నీత—దారుణుల వైతివి. నానందీ! దారుణుల వైతివి. హృదయ మన్మథులు
గల గూడ శత్రువులం దెకలింతు నీ కథోద్భవములచే మందభాగ్యుల నగు
నన్ను నాగ్యపుత్తునిం గూడ మరల మరల బరితపింపఁ జేయు చుంటివి.
రామ—నందీ! బానకీ! యిటు నటుఁ గనఁబడు నట్లుండియు ననుగ్రహింప కుంటివి.

రా. హా! చేపీ! హృదయంబు పెల్లగలె, గూగాడెం దమాబాగనుల్,
చేదంచుం బలఁతున్ జగంబు, దరికొల్పెన్ బోని కీలల్ ననున్,
భేదోద్భవత నతగాశ్చయుఁ దహాధీభూతకా నటు పై
పైఁ గోగంగాఁ బర్చె మోహ మిఁక నిర్భాగ్యుండ నెట్లుగెదన్. 38.

(మూర్ఛిల్లును.)

నీత—కటకటా! ఆగ్యపుత్తుడు మగల మూర్ఛిల్లె. హా! ఆగ్యపుత్తా! మందభా
గ్యునగు నన్ను గూర్చి సకల భవలోక మంగణాధారుండ వగు నీకు మాటిమాటికి
నీపిత సంతయంబుఁ గొలుపు దారుణు బగు దహాపరిణామము తటస్థించుచున్నది.

హా! హనురాల నైతిని—(మూర్ఛిల్లును)

తమ—వత్సా! ఊరడిల్లు మూగడిల్లుము. మరల నీహస్త స్పృగ్గమే రామభద్రునినకు
నిననోపాయము.

నానంద—ఏమి? ఇప్పటికిని హేయనశదు. హా! ప్రియసఖి! నీశా! నీపాప
నాధుని మన్నింపుము.

నీత—(తొందరతోఁ జేరి హృదయమునను లలాటమునను స్పృశించుచున్నది.)

నానంద—సంతోసము! రామభద్రుడు తెల్విఁ జెందెను.

రామ—

ని. అమరఁగ దేహధారు బహిరంతర సీమల నక్క-జంబుగా
నమృతమయ ప్రశేవముల యట్టు లలందుచు నొక్క-స్వగ్గ జీ
వమునకు నొక్క-పెట్టుఁ బ్రతిభిం గలిగించుచు వెండియుం బ్రమో
దము విరియించి మోగోక విధంబగు మోహము బర్వఁ జేసెడిన్. 39.

(అనందమున గన్ములు మూసియే) సఖి! నానందీ! మోదమున వర్ధిల్లుచుంటివి.

నానంద—యెట్లు?—

కథోద్భవములచే=కథలను జ్ఞప్తికిఁ బెచ్చుటచే, ఉద్భవములచే=అతిశయముచే,
ప్రశేవములు=పూతలు.

రామ—సభీ! మఱేమి? జానకి మరల వచ్చినది.

వాసం—ఓదేవా! రామభద్రా! అని యెచ్చట?

రామ—(స్వర్ణసుఖము నభినయించి) ఇదిగో! యెదుటనే!

వాసం—ఓయీ! మర్కములఁ జెందు నీ దారుణ ప్రహీషణములచేఁ బ్రయసభీ దుఃఖ
 డిగ్ధ నగు మందభాగ్యురాల నన్ను మరల దహించు చుంటివేమి?

సీత—తొలఁగి పోఁగోరుచుంటిని. కాని చిర సోహార్ద్ర! పుసన్న శతలంబై, దీర్ఘదా
 రుణం బగు సంతాపంబు సైతము దోడ్తోడఁ దొలంగించు నార్యపుత్ర! సంస్కర్షం
 బున వజ్రితేప లిప్త మైనట్లు చెమర్చుచు నిస్సహ విపర్యస్తమై నా హస్తము పర
 వశంబైనట్లు కంపించుచున్నది.

రామ—(హస్తము గొసించి) సభీ! ప్రలాపము లెట్లు?

ఉ. ఎయ్యది పెండ్లివేళ గ్రహియింపఁబడెన్ శుభకంకణంబుతో?

నెయ్యది దీర్ఘమైత్రి వహియించె నొ'స్వైర సుధార్ద్రసంగతిన్?

సీత—ఆర్యపుత్రా! నీ విష్ణు డా పురుషుడవే యైతిని.

రామ—ఓయ్యన నత్తుపార కరకోపము సుందరమైన తత్కరం

బియ్యడ నాకుఁ బట్టువడియెన్ లవలీ మృదు కందశాకృతిక్.

40.

సీత—అయ్యయో! ఆర్యపుత్ర! స్వర్ణ మోహితురాల నగు నాకుఁ బ్రమాద
 మయ్యెను.

రామ—సభీ! వాసంతీ! ఆనంద మందీకృతేంద్రియుండనై సాధ్వసంబునఁ బరవశుఁ
 డనై యుంటిని. దీని నీ పుఁగూడఁ బట్టుకొనుము.

వాసం—కష్టము! ఉన్మాదమే.

సీత—(తొందరతో విడిపించుకొని తొలఁగి పోవును.)

రామ—హా! హా! ప్రమాదము,

గీ. జడము స్వేదించితంబుఁ జంచలము నైన

దాని కరపల్లవంబు సత్పగత మీ

సోహార్ద్రము=స్నేహము, వజ్రితేప=పరేనుఅను పూతవసువుచే, లిప్త=
 పూయఁబడిన, విపర్యస్తము=కృత్యాపము, స్వైర=స్వేచ్ఛగలట్టియు, సుధా=అమృ
 తసువలె, ఆర్ద్ర=చల్లనైట్టియు, సంగతిన్=స్వర్ణచేత, తుపారము=మూచు, కర
 కము=వడగల్లు, లవలీ=లవలీలతయొక్క, మృదువైన, కందశము=మొలక, సా
 ధ్వసము=భయము, జడము=చల్లనిది.

జడము స్వేదాచితంగాఁ జూసలము నైన
మత్త-రాయిని నుండి సుభ్రష్ట ముగ్ధుని.

41.

సీత—అయ్యోనా ! స్వభావమును బొండ్లక నిశ్చలములై విషయగ్రహణమునం దస
మర్థములై తత్సరియత్నమున బూత్కాగముగ భ్రమించు శత్రువులతో నాగ్య
పుత్తుని డిప్పటికిని దిన్న దాఁ దెలిసికొన నేల జేయ్యను.

తను—(స్నేహ హాస కాంక్షములతోఁ జూచి)

గీ. వల్లభస్వగ్ధ శాశ్వతము నలన సీత
స్వేద రోమాంబ కంపనాస్మిత యగుచు
గాలిఁ గదలి, నవీనోదకములఁ బడిసి
కలికల నెసంగు నపశాఖ యనఁ దనరె.

42.

సీత—(తనలో) ఓహో ! పగవకురాలవై భగవతియగు తమరచే లభింపఁ జేయఁ
బడితిని. “ఇట్టిది పరిత్యాగము, ఇట్టిది హృదయాంగం” మనియీ మె యేమను
కొనునో గదా !

రామ—(కలయఁ జూచి) హా ! యేమి నేజీదా? ఓనిర్దయా ! వైదేహీ !

సీత—నిక్కముగ నిర్దయరాలను. ఇట్టినిన్ను జూచుచు బాగములదాల్చియుంటిని.

రామ—ఎచ్చటనుంటిని ? అనుగ్రహింపుము. ఇట్టి న న్నెడఁబాయ నర్హులుగాదు.

సీత—అర్యపుత్తా ! యిదివిపరీతము.

వాసం—దేవా ! పసిన్నుడవ గమ్ము. పసిన్నుడవ గమ్ము. అతిశయిత విరహం
బగు నాత్మను నీ గోకోత్తర భైరవున నరికట్టుము. నావీర్యసఖి యిచ్చట
నెట్లుండును ?

రామ—లేదు. నిశ్చయము. ఉన్నచో దాని వాసంతి గూఢ నెట్లు చూడకుండును ?
స్వప్నమా యిది !—నేను నిద్రింపజేదు.—కాక రామునకు స్వప్నమెట్లు ?
సర్వవిధంబుల మహామహిమ గల బహువాగ కల్పనా నిర్మితం బగు నావిప్రీలంభ
మే నన్ను మాటిమాటికి వెంబడించుచున్నది.

సుభ్రష్టమయ్య = జారిపోయెను, రోమాంబము = గగుర్పాటు, అస్మిత = కూ
డుకొనినది, కలికలు = మొగ్గలు, నపశాఖ = కడిమికొమ్మ, బహువార = అనేకపర్యాయములు, కల్పనా = సుంకల్పించుకొనుటచేత, నిర్మితంబగు = కలిగించుకొనిన, విప్రీ
లంభము = వియోగము.

సీత—అర్యపుత్తుగిండు దారుణురాల నగు నాచేతనే నంబింపఁ బడియె.

వాసం—దేవా ! చూడుము చూడుము.—

మ. అల పాలన్దు జటాయు నిర్దళిత కృష్ణారథం బిద్ది, ముం

గల నాభీల పిశాచ వక్త్రయుల కంకాకాత్మతౌ రాగభర

గాలివే ! హేతి జటాయు సక్కుల నిర్ముఖించి నీశత్కురిండు

జ్వల సీతం గొని మింటి కేగెఁ జలితాంతర్విద్యుదబ్బుబనన్.

43.

సీత—(ధయముతో) ఆర్యపుత్తా ! తండ్రి హతుఁ దగుచుండె, శేనపహరింపఁ బడుచుంటిని, రక్షింపు రక్షింపు.

గామ—ఆ ! పాపిష్ఠ ! తార పాణి నీతాపహరీ ! ఎగుబోగొడవ ?

నాసా—ఓదేవా ! రాక్షసాన్వయ ప్రిశయ ధూమకేతు ! ఏకోగ్ర విషయ మిప్పు టికినా ?

సీత—ఓహో ! ఉన్నత్తురాల నైతిని.

రామ—ఇప్పుడీ ప్రాపము సార్ధక మే యైయున్నది.

గ. సతత వినోదముం గొలుపఁ బాలు నుపాయములం దనర్చి యుం

ద్రత రిపు వీర సంహృతుల గాత్రి మహాద్భుతమున్ సుటించు నా

సత్ర తొలి విప్రీలంభ మనె శత్కునిపావధి యయ్యెఁ గాలి ప్రి

స్తుత విరహం బనంత గతిఁ జొన్నడె నూగక యెట్టుగోర్చెదన్?

44.

సీత—అనంతమైన దనియా హా ! హతురాలనైతి మందభాగ్యురాలను. (విద్యును)

అల=ఆ, పాలన్దు = రామనియొక్క, జటాయు = జటాయువుచే, నిర్దళిత = విఘ్నగల్పింబడిన, కృష్ణ = నల్లనగు, ఆరథంబు = ఇనుముచేయఁబడిన గడము, అభీల = భయంకరమగు, పిశాచములయొక్క, వక్త్రయుత = ముఖములతోఁ గూడుకొనిన, కంకాకాత్మతౌ = అ సింహజరాకృతములయిన, రాగభంజులు = గాడిదలు, హేతి=ఖడ్గముచే, జటాయువుయొక్క, సక్కుల = శిశువులమూలములను, నిర్ముఖించి = తెగనఱికి, శశత్కురిండు, చలిత=చలించుచున్న, అంతః = లోన, విద్యుర్ = మెఱపులగిన, అబ్బుబనన్ = మేఘమాయమనట్లు, ఉజ్వల=ప్రకాశించుచున్న, సీతంగొని—మింటికి=ఆకాశమునను, ఎగె. ధూమకేతును = నోరెరుక్క, సంహృతుల = చంపుటచే.

రామ—హా ! కష్టము !—

చ. అలకపిరాణు చెల్లి, కపులగుణి నీరము, భల్లుకేందురీ ధీ

బలమును, నెందు నిష్ఫలము ? పావని గుండుం జొరంగ నేరం ? డా

నలుం ననువిశ్వకర్మ హిం నందనుం డెందుం బధిం బొనర్చున ?

మిలుగుల కెందు లస్యమున కగుచు ? యుగముల నుండినో ? ప్రియో ? 40.

సీత—పూర్వ విగ్రహమును గూర్చి మర్చింపఁ బడితిని.

రామ—సుఖి ! వాసంతి ! నగులకు నుభయముతోడ రామ సందర్శనము. ఎంతవఱకు

నిన్నేడ్చింతును ? కానఁ బ్రయాణమునకై నాకు నెల వొసగుము.

సీత—(భయ మోహములతోఁ దమసం బట్టుకొని) భగవతీ! శమనా! ఆర్యపుత్రుం
డరుగుచుండె నేమిగతి ?

తమ—పితా! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము. ఆయుష్కంఠులగు కుశ బపులకు వర్షగింధి

మంగళము నాపాదంప భాగీరథి పదసన్నిధికి మనమునుం బోవుదము.

సీత—భగవతీ! అనుగ్రహింపుము. దుర్లభ జనుని శ్రీమతాత్రి మవలోకింతును.

రామ—కల దిచ్చు డశ్వమేధమునకై నాకు సహాగర్మ చారిణి.

సీత—(కంపముతో) ఆర్యపుత్రా! ఆ గ్రామతె ?

రామ—హేమమయం బగు సీతాపరిమ.

సీత—(ఊరడిల్లి కన్నీళ్ళతో) ఇప్పుడు నీ వార్యపుత్రుని నైతివి. ఓహో! ఇప్పు
డార్యపుత్రుండు నా పరిత్యాగ శిల్పము నున్ములించె.

రామ—దానియందైనను బాష్పపూర్ణముగు దృష్టిక సంతృప్తి గల్గించెదను.

సీత—ఆర్యపుత్రునిచే మన్నింపఁ బడుచు నాతని నానంద పాదుచు చివఱోకమున
కాశానిబంధనం బయ్యె గాన నది ధన్యురాలు.

తమ—(స్మిత స్నేహబాష్పములతోఁ గాంగిలించి) ఓవత్సా! ఆత్మస్తునముం దేసి
కొనుచుంటివి.

విప్రబంధము = విమోగము, శత్రు = విరోధులయొక్క, వధ = చంపుటయే
అవధి = హద్దు, కపిరాజు = సుగ్రీవుడు, కపులు = కోతులు, భల్లుకేందురీ = జాంబ
చురుండక, పావని = కలహిణి ముండు, పథము = మార్గము, యుగములించె = దీక్షించె.

సీత— (లజ్జతోఁ దలవంచి తనలో) భగవతి పరిహసించు చున్నదే

వాసం— ఈ సమావేశము మాకు మహానుగ్రహము, ప్రయాణ విషయమున నెట్లు
కార్యభంగము గల్గినో, అట్లుకావింపఁ దగును.

సీత— ఇప్పుడు వాసంతి నాకుఁ బ్రతికూల యైనది.

తను— రమ్మ పోవుదము.

సీత— (కష్టముతో) అట్లే చేయుదము.

తను— ఎట్లు రాఁ గలను?

గీ. వల్లభునియందు నెఱి నాటఁ బడిన యట్టి

వేడె—చే సోఁగబాటు నీ వీక్షణంబు

మర్మములఁ ద్రొచు యత్న సంపదలనైనఁ

దివీయఁ బడఁ బాల దయ్యె నున్దిర్గభంగి.

46

సీత— అపూర్వ సుకృత జనిత దర్శనంబు లగు నార్యపుత్రి పాదపద్మములకు నను
స్కాగము. (మూర్ఛిల్లుచు)

తను— సతా! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము.

సీత— (ఊరడిల్లి) మేఘాంరాశమునఁ బూర్ణిమా చంద్రుని నెంతకాల మవలొకింపఁ
గలము?

తను— ఓహో! గుటనా విశేషము.

చ. కరుణారసంబు పన్నుగ నొకం డయి యుండి నిమిత్తభేదన

ద్విగత విభిన్నమై వివిధవైఖరులం బలె మార్పులొందు, ని

స్ఫురిత తరంగ సంభ్రమణా బద్భుద రూప వికార సంతతిం

బొరసియుఁ గన్గొనం జలము కొందుగ చర్వము దానయకా గతిన్.

47.

రామ— విమానరాజమా! యిట్టిటు. (అందు లేచుచున్నారు.)

ఉన్దిర్గభంగి—నిశేషముగా, విస్ఫురిత=చలించుచున్న, తరంగ=అలలమొక్క-
యు, సంభ్రమణా=సుదుల మొక్క-యు, బద్భుద=బుడగలమొక్క-యు, రూప=ఆకృ-
తులచే, వికార=మార్పు మొక్క, సంతతిన్—పగంపరను, పొరసియు=పొంపియు.

తమ—వాచా—(సీతా గాముల గూర్చి)

గీ. ఘడమి మిన్నేఱుఁగూడ మా బోంట్లతోడఁ
 గొలుత ఘండపయోక్తయూ కులవిభుండు
 ననుగతారంగతీకుఁడౌ ముని వసిష్ఠుఁ
 డొసఁగ నిదిగొ. బహుభవ్య పెసఁగ గూఢు.

48

(అగ్రము నిష్క్రమింతురు.)

యాయ యను ర్భ్రాతృగౌరవము,

సూర్యము.

ఘండః=వేదములను, పయోక్తయౌ=చెప్పినవాడగు, కులవిభుండు=సూర్య
 వంశ స్థాపకుడగుమూర్ధుండు, అనుగతారంగతీకుఁడు=అనుసరింపఁబడిన ఆరుంధతిగల
 వాఁడు, భవ్యమెసఁగ=మౌనము మగునట్లు.

ఆంధ్రీ కృతోత్ప రాసాచరిత్రము.

చ తు ర్థాం క ము.

(ఇరువురు తాపసులు ప్రవేశింతురు)

ఒకడు—సాధాతకి ! యిపుడు విశిష్టాల్లిధి జనాలంకృతం బగు వాల్మీకిభగవాను నా శ్రీమ స్థానమందలి విపులకార్యోపకృతిమరమణీయకంబుం గనుంగొనుము.

మ. నవసూతపీయ గోల సున్న మమగోష్ఠం బైన నవార భ

క్త వరసామము దృష్టి నాశ్రమ కురంగం బాసుచుండెన్, యుతా

ష్టవ రుచ్యాన్న లసత్సుగంగ లవ సంప న్నిశ్రమై చాల నిం

పవు కర్కంధుభలాడ్య శాక పచనోత్సాహాది మేహారిడిన్.

1.

సాధాతకి—ఇవ్వడి నెఱసిన పెద్ద గడ్డముల వారికి మహత్తర మయిన యనన్యాయ కారణము సంభవించినది.

పరిధముడు—(నవ్వి) సాధాతకి ! గురువులయందు బహుమాన కారణ ముభూర్క ముగా నున్నదే ?

సాధా—ఓభాండానా ! యివ్వడి మిక్కిలి మగు వృద్ధసంఘమునకు నెఱుంగాడై నారలు గట్టి వచ్చినయీయతిధి పేరేమి?

నవసూత=క్రాంతగానీనిన, నీవార=నివ్వరి, భక్త=అన్నసంబంధమయిన, ప్రసావము=గంజి, స్మృత=నేతితో, ఆప్లవ=లెస్సగాడడుపఁబడిన, రుచ్యాన్నము=రుచిగలయన్నమునుండిబయలుపెడలిన, లసత్సుగంధలవ=సువాసనయొక్క లేశముయొక్క, సంపన్నిశ్రమై=సంపత్తుతోగూడినదై, కర్కంధుభల=రేఁగుపొడ్లతో, ఆధ్య=ఎక్కువగాఁజేయఁబడిన, శాక=కూరయొక్క, పచన=వండుటయందు, ఉత్త=బయలుపెడలిన, ఆమోదిము=పరిమళము.

భాండా—చీ ! శరహించెదవ ? ఋశ్యశృంగాశ్రమమునుండి యరుంధతిని మును
వొనిన సశరశృంగుని భాగ్యలకు నిరూపకుడై వసిష్ఠమాని విచ్చేసి. ఇట్లు
ప్రేతద వేల ?

సాధా—అ ? వసిష్ఠుడా ! నెను తోడెలో ? వెన్నులింగా ? యనుకొంటిని.

భాండా—అ ! యేమనుచుంటివి ?

సాధా—అతఁ డరుదించినంత నే దిక్కున ని యాద్యయ్య హి మ్మని చంపబడినది.

భాండా—“అమాంసో మధుపర్కః” యను నాహ్వాయమును మన్నించుచు గృహ
స్థులు శ్రోత్రయాతిధి లోను నత్సతరిని గాని మహోక్తమును గాని మహాచ్ఛాగ
మును గాని యిచ్చుచుండు గని ధర్మసూత్రకారులు పలుకుచున్నారు.

సాధా—ఓహో ! ఓడిపోయితిని.

భాండా—ఎట్లు ?

సాధా—వసిష్ఠమిత్రు లరుడేర నత్సతరిని గొని యడ. సద్యః స్వమాగతుఁ డగు జనక
రాజునికి వాల్మీకి భగవానులు దధి మధుచుల చేతనే మధుపర్కమును నెఱవేర్చె.
నత్సతరిని విడిచె.

భాండా—ఋషులు మాంసాహారమునుమాననివారి కి కల్పము ననుమతించుచున్నారు.
పూజ్యుల యగు జనకుడో మాంస పరిత్యాగి.

సాధా—ఏల ?

భాండా—అతఁ డెన్నడే సీతాదేవి కిట్టి దైవసూక్ష్మాల్యమును నిని వాస్తవ్యము
ఁజెల్పు. అట్లు వంద్రద్వప తపాననాగానఁ దపం 4 సర్వముగను నితనికిఁ గొన్ని
నత్సరంగాలు గలిగె.

సాధా—పిదప నిచ్చటివేల వచ్చె ?

భాండా—పురాతన హిత మిత్రుల యగు వాల్మీకిమహానిని సంధర్శింప.

సాధా—ఇప్పు డతనికి బంధు బంధిగృహం బయ్యెనా ?

భాండా—ఇప్పుడే వసిష్ఠ భగవానులు కౌశల్యాదేవి చేతకు భగవాం నరుంధతం
బంపి విదేహనాగుని స్వయముగా నరిగి చూచి నియమించె.

అహ్వాయము - వేడిము, నత్సతరి=అదైయ్య, మహోక్తము = పెద్దయిడ్లు, శా
గము = పోక, సద్యః స్వమాగతుఁ డగు = అప్పుడేననిన, దధి = పెరుగు, మధుపర్క = శేనె

సాధా—ఈవృద్ధులందఱు నొండొరులు గలిసికొనినట్లే, బ్రహ్మచారులం గూడి మన
మును అనధ్యాయ మహాత్మ్యవంబు నాటలతో బహూకరింతుము.

భాండా—బ్రహ్మచారిలైయుఁ బురాతన రాజన్యము నగు విజనకుండు వసిష్ఠ వాల్మీ
కుల సేవించి యిష్ట దాశీను పొంత వృత్త మూలమున నున్నవాడు.

క. ఈతఁడు మది నిత్యోజ్జ్వల

సీతాశోకంబు వలనఁ జేట్పుడి యంత

స్వాత్మానల మగు జరతీ

భూత వనస్పతియుఁ బోలెఁ బొగులుచు నుండెన్.

2.

(నివర్తమించిరి.)

విష్కంభము.

(పిమ్మట జనకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

జన—

ఉ. నందనియందుఁ దాదృత గునవ్యతరేకము గల్గి తీవ్రమై

డెండము వ్రచ్చి వేదన గడిందిగఁ జేసి పురాతనత్వముం

జిందియుఁ గొత్తవోలె నెడ సేయక యేచు దురంత శోకముం

గ్రందుగఁ గూర్చి మర్మముల రంపమునం బలెఁ గోసె దానిచేన్.

3.

కష్టము ! ఇట్లు వార్ధకంబునను, దుస్సహం బగు దుఃఖింబునను, మఱియుఁ
బరాక సాంతవనాది తపంబులను, రసధాతువులుఁగూర్చుండు దుర్బలంబైన నా దగ్ధదేహ
మిప్పటికిం గూల దయ్యె,— “ ఆత్మపూతుకుల కంగతమసావృతంబు లగు ననుర్య
లోకంబులు విధింపఁబడు ” నని మహర్షులు తలంచుచున్నారు. పెక్కెండ్రు గడచి
నను బ్రతిక్షణోద్భేదంబుచే స్పృష్ట నిర్భాసమై సూత్న మైనదియుం బోలె దారుణంబైన
నాదుఃఖోద్భేద ముపశమింప దయ్యె. ఓ తల్లీ ! దేవయజన సంభవా ! నీతా ! నీని

ఉజ్జ్వల = మండుచున్న, అంత స్వాత్మానలము = తొట్టలో నివ్వగల, జరతీ
భూత—ముదిసిన, వనస్పతి = వృక్షము, తాదృత = అట్టి ఉద్భేదము = బాధించునది,
నిర్భాసమై = ప్రకాశించునది.

కావ్యభాగ మిట్లు పరిణామము? ఈ లభ్యచే నిచ్చుకొలంపి విలపింపజేసెన వలను
శరంగదా! ఈ! ఈ! అనుచు! —

1. అనియరె కృత రుద్రా, నమల విగళ
మూలక బాక కృతాగ గౌరవతరణ,
పుల గంబద్ధ ముద్ధ వాక్యము నగుచు
నెరుగ చిత్తు హను దమ్మిలి లలంకరి.

4.

2. గవతీ! చర్మంశు! చర్మ శిశి-ముగ మిక్కిలి కరినురాలవు. —

3. అనలుడు, మరు, మహాద్దులు, గుగ్గము, రావాన్వాయం
నయ్యు గరుడు గుండ డిను, గుండల పోయగువారు? వి
ప్యను ప్రియహిత నెయను నుదాగడ గాంచిలి? వట్లె దైవతం
బనల దగు నట్టి గవయకా విశ్రుం బెట్టు లోర్తు నిష్కృపా!

5.

(తె-లో) చర్మ! మహాశివ! యిట్టిటు.

జనకుడు—(చూచి) ఓహో! స్త్రీ! పదిర్మిత మార్గ యగు శగవతి యరుంగల.
(నీచి) మహాదేవి! యనె కమెను? (నిరూపించి) ఈ! యెట్లు! మహారాజ
దశగగుని చర్మపర్మము నుదయ పోయెడి సల్యయా? ఆమెయే యీమె యని
యెవ్వడు గుర్తింప నేరగు? —

గీ. ఈమె అనియరె గవతీని నిలవ బెట్టె,
నట్టి యుపమానపడుచు? యలక నరిగెను;
అకట! సాకా చర్మమట్లకవి రంగ
బడచుచున్న మె; విసాప మహాహ!

6.

అనియరె=కారణముచి, కృత=స్వయం, రుద్రతర్రు=రుద్రమునుగలదియు,
అమల=స్వచ్ఛమగునట్టియు, మూలక=మూలముగనట్టియు, మంజుశర=మిక్కిలి
మృదువైనట్టియు, చర్మ=చర్మమును, కలిక=మెలకల కుక్క, అగ్ర=కొనల
చే, రంజితంబు=మన హరిమయినట్టియు, పుల=పొట్టుపడునట్టియు, అసంబద్ధ=
సందర్భ భూస్యమైనట్టియు, ముగ్ధ=బుద్ధమైనట్టియు, చాక్యంబు=పలుకులు
గలిగినట్టియు, రేయి=వేయి, నిర్మల తర్మజ్ఞానమునలె, గృప్త=కంచుకీపేరు,
సాకార=రూపముదాచి.

ఇది ఘోర మగు నెఱిగిక బళాపరిణామము,

క. మును నా కేజనము మెయిం

గనిన మహాత్మనము భంగిఁ గనబడెఁ దద్ద

శృన మిపుడు ముడు గాయఁ

గాన లవణముగతి శననిష్ఠముగఁ దోచెఁ గడున.

7

(పీదన నయంకల, కానల్య, కంచుకి ప్రవేశించురు)

అయిగతి—పెప్పదూరీని, “తనంబందాజని విదేవానాథునిం జూడఁ దగు” నని
మీ కులగురు డానతిచ్చె. అందులకే నన్ను బంపె. కాన నడుగడుగున నీ
యిది తెగని నొక ముడికి?

కంచు—దేవీ! హృదయం నలకొల్పుము. నిసిష్ఠ భగవాను నానతి ననుసరింపు
మని విన్నవించు చుంటిని.

కాన—ఇట్టి కాలమున మిథిలశ్వరుని జూడి వలన వచ్చె నని సర్వదుఃఖము లొక్క
పెట్టున కావిర్భవించు చున్నవి. ఏమూలంబుగా చుర్రూలింపఁ బడు హృదయ
మును నిలువరింప నశక్తురాలైనె యుంటిని.

అయి—ఇందేమి పంపయము?

గీ. ప్రజల కుత్తము రాంధవాపాయ దుఃఖ

భారములు నిర్మలంతాన వాహులయ్యుఁ

స్వజనుల సమాగమమున దుశ్సహములగుచు

సాగెను నొక ధీమతి పుణ్యములఁ బోయె.

8.

కాన—వర్ణయము నొక పెట్టున నీటి నుండి నీరు రాకట్టి పంట మెట్లు చూడఁ
గలను?

అయి—గీ. యెట్టిపిల్లలకు యెఁగ్రుని యంగము

బ్రహ్మ వాచయితి నెనినె పరిధవిల్లి

జనకవర్ణంబుల ధూనిగా మనం

వకలు నొక ధీమతి పుణ్యములఁ బోయె.

9.

విపాకము = విరుద్ధపరిణామము. వాతాంబరము = సుపహృదుగః అంతః
అంతః = విష్ణుగీ, బ్రహ్మసూత్రము = వేదాంగమునము.

కాన—ఇతఁడు మహారాజునకు హృదయమును నొసఁగెను నానందము నుండెడియు నగు రాజుని; హా యిట్టి కష్టకాలమున మన్నింపఁ బడినాఁడు. హా! బేవా! ఆ సగ్గు మిప్పడు హన్యము.

జన—(సమీపించి) దళవనీ! అరుగనీ! వైశ్యులకు నీ సేవలు గాఁడు నమస్కరించు చున్నాఁడు.

స. గురుకులము నొగ్గెను నురులకు నురుగులగు, సద్ధి నొసఁగెను
దరుణును, లగు దర్త నిను బట్టి తెనుగ సునిగాఁ బలంబు
గరితపు లోకవంద్యుఁ, జగచ్చందమా ర్తివి, సేవ భూవల
స్థిగళిర మొప్పు నొ గననీ! తొలగఁ జతుఁ బోవ! వెలకొన దన.

10.

అరు—వరంబోల్చి నీకాచిప్పించుచుగాక! జాజ్వల్యునానుండె రజోగుణాతీతుఁ డగు దేవుండు నిన్ను బవిశ్రీకరించుచుగాక!

జన—అర్థ! గృష్టి! సనునా యీనాపాలించని?

కంచ—(తనలో) అతివైష్ణవమున నీ సేవనుగా ర్థి పఁ జిలిపి. (ప్రకాశము గా) రాజుచింతా! ఈశోపనునకే చిగకాలమును నీ రామగిత్తు వదనందు దర్శనము వీడి మిగుల దుఃఖించు నెనిమిది మాత్రమున దుఃఖించు నేయఁ జనదు. రామబద్రుఁ డైనను దుస్సహా బగు కివదిగా నెల్లెవల సుహృద్లఁ జేయు నత్యల్పు లగు పోదజానపదులు పానకసుద్ధిని విశ్వనిగఁ జెసి యిట్టి దారుణం బాచరించె.

జన—అఁ! మా యపత్యుని నోధిపఁ దానకు నీన నెవ్వఁడు? కష్టము! ఇట్లు పలుకు మానవునిచే మేము రామగిత్తుల మయ్యును మగలఁ దీరస్కరించు బడుచుంటిమి.

అరు—(నిట్టూర్చి) ఇదియిట్లే; వత్సమెదల సన్నియను నక్షణంబు లలలించులు, శీఘ్ర యనియే చాలును. హా! వత్సా!

స. ఒనరగ నెవ్వఁ? ననయనో? యస దయ్యం నుంచు మెట్లు; నీ

పనతర పద్ధి నొండల గాటపు భక్తి జనించు నీ; నం

ననను బాల వయ్యును నీ త్రయ వత్సవ గా? నీ పూజనం

దనయ గుణాధ్యులగు గుణకే తను, శిరముఁ దానుమనన్యగా.

11.

వీరస్వరూపుడు = నాగలికెండాగాఁడగువాఁడు, మహాధీరుడు = తేజస్వాలి.

కాన—అక్కటా! వేగిన బుప్పొంగు చున్నవి. (మూర్ఛిల్లును)

జన—హా ! కష్టము ! ఏమిది ?—

అరుం—రాజన్నీ ! వేతేమి ?—

న. అల గరణీశుఁ, ఠా నుఖము, కా శిశువర్గము, నా దినంబులుం,

శెలి వగు నిన్ గనం దలఁపు శెంఁగె ను స్తము; గాన ని మృతహా

జ్వల మగు దారుణాయుధ సవత్సరి మూర్ఛిత యయ్యె; నారిజా

క్షుల హృదయం బనం గునుమ కోమల దాగిఁ శెలంగుఁ గాదొకో? 12.

జన—అన్నన్నా ! అన్ని చిగంటల మాతమంటే నయితీ. చిగకాలమునకు గర్పించిన
ప్రియమిత్రుని ప్రియకాంతా శిల్పిని నా నయితి.

న. అతఁ డశి సమృద్ధుడనై, నానక నుదిన బండుగుడునై, మనంబు, నా

కృతిగను సమృద్ధంబు, నిచయీకృత సేవిత సత్ఫలంబు, నిం

డు తనువా ? విప్రుడో ? యధికుడో ? ప్రియమిత్రుడొ, శిశుకాసమ

ర్పకుడొ, మహాత్ముడొ డిశ శత్రుడొ శెయ్యని నకుఁగాదొకో ? 13.

కష్టము ! ఆకాలల్య యీమెయే గదా!—

మ. సతికైన న బతికైన వైరము గహస్యంబుండఁ గైవైన, ఏ

వతు లనోన్య మొనర్చు నిందలకు నేఁ బా నుడ నైయుంటి, నా

హిత కోపంబుననే ? నమగ్రహమునందే ? గార్యభారంబు మ

ద్రత మయ్యెం, దలపోయ నేల ? మని నంతక ముట్టి బిట్టెర్రాడిక. 14.

అరుం—హా ! కష్టము ! ఈమె హృదయము చిగ గొల్లని నిరీగంగానే దుస్సహంబై
యున్నది.

జన—హా ! ప్రియసోదగీ ! (కమంఠులు కలముఁ జల్లుచున్నాఁడు)

కంచు—గీ. వర సఖుడొ నోలెఁ గొల్ల నెక సమైన

యీనుకూల్యంబు నుఖదమై యలవరించి

పున రకాండ దారుణ లిప ర్తనముఁ శెంఁ

దైవ మకట ! మనస్సాగి డిగలరా—

15.

నిచయీకృత = ప్రాప్తిగార్యము, శిశుకాసమ = శిశుబుడిన, పున = తిరి
గి, అకాండ = నిమగ్న-రణముగా, దారుణ = కరుణక మైన, లిప ర్తనము = మార్పును,
లికరసము = ఇతరముచే భిన్నముగాని రసము.

కాస—(తెల్వినొంది) హా! వత్సా! జానకీ! యెచ్చట నుంటివి? వివాహ లక్ష్మి పరిగ్రహాలక్యతలై సముజ్జ్వల గవళి మందహాసం బయిన నీ నుడిర ముఖార విందంగాఁ దలపోయుచుంటిని. విన్నుర వృంద నందికాశిరామంబు లగు నీ యంగుల చే మగల కోపు త్రి! నాయకతలంగా నలంకిరింపుము. ఇచ్చుది ‘రఘు కుల కూటస్థులకుం గోడ’ లయ్యును జనకానుబంధంగాన మనకు మాత్రము యి త్రిక యే’ యని నిరంతరంగా మహారాజు చలుగుచుండును.

కంచు—దేవి పల్కినట్లే—

గీ. బిడ్డ లయిదుగు రయిన భూవిభున కగయ
బహుళ మమౌదకారి నుబాహువైరి
నలుపు రై నను గోడండ్లు వెలయ నతని
కాత యగు సేత హితురాలు కాంతవోలె.

16.

జన—హా! ప్రియసఖ! మహారాజు దశరథ! పర్యవహించు మనోరముడె వగు నిన్నెట్లు మరతును?

మ. గరణిం గన్నెయ తంతు లల్లుని నిజాత్తుకేళి నర్పింతు రా
సర సల్ మాతె మనందు ; నీవె నను వాంఛ ల్మీల బూజించి తా
స్థిరాలుండెను పోతి కాలమున, మానసి బంధుతా నీజ మన,
నరకాభీల జగంబునం దఘనిధి నాచివితం జేటికిన్.

17.

కాస—పుత్రి! జానకీ! దృఢ వజ్రలేపంబుచే నుప నిబద్ధ మై నట్లు నుక్తిరంబగు నా దుష్టజీవితంబు నిర్వాన్మరాల నగు నన్ను విడిచి పోవుట లేదు.

అరం—ఊరడిల్లుము రాజపుత్రి! ఎడనెడ నకు విశ్రామంబు నానరింపనగు. మణి యుంబుకృత్యంగా శ్రమంగాన మీ కులగురుండు “తగని దుఃఖము సంభవించినను శుభోదర్శంబు గాఁగల” యని పల్కిన వాక్య మేల స్మరింపను?

కాస—భగవతీ! అడియాస మించినది.

అరం—రాజపుత్రి! దాని మృషావాక్య మని యే తలంచెదవా? సుతత్రియా! అన్యథా తలంపరాదు. నిక్కముగా జరిగి తీరఁ గలదు.

పాదక = వెన్నెల. అశ్రువిశ్రామాలు = కన్నీళ్లనరికట్టుట, శుభోదర్శము = శుభమునుకల్గి రాఁగలకాలము, మృష = అబద్ధము.

గీ. విస్మయ దృష్టాంతమౌ విప్రవర్య
లాడు నూత్నల సందియ మంద వలదు ;
భద్రయగు లక్ష్మీ వీరల వాణి నిల్చు ;
వృద్ధవాక్యంబు వీరలు బల్కె రెపుడు.

18.

(తెఱలోఁ గలకలము—అందఱు నాకర్ణింతురు.)

జన—ఈనాడు శిష్టానధ్యాయ మని మిక్కిలి-టముగాఁ గీర్తిండు బ్రహ్మచారుల కల
కల మిది.

కాస—బాల్కంబు మాత్రము నులభ సౌఖ్యమైనది. (నిరూపించి) వీరిలో రామభద్ర
కామార లక్ష్మీ పరిశోభితంబులై మంజులొదార మందరంబు లగు నంగములచే
మన నేత్రములఁ జల్లఁజేయు నీ బాలకుఁ డెవ్వఁడు ?

అరుం—(స్వగతము అనంద బాష్పములతో) ఇదే ! భాగీరథీ నివేదిత గహ్వర కర్ణా
మృతము. కాని యాయుష్యంతు లగు కుశ లవులలో వీఁ డెవ్వఁడో యెఱుంగ
గను.

జన—

మ. అసి తేందీవగ పత్ర కాంతుఁడు, శిఖింకాలంకృతుఁ డు, నిర్విభా
శి సుమగ్రిండు, దనూరుచిన్ వటుసభన్ దీపింపఁగాఁ కేయంచుం
బసమై వత్స రఘూద్వహుండు మరలం బాలత్వముం దాల్చెనా
వెనఁ గానంబడు వీఁ డెవఁడో ? కనులన్ వే వే నుసం బూసెడిన్. 19.

కంచు—ఈ డింభకుఁడు త్కత్రియ బ్రహ్మచారి యని తలంచెదను.

జన—ఇట్లే యిది. కానకే—

మ. వెనుకం జంచు దగుల్ గఱుల్ నెలయ నిల్పెం బాణముల్ కేరీవలం,
బ్రహ్మతోరఘ్నలిఁదాల్చె ధృష్ట రురు నర్కంబుల్ బవిత్రంబు, బా

నివేదిత = చెప్పఁబడిన, అసి తేందీవరపత్రము = నల్లకలునరేప, శిఖింకము =
జుట్టు, చుంచు = జుట్టు, గఱుల్ = బాణము మొక్కఁగఱుక్కు, తూణములు = బాణ
ములు, కేరీవలన్ = ప్రక్కలను, ప్రభుత = స్తోత్రపాత్రమును, ఉరస్థులన్ = వక్ష
స్థులమందు, ధృష్ట = నిభూతియు, రురుచర్మంబు = శరణితోలు, సవిత్రంబు = యశో
పవిత్రమును, దాల్చెను.

వన మాంజిష్ఠ మయాంతరీయమును మూర్ఖా మేఖలం గొట్టె, గో

లను గోదండముఁ బ్లక్షదండ జపమాలా కంకణాలుల్ గొనెన్.

20.

భగవతీ ! అరుగతీ ! పీఠ దెచ్చటివాఁడో గూహింశువా ?

అరుం—మే మిష్కడే గదా వచ్చితిమి !

జన—అగ్ర ! గృష్టి ! కాసు మిగుల వేడుక పాడముచున్నది. కాన వాల్మీకి భగవా

నునే చేరి యడుగుము. “ఎన్నఁగో వృద్ధులు నిన్ను యాడఁ గోరుదుండి” గని

యూ బాలకున కెఱింగింపుము.

కగు—హి రాన తిచ్చినట్లే. (నిచ్చగిమించుచు.)

కాస—ఇట్లాహూతుఁడై యరుజెంచు నుదానా ?

అరుం—ఇట్టి నిర్మాణమునకు గోల్కలులు భేదించువా ?

కాస—ఎట్లు ? నినయాకిరిత గృష్టి వనముఁడై మునికుమారుల విడిచి యూ డింభ

కుం డిట్లెదురు వచ్చుచుండెనే ?

అన—(చాలతడవ పరికించి) ఓహో ! యేమిది ?

చ. వినయ శిశుత్వ కాగ్య పరివేష్టిత పేళల మైన నీని యీ

భున మహిమబు నేర్పరులు గాని యెఱుంగరు మూర్ఖులేని, నా

మనము ప్రమాధ మైన బలమండితుఁడై వారియొద్ద పీఠు, హే

చ్చున నినుమున్ గృహించు లఘుచుంబక ఖండము పోల్చి నెంతయున్. 21.

లవఁడు—(ప్రవేశించి తనలో) పూజ్యులైనను నామ కృమాన్వయంబులం దెలియక

నాయంత నెట్లు నమస్కరింపఁ గలను ? (యెఱిచి) ఇదిమాత్రో మవిరుద్ధ వద్ధతి

యని వృద్ధుల వలన వినఁబడెడి. (వినయముతోఁ జేరి ప్రకాశముగా) ఇదే !

మీకు లచని శిరఃప్రణామశైలి.

అరుం—జన—కల్యాణనిధీ ! ఆయుష్ష్యంతయుచు గమ్ము.

కాస—వత్సా ! దీర్ఘాయువుగమ్ము.

మాంజిష్ఠమాయ=వసుపురంగుతోఁగూడిన, అంతరీయమును=ఈ తరీయమును,
మూర్ఖామేఖల=మూర్ఖులను గడ్డితోఁజేసబడిన మొలనూలు, ప్లక్షదండము=
రావిపుల్ల, అహూతుఁడై=పిలువఁబడినవాఁడై, పరివేష్టిత=అవరింపఁబడుటచేత,
పేళల=మృగువయన. ప్రమాధమైనన్=ఎక్కువమూర్ఖులొసన్నను, లఘుచుంబక
ఖండము=తేలికయగు నాదంటురాయి.

అయ్య—తనయా ! రమ్మ. (లవుని దొడపై నిడుకొని స్వగతము) సంతోషము ! చిర కాలమునకు నా యుత్సంగమే కాదు మనోరథంబుఁ గూడ సంపూర్ణమైనది.

కాస—పుత్రా ! యిటుగూడరమ్మ. (కాంగిలించుకొని స్వగతము) ఓహో ! దరవికస్వ రేందీవర మాలికా శ్యామలోజ్జ్వలాభైన దేహబంధునినే కాక, కబళిత కమల కింజల్క-కాదంబ మధుర శశ రవోదార దీర్ఘ స్వరంబునను రామభద్రుని ననుక రించి యుండె. వికచారవింద గగ్గ మూలం బైన యి కు-మారుని తమస్వర్గం బు నట్టిదియే. (ప్రకాశము) వత్సా ! అయుష్మంతుఁడా ! నీ ముఖచంద్రుని నాలో కింతును. (చుబుకము నెత్తి కన్నీళ్ళతో సాధిపా)యముగానపవారింపి) రాజన్ ! చూడవేమి ? నిపుణముగఁ బరికింప నితని ముఖము వత్స యగు జానకి ముఖచం ద్రునితో సరిపోలు చున్నదే ?

జన—చూచుచుంటి నమ్మా చూచుచుంటిని.

కాస—ఓహో ! నా చిత్త మున్నత మైనదియుం బోలె నెద్దియో చింతించుచు మిగులఁ జంచలించుచున్నది.

జన—(స్వగతం)

చ. ధరణిజ రూపమున్ రఘువతంతుని కాంతియు నిక్కుమారు నన్

విరివిగఁ బూర్ణభంగిఁ బ్రతిబింబిత మైనటులం దరక్క, వా

జ్వీరతి, నిసర్గ సమ్రతయు, నిర్మల సత్త్వము సైత మల్లదే !

యరిమరి నాదు చిత్త మడియాసలఁ బాటుచు నుండె హా ! నిధి ! 22

కాస—నత్సా ! కలదా నీకుఁ దల్లి ? తలపోయుదునా తండ్రిని ?

లవు—లేదు.

కాస—అట్లయిన నీ వెవ్వరివాడవు ?

లవు—భగవానుడగు వాల్మీకి సుబంధుఁడను.

కాస—ఓవత్సా ! వ క్తన్యముఁ జెప్పుము.

లవు—ఇంతవఱకే యెఱుంగుదును.

(తెఱలో) ఓహో ! పైనికులారా ! “ఆక్రమప్రాంత భూమి నెవ్వండు నా క్రమింపరా” దని యీ కుమార చంద్రకేతుఁ డాన వెట్టుచున్నాఁడు.

దర=రీతుచుక, వికస్వర=వికసించిన, ఇందీవర=నల్లకలువవలె, శ్యామల= నలుపుచేత, ఉజ్జ్వలాభై=ప్రకాశించునదియై, కబళిత=తినబడిన, పద్మకేసరములు గల, కాదంబ=కలహంసలయొక్క, మధురమైన-చుబుకము=గడ్డము.

అరుం—జన—ఓహో ! యజ్ఞశ్వగర్భజార్దమై యరుబడిన చంద్రకేతు కుమారుఁ
డిపుడు చూడఁదగినవాఁడు. ఆహా ! సుదీనము.

కాస—వత్సయగు లక్ష్మణుని పుత్తుఁ డాజ్ఞాపించు చూడె నని నుధాబిందు నుండ
రంబు లగు నక్షరంబులు వినవచ్చుచున్నవి.

లవు—ఆర్యా ! ఈ సంద్రచేతుఁ డెవ్వఁడె ?

జన—దశరథ పుత్తుఁ లగు రామ లక్ష్మణ శోభాగురువా ?

లవు—చారే రామాయణ కథానాయకులు.

జన—అట్లయిన నెట్లెఱుంగు ? ఆలక్ష్మణుని కుమారుఁడే యీ చంద్రకేతుఁడు.

లవు—ఊర్మిలానందనుఁడా ! అట్లయిన ననకరాజుని దాసి ! శుఁడు.

అరుం—(నవ్వి) కుమారుఁడు కథా ప్రపంచులు నెల్లడించె.

జన—నీ విట్టి కథా కోవిదుండ వేనిఁ జెప్పు నుడుగుచుంటిమి. ఆదశరథాత్మజుల కే
పేరిటి నంపను తేభార్యలందు జన్మించిరి ?

లవు—ఈ కథా విభాగము మేముగాని యెరులుగాని వినియుండలేదు.

జన—ఏమి ? కవిరచింపలేదా ?

లవు—రచించె. నెల్లడించలేదు. అందులదే యేక శేషమును సందర్భాంతరమున సరస
యావకంబుగా నిర్మించి స్వహస్త లిఖిత మగు నాగ్రంథమును వాల్మీకిభగవానుఁడు
తౌర్యత్రిక సూత్ర కర్త యగు భరతమునికే బాపె.

జన—ఎందులకు ?

లవు—ఆ మృహాత్ముఁడు దాని నచ్చరలచే నభినయింపఁ జేయు నని.

జన—ఇది యెల్ల మాకు సామాత్యముగాఁ గానఁబడుచున్నది.

లవు—వాల్మీకి భగవానునకు దీనియందు మిగుల నాదగము. కొందఱి శిష్యులచే నీ
పాత్రమును భరతాశ్రమంబున కనిపె. వారికి సహాయుఁడై ప్రమాద నివారణార్థ
ముగా ధనుర్ధారి యగు మా సోదరుం డంపఁ బడియె.

కాస—నీకు సోదరుఁడుఁ గూడఁ గలఁడా ?

లవు—కలఁడు, ఆర్యుఁడగు కుశుఁడు.

కాస—పెద్దవాడనుచుంటివే ?

తౌర్యత్రికము = నృత్యము, వాచ్యము, గీతము, సామాత్యము = అభిప్రాయగర్భి
తమయిన.

లవు—ఔను ప్రసవ క్రిమ్యాన నతఁడు జ్యేష్ఠుఁడు.

జన—కవల దీర్ఘాయువులు ?

లవు—ఔను.

జన—చెప్పము. ప్రబంధ కథా నిర్మాణమున కవసాన మేది ?

లవు—అనృత పారాపవాద విత్త్రస్తుఁ డగు భూపాలునిచేఁ బరిహరింపఁబడి సన్నిహిత ప్రసవ వేదన యగు యజ్ఞభూనందనియగు నీతాదేవిని లక్ష్మణుఁ డొంటిగా నుంజుమున విడిచి మరలి చనె. ఇతి.

కాన—హా ! వత్సా ! నందరేందుముఖి ! ఏకాకిని వగు నీ తనూ కుసుమమున కివ్వ డెక్కడి దైవ దుర్విపాక పరిణామ మావతిలైను ?

జన—హా ! వత్సా ! —

గీ. ఆభినవాభీల పరిభవం బంది నాటి

ప్రసవ కాలిక వేదన బడలి నీవు

మాతుక మృగంగా లెల్లడఁ గవియ నడలి

పలుమరును నన్ను శరణి తలఁతు నిజము.

23.

లవు—(ఆరుగఁగతితో) ఆర్యురాలా ! వీ రెవ్వరు ?

ఆరుం—ఈమె కాసల్య, ఇతఁడు జనకుఁడు.

లవు—(బహుమాన భేది కాతుకములతోఁ జూచుచున్నాఁడు)

జన—ఓహో ! పురజనుల దౌరాత్మ్యము ! ఓహో ! రామభూపతి సాహస కృత్యము?

ఉ. విప్రున వజ్రభూర మగు నీవ్యసనంబును సారె నూచు నా

కోపము చావ జాపముల గున్పన మగడఁగఁ గాల మిద్దియే !

కాన—భగవతీ ! రక్షింపు రక్షింపు. కుపితుఁ డగు రాక్షసి నుపశమింపఁ జేయుము.

ఆరుం— గీ. మహిఁ బరాభవ మందిన మానవము

హృదయ మెల్లవిగంబుల నిట్లు బుండు

భూపతీ ! పుత్ర సముండు రాముండు నీకుఁ

బాలసియులు వీరులౌ ప్రజలు తలఁచు.

24.

విత్త్రస్తుఁడు = మిక్కిలి భయపడినవాఁడు, దౌరాత్మ్యము = దుర్మాత్తము,

జన—చాపము కాప మేల సుతకన్నీరుడో రఘురామునా, దయో

ధ్యాపురి బాల వృద్ధ వికలావనిదేవ సతీ మయాబాగిన్.

25.

బ్రహ్మచారులు—(తొండరతో బ్రవేశించి) కుమారా! అశ్వ మశ్వమని యేదో

యొక భూతము దేశంబుల విన వచ్చుచున్నది. ఆ మా కిప్పుడు ప్రత్యక్షమైనది.

లవు—అశ్వ మని పను శాస్త్రమందును, సమన విద్యయందును బరింపబడును. ఇది యెట్టిదియో చెప్పడు.

బ్రహ్మ—వినుము—

మ. అలరు దుంటికి శల్లితోడ; యా యల్లల్లార్లు శల్లిప్పుడూ;

గలుగుం దానికి స్థిరకంఠరము; డెక్కో బాటలుగే నుమ్ము; చా

యలఁ బోవచో నెను; మావికాయలకు నెడో లద్దులలో వెల్పు; వ్యా

ఖ్య లి వేమా? కడు వేగ బోవునము రమ్మా! రమ్మ దల్వేగెడిన్. 26.

(సమీపించి అజినమును హస్తములను బాగుచున్నారు.)

లవు—(కాకు కోపహోధ వినయములతో) ఆర్యులారా! చూడుడు, చూడుడు.

వీరిచే నాకర్షింపబడుచుంటిని. (తొండరతో బరికరిమించుచున్నాడు.)

అరుం—జన—వత్సా! నేడుకనిండువుము.

కాన—భగవతీ! వీనినవహాకొనుక నీవిం నని తెలంబును. కాన నింకొక మేగ కరిగి

మరలి పోవు నాయుష్షుంతునిం జూతము.

అరుం—దవ్య చనిన చంచలం డెట్లు కానవుచ్చు?

కంచుకి—(ప్రవేశించి) “దీని మీరు సమయమున నెఱుంగఁ దగు” నని వాల్మీకి భగ

వానుఁ జూనతిచ్చె.

జన—ఇది యేదో మహాకంభిగముగానున్నది. భగవతీ! ఆరుగఁగి! సఖి! కాసల్యా!

ఆర్య! గృష్టీ! మనయంత నరిగి వాల్మీకి భగవానుని గనుంగొందము.

(నృద్ధవర్ణము నిష్క్రమించెను.)

బ్రహ్మ—కుమారా! ఆవిచిత్రముం జూడుము.

లవు—చూచితిని. తెలిసినది. నిక్కముగా నీ యశ్వ మశ్వమేధీయము.

వికల=అంగవైకల్యము కలవారు, అజనిదేవ=బ్రాహ్మణులు. కంఠరము= గంపము. అశ్వ హేయము = అశ్వ హేయబంధునియనట.

బ్రహ్మ—మహారా ! చాలు నీ తురగముతో; సముజ్జ్వల శస్త్రములు లగు నాయు
ధీయ పరంపరలు మహారు దర్శించు చున్నవి. ఇచ్చటి కాశీమఘానముదూరము
కాన రమ్మ లేడిగంతులతోఁ బరుగెత్తుకొని పోవుదము.

లవు—(నవ్వి) శస్త్రము తేమి పరీక్షింపించుచున్నవి ? (గమవెక్కిడి)

మ. స్థిర దంష్ట్రోత్కట కోటి మగ్ధ విచల జ్ఞహోష్ణజ్వల చ్ఛింజనీ
స్థితి తోడ్పారి ఘనాళి ఘర్జర నివ స్తోమాస్పదంబై, చరా
చర భూత గగిసనోద్య దంతక హస వృంధాస్య యంత్రపరీభా
స్వర జ్వంభా విపులోదరం బగుచు నీ చాపంబు దీపించుతన్.

29.

(వికటముగాఁ బరికిరిమించి అందిలు నిష్క్రమింతురు.)

కౌసల్యా జనక యోగ మను

చ తు ధౌంక ము,

సంపూర్ణము.

స్థిర=దృఢమైన, దంష్ట్ర=కోరలవలె, ఉత్కట=భయంకరమగు, కోటి =
చాపాగ్రములయొక్క, మగ్ధ=మగ్ధమందు, విచలత్=చలించుచున్న, జిహ్వా = నా
లుకవలె, ఉజ్వలత్=పరాశించుచున్న, శింజనీ=నారివలన, స్థితి=వెడలుచున్న,
ఉద్గారి = తేలినుపువంటి, ఘనాళి=మేఘము దాయముయొక్క, ఘర్జరరవ=ఘర్జర
ధ్వనులయొక్క, స్తోమ = సముదాయమునకు, ఆస్పదంబై = స్థానమై, చరాచరభూత
గ్రసన = పరివంచభక్షణమందు, ఉద్యత్ = పరియత్నించుచున్న, అంతక = యముని
యొక్క, హసత్ = అట్టచోనుచేయు, చూడ = భీకరమగు, ఆశ్చయంత్ర = యం
త్రమువంటిముఖముయొక్క, పరీభాస్వర=మిక్కిలివికసించిన, జ్వంభా=ఆపులింతవలె,
విపుల = విశాలమయిన, ఉదరంబగుచు = మగ్ధభాగముగలదై, ఈచాపంబు—దీపిం
చుతన్ = పరికాశించుగాక !

అంధీ కృతోత్తర రామచరితము.

—

పంచమాంకిము.

—

(తెఱల!) ఓహో! సైనికులారా! కల్గినది మన కాధారము గల్గినది.

గీ. సరభస మమంత్రో చోదనో త్తరశ జవన
హయ రథముతోడ మన కయ్య మాలకించి
చంద్రకేతుండు విషమ భూచలిత కోవి
దార తరు కేతుడై యిదే! తరలి వచ్చె.

1.

(అద్భుత హర్ష సంభ్రమములతో గమర్దరుండగు చంద్రకేతుండు మమంత్రో
సారధికం బగు గధంబునం బ్రవేశించును.)

చంద్ర—అర్య! మమంత్రా! గూడు చూడు! —

మ. సముదంచ నృపుడు పంచచూడుడగు నజ్ఞశాలి యీ బాలుర,
సమరక్షోణి నుపాత్త రోష లవ రజ్య ద్దక్త లక్ష్మీకుండై,
నమితోద్దామ శరాసనాగ్రములు సాతత్యంబునం మోయి సై
న్యముపై బాణ శుషారముం బరచె మధ్య త్స్విధి నీర డెవ్వడో? 2.

వోదన = తోలుటవలన, ఉత్తరశ=పరు గెత్తుచున్న, జవన = బలిష్ఠమయిన,
విషమభూచలిత = ఎచ్చులేగ్గు భూములయందు చలించుచున్న, సముదంచత్ = ఒప్పుచు
న్న, పంచచూడుడు = పంచశిఖలుకలవాడు, అజ్ఞశాలి = తేజోవంతుడు, ఉపా
త్త = పొందెబడిన గోషముమొక్క, లవ = శేషమునలన ఎఱ్ఱబారిన-ముఖ-శోభగల
వాడై, నమిత=నందబడిన. విల్లు మొక్క - చొనలు - ఎర్రలెగక - స్వనిచ్చేయగా,
శుషారము = పంచు.

చ. ముని జన బాలుఁ డొక్కఁడు చమూ తనుభాగము నెల్ల నుల్లస
 ధ్వన గజ గండ్ పిండ గురు ఘాతజ టాక్సతి భీకరాభ్యుదయే
 మునుకొని బాణసంఘముల ముంచుచు మున్ విదితంబుగాని నూ
 తన కసుర టుంగులొకరు విధంగాన కాకు ముదంబు గూర్చెడున్. 3.

నుమం—అయుష్షుగతుఁడా! —

గీ. శ్రీతి సురానుగ మహిమల సతిశయించి
 గీకు సమరూపుఁ డైన నీని కలకించి
 కాశి కావలర వైరి సంగ్రామ మందు
 కనుపుఁ దాల్చిన కమాండనుని స్మరింతు. 4.

చంద్ర—నీని ఇక్కఱని గూర్చి పలుచరికిఁ గార్యారంభ మని నెందఱు లజ్జించు
 చున్నది.

చ. సమర విధాన నిర్వహణ శక్త కరాంచల చిత్త శస్త్రసం
 ఘములును, నిర్వణ ప్రిహుళ కాంచన కింకికా యుగంఝుణ
 త్తుముల రథంబు, లిద్ద మద దుర్జిన కుజర వారిదంబు లౌ,
 నమిత బలంబులం బహితుఁ డయ్యెడి నీ నుకుమారుఁ డెక్కటిన్. 5.

నుమా—కుమారా! వీర లుద శ్రేణీభవించిన నీని కేమి? —విచ్చిరేని మునుపే
 లేదు.

చంద్ర—ఆర్యా! త్వరపడుము త్వరపడుము. ఇతఁడు మన పైనికుల హింసించు
 నొచ్చె. అల్లదే!

చమూతను భాగములు = సేవాంగములు, ఉల్లసత్ = ప్రకాశమానమును, గొప్పవ
 యిన = వినుఁగుల యొక్క - చెక్కిళ్ళయందలి - ఉండలయొక్క - గొప్పదగు - బెల్ల
 పలన - పుట్టిన - టంకారగ్వనియొక్క - భయంకరమగు - చచ్చెడులతో, ఎదిరించి.

కరాంచల = చేతికొనలయందు, నిర్వణత్ = భ్రువిచేయుచున్న, కింకికా =
 చిలుగంటల యొక్క, కుముల = విస్తాగములగు, ఇద్ద = ప్రశస్తమైన, మద = మదముచే
 త, దుర్జిన = మునుగుగాఁజేయఁబడిన, కుంజర = వినుఁగులనెడు, వారిదంబులౌ = మే
 ఘములుగల, పహితుఁడు = ఆవరింపఁబడినవాడు, ఎక్కటిన్ = ఆసహాయుఁడై.

చ. గురుతర దుందుభి ధ్వని విఘ్నార్జితమై, గిరికూజ గుంజ దుః

ద్ధుర మద కుంజర । శవణ దుస్సహమా గుణఘోష మెల్లెడం

బజపును, లోల భీషణ కబాధ శిరంబులఁ దృప్త కాల భీ

కర ముఖ భుక్తశేషముల కైవడి నీపె నితండు భూములన్.

6.

సుమం—(తనలో) ఇట్టి వానితో నగ్భకుం డగు చంద్రకేతునకు ద్వంద్వయుద్ధ మె

ట్లుసమ్మతించును ? (యోచించి) లేదా ? ఇత్వాకు గృహన్మద్ధులముగదా మేము!

సంభవించి నప్పు డేది గతి ?

చంద్ర—(విస్మయ లజ్జా సంభ్రమములతో) చీ ! నానైన్యంబు లెల్ల మరలి

పోయినవి.

సుమం—(రథజేగము నభినయించుచు) ఆయావృంతుఁడా ! ఇదే ! ఆ వీరుండు

నీకు వాగ్దోషరుండయ్యె.

చంద్ర—(విస్మృతి నభినయించి) ఆర్యా ! ఆఖ్యాయకులు వీనినానుభేయము గేమని

తెల్పిరి ?

సుమం—లవుఁ డని.

చంద్ర—గీ. అద్దిరా ! లవ ! సూర ! మహాభుజాంక !

నీకు ఫలమేమి యిట్టి పైనికులతోడ ?

ఇదిగో ! నే వచ్చినాడ న న్నెదురు మిపుడు

తేజము శమించుఁగాక ! మా తేజమందు.

7.

సుమం—కుమారా ! చూడు చూడు.

గురుతర = మిక్తుటమగు, దుందుభిధ్వని చేత, ఘ్నార్జితమై = ప్రతిధ్వని చేయుచున్నదై, గిరి = పర్వతములయందలి, కుంజ = పొదలయందు, గుంజత్ = ధ్వనిచేయుచున్న, ఉద్ధుర = విశేషమైన, మదకుంజర = మదపులేనుఁగులయొక్క, శ్రవణ = చెవులకు, దుస్సహమా = సహించ శక్యముగాని, గుణఘోషము = నారయొక్క ధ్వని ఎల్లెడంబజపును, లోల = చలించుచున్న, భీషణ = భయంకరమగు, కబాధ = మొండెములచేతను, శిరంబులన్ = తలలచేతను, తృప్త = సంతృప్తి పొందిన, కాల = యమునియొక్క, భీకర = భయంకరమగు, ముఖ = నోటిచే, భుక్తశేషములకై నడిన్ = తిని విడువబడిన వానివలె, వాగ్దోషరుండు = కేకకందునట్టి మూరమున నున్నవాఁడు, ఆఖ్యాయకులు = చెప్పవారు.

గీ. నీవుజీరిన తోడ సైనిక వరగాలు

మాని యీ బాలవీరుడు మరలి వచ్చె;

ఘన నినాదాలు విని గజాఘాత ముడిగి

వడి నెదురు దృష్ట సింహ శాబకము వోలె.

8.

(పిదప వేగోద్ధత క్రముఁడై లఘుఁడు పరివేశించును.)

లవు—మంచిది కుమారా! మంచిది. నిక్కముగా నెత్తుకుండ వైతివి. కాన నిదిగో!
యెదుర వచ్చితిని. (తెల్లఁగో గొప్ప కలకలము) (రోషముతో నెనుక మరలి)
ఆ! ఇప్పుడు పరాజితు లయ్యును సమర వర్త లగు సేనాధినాథు లందఱును
మరలి వచ్చి చుట్టుచారి చెడుచూడిరేమి? చీ! మూర్ఖుఁడారా!

చ. పోలయ మరు ద్విభగ్ను జలరాశి యుగంఘను బోలె నెల్లెడం

గొలగొలఁ జుట్టుచుట్టుకొని ఘూర్ణిలు సైనిక ఘోష మచ్చల

చల పరిఘాత సంక్షుభిత సంకుల బాడబ వక్త్ర పావరో

జ్వలిత మదీయ రోష సముదార శిఖామంతి నొందు గావ్రతన్.

9.

(పరిక్రమించును.)

చంద్ర—ఓహో! కుమారా!

చ. అతివిపులద్భుతాలు నిడునట్టి గుణాతిశయాలుబట్టి స

మృతుఁడనె గాన మితుఁడనె మాయచి నీయది గాదె! కాన నీ

గతి నిజభృత్యులందు రణకాంక్ష లివేటికి? నీపరాక్రమా

యతి కిదె చంద్రకేతుఁ డగయన్ నికషాంగ వచ్చె నేడైరన్.

10

చీరిన=పీలిచిన, నైననినాదాలు=మేనునని, గజాఘాతము = పనుగునుచంపు
ట, దృష్ట = గర్జించిన, శాబకము=పిల్ల, పోలయకాలమాదగు వాయువుచేయును
గఁగొట్టఁబడిన సముద్రప్రవాహమునలె, అంతటనావించి ధ్వనిచేయు సేనాధ్యని,
ఉన్నత=ఎత్తయిన, అచల = కొండ యొక్క, పరిఘాత = తాకుడువలన, సంక్షుభిత =
కలఁతపెట్టఁబడుటచేత, సంకుల = వ్యాపించిన, గాఢబవక్త్రపావక = బడబాగ్నివలె,
ఉజ్వలిత = మిక్కిలి మడుచున్న, మదీయ = నా యొక్క, రోష = కోపమునెడు, సము
దార = విశేషమయిన. శిఖా = బా లకు.

ఈపద్యమున, లవకుమారుని బగ్గెతముగాను, చంద్రకేతు సైన్యమును సముద్ర
ముగాను, వీరి పూర్వరణములన వెలువడు లగని గోపాగ్నిని బడబాసలముగాఁబోల్చి
సైన్యజలములను హరి చుచుండెనని విధింపఁబడినది, అయితకి = అతిశయమునకు, నిక
షము = ఒరపిడితాయి.

లవు—(హర్ష సూభోమములతో మరల) ఓహో ! మహామభావంబగు భాస్కర కుల
కుమారుని సామ్య నిష్ఠగం బగు వీరవాంఛియోగము ! కాన వీరితో నేమి ?
వీనినే బహుకరించెదను. (మగలఁ దెబ్బఁగలకలము) (కోరిననిచ్చేదములతో)
అరే ! వీరసంవాదమున కౌతరాయము గల్గించు పాపాత్ములచే నిగర్థమండ
నయితిని. (నేనవై పునకుఁ బరిక్రమించు చున్నాఁడు)

చంద్ర—ఆర్యా ! యీ దర్శనీయముం గేనుంగొనుము.

చ. మును ఘనమోద దర్శనులు బొందఁగ నాయెడ బద్ధ లక్ష్మ్యుండై,
వెనుక నుపేయ నైన్య పరివేష్టుండై విలునెను వెట్టు ని
య్యనఘుండు, మారుతద్వయ సమాహృతమై మురిచుడు గోత్ర భి
ద్ధను రభిగి ప్తమైనలదింపు సిరిన్ భరియించె మించుగన్.

11.

నును—కుమారుడే వీనిఁ గేరి చూచుట కైనఁ బరిజ్ఞాత; మేమో కేవల విస్మయ
పరపకులము.

చంద్ర—ఓహో ! రాజులారా !

చ. అగణిత వాహ కుజర శతాంగ నివిష్టులు, వర్జితాంగులుం
బ్రగుణ వయోతిరిక్తు లగు వాఁలును, రితఁ డొక్కరూడు, బా
దగుఁడుఁ బవిత్రచర్మ పటఘారి, కిశోర తనుడు, వీనితో
మొగకొనఁజేయు సన్నహనముం గన మీకును మాకు సిగ్గుగన్.

12.

లవు—(కష్టముతో) రయఁ దలంచెనా యేమి ? (చింతించి) ఔగాక ! కాలహరణ
నివారణార్థమై జ్యోభకాస్త్రముచే నిపుడు నైన్యముల మూర్ఖులఁ జేసెదను.
(ధ్యానము నటించును.)

మారుతద్వయ = రెండుగాలులనే, గోత్రవిద్ధుఁ = ఇంద్రధనుస్సుచేత, అభి
ద్ధిప్తమైన = పరికాశించుచున్న, జలదంపుసిరిన్ = మేఘముయొక్క-కోభను.

అగణిత = లెక్కలేని, వాహ = గజములను, కుజర = వినుగులను, శతాంగ =
రథములను, నివిష్టులు = ఎక్కినవారు, వర్జితాంగులు = కవచములు ధరించినవారు,
బ్రగుణ = మంచినగుణులచేతను, నయా = నయస్సుచేతను, అపరి కులు = మించిన
వారు, చర్మపటఘారి = చర్మమేవస్త్రముగాఁ గలవాఁడు, కిశోరతనుడు = పిన్న
వయసు.

నుమం—అజేమి ? సైన్యధూష హాకస్మిక్ముగాఁ జల్లారినది ?

లవు—ఈ దర్శనము నిపుడు చూచెను.

నుమా—వత్సా ! యీ పునాకు డు జ్ఞానకాస్త్ర మమంత్రించె నని తలంతును.

చంద్ర—ఇందు సునియంజేమి ?

గీ. ఇరులు మెఱపులు మోహన బరసినట్లు

గాంచు కను మింగి విడిచిన గతిఁ గలంచెఁ

జిత్తురుగ్గోల్కి. బలముల చేష్టలుడిపె

నా ! మహాశేష మగు జ్ఞానకాస్త్ర మొల . .

13.

నుమం—ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము ?

మ. బలి సద్భాగతగ మాజ పూజిత తమః పరిస్సారముల్, తత్తపి

త్తల పింగద్యుతి దీపితాయ లగు నుద్యుజ్జ్వలభక్తాస్త్రములు

బల యాభీల మహా మరు చలములౌ వార్వాహ విద్యుత్పిశం

గ లనత్కందర వింధ్యకూటముల క్షోకన్ మిన్ను గప్పబడెన్.

14.

వీనికి జ్ఞానకాస్త్రంబు లెందుండి నచ్చినవి ?

సంద్ర—భగవంతుఁ డగు ప్రాచేత్యుని నుండి యని యుఁగింతును.

నుమం—వత్సా ! ఈతని కస్త్రవ్యవహారము కను. జ్ఞానక సాంప్రదాయము

మునుపేలేదు. ఏమన ?

గీ. ఇవి భృకాపృష్ఠ సపత్యం నిభృకాశ్య

నుండి కుశికతమాగ్ధున నొద్దఁ జేరి

ఇరులు=చీడిట్లు, బలన = ప్రకాశించు, బలిసద్భాగతర.-పాతాళమునదలి, కుంజ=పాదరిండ్లయందు, పూజిత = కూడుకొనిన, తమః = చీడిట్లులుకగ్గ, పరిస్సారముల్ = ఎక్కువలు, తత్తపి = కరిగిన, పిత్తల=ఇత్తడియొక్క, పింగ = పసిమివర్ణముయొక్క, ద్యుతి = కాంతిచేత, దీపితాయ = ప్రకాశించునవియునగు, ఉద్యుత్ = పరికాళమానములయిన, జ్ఞానకాస్త్రంబులచేతను, పరిశయ = పరిశయకాలమందయిన, ఆభీల=భయంకరమగు, మహా = గొప్పవయిన, మరు = వాయువులచేత, చలములౌ = చలించుచున్నట్టివగు, వార్వాహ = మృదువులయొక్క, విద్యుత్ = మెఱపులచేత, పిశం = పచ్చనై, లక్ష = ఒప్పుచున్న, క్షోకన్ = గహలుగల, వింధ్య = వింధ్యపర్వతముయొక్క, కూటము = పీఠగమల యొక్క, శోకన్ = రీతిని, మిన్ను = ఆకాశము, కప్పబడెన్ = ఆవరింపబడినది. అనుభూతములు సంతానములు.

సంతటఁ దదీయ సంపదాయాఁ నలన

రామధర్మని యాదుఁ దిగంబులయ్యె.

15.

చంద్రి—నిరతిశ యోజ్జ్వల సత్త్వ ప్రకాశు లగు మణికిందలు మంత్రీ దర్శనముఁ
గూడఁ దము దామ చూచుచుదురు.

సుమం—వత్సా ! జాగరూకుడవు గమ్ము. వీరశేఖరుండు మరలివచ్చె.

లవు—చంద్రి—(పరస్పరము దమలో) ఓహో ! శామ్యదర్శనం డీ కుమారుండు

(స్నేహపరాగములతోఁ జూచి)

మ. ఇని యాద్యచ్ఛికమా ? గుణాతిశయ సాహిత్యంబో ? జన్మాంతరా

భ్యుదిత ప్రాక్తన సాంద్రి శాహ్వాద గంభో ? వైవతంత్రీయునన్

మదిలో వేద్యముగాక యున్న నిజబాంధవ్యానుబంధంబో ? నా

హృదయం నీతని గాంచి సతనె సమాకృష్టం బగున్ ప్రేల్మిడిన్.

16.

సుమం—ఒక్కొక్కని కొక్కొక్కనియెడల సరసానురక్తి గల్గుట తఱచుగాఁ బ్రా
జీధర్మము. దీనినే తారామైత్ర మనియుఁ జ ఘరాగ మనియు లోకికులు వ్యవ
హరింతురు. అట్టి ప్రేమ నవిశ్లేయమనియు నిర్వే తుకం బనియుఁబలుకుచున్నారు.

గీ. పీఠపాతుక మగు పక్షపాతమునకుఁ

దగు ప్రతిక్రియ యెంగును దారసిల్ల

దదియె స్నేహాత్మకపు సూత్రీ మగుచు జనుల

హృదయ మర్కప్రదేశంబు లెల్లఁ గూర్పు.

17.

చంద్రి—లవు—(అన్యోన్యము స్వగతము.)

గీ. ఉల్లిఖిత రాజపట్ట విద్యుతులు గ్రమ్ము

నితని నెప్పున బాణంబు లెట్లునిడుతు ?

ఆద్యచ్ఛికమా=స్వేచ్ఛాసంభవమో, సాహిత్యంగో=తృప్తియో, జన్మాంత
రమునగడి, అభ్యుదిత=పుట్టిన, ప్రాక్తన=పురాతనమైన, సాంద్రి=దట్టమైన,
శాహ్వాదగంభో=పేరిసాగరా, వేద్యముకాకయున్న=తెలియని, సమాకృ
ష్టము=ఆకర్షింపఁబడినది, ప్రేల్మిడి=చిటికెలో, పీఠపాతుకము=కాగణసాతము,
రాజపట్టము=ఆధిపతి శేషము.

దీని డాసిన పరిరంభ తృప్తవలన

నాదు తనువెల్లఁ బులక సంతతుల బెరసె.

18.

చ. అనుగత ఘోర వీర్యుడైన నస్త్రుయుగాక మఱేది దిక్కు ? పెం
పెనసిన యస్త్రు మేటి కింక నిట్టి శరవృక్షము నాటదేని ? యే
మను నితఁడే శరంబుఁగొన నాజి దొరంగిన నన్ను ? స్నేహ వ
ర్తనము దొలఁచు దారుణతరం బగు వీర విహార మెన్నఁడున్.

19.

నుమం—(లవునిఁ జూచి కన్నీళ్ళతోఁ దనలో) హృదయమా ! నేఱు తలంతువేమి ?

క. తొలుత మనోరథ గీజము

పొలిసెన్ విధివశము వలనఁ ; యూర్వంబె విని

ర్దలితం బగు లతకూసకుఁ

గలుగునె తునుమోదయంబు కడుఁ జింతింపన్.

20.

చంద్ర—ఆర్య ! నుమంతా ! రథమునుండి దిగుచుంటిని.

నుమం—కారణంచేమి ?

చంద్ర—ఈ వీరపురుషుండు పూజితుండగును. మఱియు నార్యా ! శ్వాత్రధర్మ
మనుగ్రహింపఁ బడిన దగును. “పాదచారునితో రథికు లాయోధనం బొనర్చు”
రని శాస్త్రుజేతలు చంక్రించున్నారు.

నుమం—(తనలో) కట్టా ! కష్టదశను బొందినవాడ నైతి.

క. ననుబోటి పురుషుఁ డేగతిఁ

బనివడి ధర్మక్రమంబు వెలదని మాన్యున్ ;

ఘన సాహసైక గుణ మనఁ

జను కృత్య మొనర్చి నెట్లు సమృద్ధిగాంచున్.

21.

చంద్ర—తాతమికుల సయితముఁ దండ్రీకిఁ బ్రియసఖుండ వగు నార్యునే ధర్మసంక
యంబులం దడుగుచుందురు. అట్టి యార్యుఁడే విమర్శించుచుండెనేమి ?

దీని=ఈశరీరమును, బెరసె=వ్యాపించెను, శరవృక్షము = బాణమునాటుట
కర్త మైనస్థానము, వినిర్దలితంబగు = తుంగినబడిన, అయోధనము—యుద్ధము.

నుమం—అయ్యవ్వుండుడా ! ధర్మమే తలంచితివి.

క. ఇదియే సమరస్థాయం

బిదియె సనాతన మనంగ నెసంగిన ధర్మం

బిదియే రఘుసింహంబుల

సదమల శౌర్యాపదాన సరణియు నుమ్మా.

22.

చంద్ర—అర్జునవచన మనురూప మైనది.

క. ఇతిహాసములుఁ బురాణ

ప్రతతియు విఖ్యాత ధర్మవచనంబులు వి

శ్రుత రఘురాజ కుటుంబ

స్థితియును మీ హృదయమునకె తెలియునుగాదే ?

23.

నుమం—(న్నేహ బాష్పములతోఁ గాంగిలించుకొని)

ఉ. నందన ! యింద్రజిజ్ఞాసుసనాధుఁడు బాబుఁడు నిదు తండ్రి పెం

పొందఁగ జన్మమంది యిపు డొక్కన నెన్ని దినంబు లయ్యె ? ద

న్నందనుఁడుం బ్రవీగ చరితంబు గెల్పుచు నుండెనా ! దశ

స్కందను నన్యయంబు ముదమారఁ బ్రతిష్ఠ వహించె నయ్యో !

24.

చంద్ర—(కష్టముతో)

గీ. క్షితి రఘుక్షేప్తఃఁ డప్రతిష్ఠత వహంబ

మునయునె ప్రతిష్ఠ మాకులంబున కటంచుఁ

డక్తు ముప్పురు మాతండ్రు లొక్కభంగి

నుల్లమునఁ బెల్లు దురపిల్లచుండు రెపుడు.

25.

నుమం—అహహ ! ఈ చంద్రకేతు వచనంబులు హృదయ మర్మముల భేదించు చున్నవి.

అపు—అహా ! రసవర్తనము సంక్లిష్టముగా నున్నది.

చ. ఆలర సుధాంశునందు ముదమందు కుముద్వృత్తి వోలె వీనియం

దలర మనీయ దృష్టి, కలహప్రియఘోరకణోరధాటి ను

అపదానము=చారిత్రము, అప్రతిష్ఠత=సంతానము లేకపోవుట, సంక్లిష్టము= కలగలుపు, సుధాంశుఁడు = చంద్రుఁడు, కుముద్వృత్తి=కలువ, కలహప్రియ = యుద్ధమం దచ్చగల, ఘోర = భయంకరమగు, కణోర=తీక్షణమైన, ధాటి = శౌర్యముచేత.

చ్యులిత ర్ఘుణంఝుణ క్వణిత దారుణ సాగ గుణోరచాపమై
జ్వలిత విభీషణోల్బుణ రసంబగు నా భుజ మాజిఁ గోరెడిన్.

26.

చంద్ర—(దిగుచు) ఆర్య ! సవిత్సవంశ్యుఁ డగు చంద్రకేతుఁడు నమస్కరించుచున్నాడు.

సుమం—గీ. గమూ శాశ్వత నివృ వరాహమూర్తి
దుర్జయంగాఁ బవిత్రంగా ముగ్ధిత్వంగా
నైన శేజంగా శిశు శ్రేయంగా శోభకుఁ
నొడరఁ శేయుత నల కకుత్స్థునకుఁజోలె.

27.

మణియు—

చ. పరముఁడు గోత్రకర్త యగు భానుఁ డనిన్ నిను మెచ్చరించు, నీ
గురుపులకుం గురుఁడు నవఘృండు వసిష్ఠుఁడు నిన్ను మెచ్చు, శ్రీ
హరి సుగపొగ్ని మారుత ఖగాధిప శేజముఁ జెందు నిన్ను, బం
గురతర గామ లక్ష్మణ ధనూరవ ముత్రము జిష్ఠుఁ శేయుతన్.

28.

లవు—కుమారా ! జేరుననుండియే మిగుల శోభిల్లుచుంటివి. చాలు చాలు నత్యాదరము.
చంద్ర—అట్లయిన మహాత్ముండు గూడ వేటొక రథంబు నలంకరించుఁగాక !

లవు—ఆర్యా ! రథముపై రాజపుత్రుఁడధిపింపఁ శేయుము.

సుమం—చంద్రకేతు వచనమును నీవుఁ గూడ ననుసరింపుము.

లవు—నా యువకరణంబుల యెడల నభ్యంతరం జేమి ? మతోమన ? మే మరణ్య
వాసులము గాన రథచర్య నెఱుంగము.

సుమం—వత్సా ! వర్ష సౌజన్యముల యథోచితంబుగా నిర్వహింప నభిజ్ఞుండవు ;

ఇట్టి నిన్ను వైఖ్యాక నృపాలుం డగు రామభద్రుండు విలొకించెనేని చాని హృద
యంబు సాహర్దయంచే గరగి యుండెడిని.

ఉచ్చలిత = మిక్కిలి కదలుచున్న, ఝుణంఝుణక్వణిత = ఝుణంఝుణయనిధ్వని
చేయుచున్న, దారుణ = భీకరమగు, సాగ = సత్త్వముగల, గుణ = నారిగల,
ఉరు = గొప్పదియగు, చాపమై = ధనుస్సుగలదై, జ్వలిత = ప్రజ్వలించుచున్న, విభీ
షణ = మిక్కిలి భయంకరముయొక్క, ఉల్బుణ = అతిశయముతోఁ గూడిన, ఉగ్ధిత్వం
బు = బలవత్తగమైనది.

శ్రీహరి = వైష్ణవాశ్రమము, సుగంధ = వివాదాశ్రమము, అగ్ని = అగ్నేయా
శ్రమము, మారుత = వాయువాశ్రమము, ఖగాధిప = గాయదాశ్రమము.

లవు—ఆర్యా ! ఆరాజర్షి మజనం డని వినవచ్చెడి (లజ్జతో)

చ. అరయఁగ మేము నిట్టి క్రతుహంతల మేనియుఁ గాము ; ధాత్రి న
న్నరపతి నే నరూఢు నుగుణంబుల. మన్నన నేయకుండు ? నా
నరుసఁ దురంగ రక్షకుల వాక్య మశేష స్వపావళి తిర
స్కరణ కఠోరమై నను వికారము నొందఁగఁ జేసె నే డ్దేన్.

29.

చంద్ర—(చిఱునవ్వుతో) ఏమీ నీకుఁ బితృ విక్రమోత్సర్జనంబునం గూడ నమర్షమా?

లవు—ఇం దాగ్రహం బుండని, లేకపోనీ, ఇది ని న్నడుగుచుంటిని. రఘుకులేశ్వ
రుండు దాంతుఁడని విందుము. ఆతఁడు దను దాన గర్వింపఁడు. వాని ప్రజలయం
దును దర్శంబు సంభవింపదు. అట్లుండఁ దత్సేవకులు రాక్షస వచన మేల పల్కిరి?

గీ. తపను లున్నత దృష్టుల దారుణంపు

భాషితము రాక్షస మటంచుఁ బల్కుచుండఁ,

సర్వ విచ్ఛేదములకు బీజ మగు నదియె,

యెల్ల భవనంబునకు నదియే యలక్ష్మి.

30.

ఇట్లు పీనిని నిందించుచుఁ దదితరముల స్తోత్రముచేసిరి.

గీ. కోరిక లొసంగు, నపలక్ష్మిఁ బాణదోలు,

యశముఁ గను, దుష్కృతంబు రూపరంగఁ జేయు

నట్టికల్యాణజనని, సత్సంపు వాణి

ధీరులు నచింపెదరు కామధేనువనుచు.

31.

సుమం—పావన స్వభావుండును, బ్రాచేత సాంతేవాసియు నగు నీ కుమారకుండార్ష
సంసారంబునం బరిపూర్ణంబుగాఁ బల్కుచున్నాఁడు.

లవు—చంద్రీకేతూ ! “నీకుఁ బితృ విక్రమోత్సర్జనంబునం గూడ నమర్షమా” యని
పల్కినదానిం గూర్చి పశ్చింపు చుంటిని. తత్ప్రధర్మములు నియమిత విషయంబు
లా యేమి ?

సుమం—విశ్వాక సార్వభౌము నించుకేని యెఱుంగవు గానఁ జాలింపు మతిప్రసం
గము జాలింపుము.

దాంతుఁడు = అతఁడొద్దియనిగ్రహముగలవాఁడు, ఉష్మతులు = పిష్టివారు,
దృష్టులు = గర్వితులు, అలక్ష్మి = పెద్దమ్మ, అం తేవాసి = శిష్యుఁడు.

క. నిక్కము నైనక వీరుల

సుక్కణచి పరాక్రమంబు నొలయించితి వీ

వక్కట ! భార్గవ దమనుని

చక్కటి మితిమీటి పల్ల సరళంబగునే ?

82.

లవు—(నవ్వుచు) ఆర్యా ! ఆభూపాలుడు భార్గవ దమనుఁ డని యీశ్వానునం
జేటికి ?

చ. ద్విజులకు భాషణంబుననే వీర్యము గల్లు నిసర్గకైలి; భూ

భుజుల కుదార బాహువులఁ బొల్పును వీర్యము; శస్త్రపాణియున్

ద్విజుఁడును నైన భార్గవుని పెం పూఁగించి రఘూద్వహుం డనిన్

విజయముఁ గాంచె నంచుఁ బృథివీపతి కేమి యశంబు దానిచేన్.

83.

చంద్రి—(ఉన్మత్తునివలె) ఆర్య ! ఆర్యా ! చాలు నుత్తరోత్తరంబుల;—

మ. భగవంతుం డగు భార్గవుండు నుతికిం బ్రాతుండు గా డేనికిన్ ?

జగతీ సప్తక నిర్భయాకలన దీక్షా దక్షిణాపూర్ణతం

దగు నైక్షాంక నరేంద్ర పావన చరిత్రంబుల్ విసం డెవ్వఁ ? డా

నుగుణం డి పీతఁ డెవ్వఁడో ? నవ మహా శూరావతారంబొకో ?

84

లవు—రఘునరేంద్రుని చారిత్ర మహత్వంబు లెవ్వఁ డెఱుంగఁడు ? కాని యిండుక
వివరించ వలయునా ?

ఉ. చాలును; వారు వృద్ధు లవిచార్య చరిత్రు లటగుచు వర్ణనం

జేల ? నుబాహు మాతృ హన నేద్ధ యశుల్ గర న మృహామహుల్;

బాళి ఖరాజి మూఁడడుగులన్ మును ద్రొక్కుట, నేర్పుతోడుతన్

వాలిని దుగ్గింగ నేయటయు వావిరి లోక మెఱుంగ కున్నదే ?

85

చంద్ర—అఁ ! పితృనూషణాతిలంఘితమర్యాద ! మితిమీటి ప్రగల్భంబు లాడుచుగ
టివి !

లవు—ఓహో ! నాయెడలనే భుక్తికుటీగరుండయ్యె.

దమనుడు = జయించినవాఁడు, హనన = నొగ్గుటయందు, ఇద్ధ = పరినిద్ధము
యిన, యశుల్ = కీర్తి కలవారు, ఖరాజి తోయుద్ధము చేయునవ్వడు, శౌర్యపద్ధతికినిరు
ద్ధముగా రామభద్రుఁడు మూఁడడుగులు వెనుకకు జంకెను. దాని నేయిచ్చటహే
శనగా మునువొక్కియని పలికినాడు. భుక్తికుటీగరుండు = కనుబొమలు ముడివయిచి
నవాఁడు.

నుమం—వీరికిఁ గోరిధ ముద్దిన్న మైనది. అల్లడే !

చ, కరకరిఁ బుట్టు కంపము శిఖావలయంబు గదల్పుచుండెఁ; గ

టైలుపు వహించి కన్నుగొన లేర్పడెఁ జెందోవ రేకులట్టు; లు

త్తరళములైన భూక్తులులఁ దాల్చి మొగంబు ప్రిపుల్ల లాంఛన

స్ఫురిత హిమాంశునిన్ భ్రమర శోభిత సారసమున్ హసించెడిన్.

36.

అవు—చంద్ర—కాన నిందుండి సమర సమ్మర్ద్దించిత ప్రివేళంబుఁ జొత్తము.

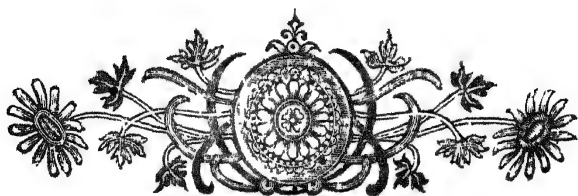
(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

కుమార వికృమ మను పంచమాంకము,

సంపూర్ణము.

కరకరిన్ = కూర్మభావమున, శిఖావలయంబు = అట్టుచుండి, చెందోవ = ఎఱ్ఱక
లున, ఉత్తరళములైన = మిక్కిలి దీప్తముయిన, ప్రిపుల్ల = వృద్ధిబొందిన, లాంఛన = మ
చ్చచేతను, స్ఫురిత = తెలుపుడియఁజేయుచున్న, హిమాంశునిన్ = చంద్రుని, భ్రమర =
కుమ్మరిదలతో, శోభిత = ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన, సారసమున్ = పద్మమును, హసిం
చెడిన్.

ఆంధ్రీ కృతోత్తర రామచరిత్రము.

షష్ఠాంకము.

(పిదప సుజ్వల వివానసుతో విద్యాగగ మిధునము ప్రవేశించును.)

విద్యాగగ—ఓహో! అకాండ కలహ ప్రచండమై, పరిమాడిత ఖాత్ర లక్ష్మీకులగు
మార్తాండ కుల కుమారుల వికృతు వరిత్రోబులు దేవాసురాశ్చర్య ధుర్యంబులై
వర్ణిలుచున్నవి; అల్లదే! ప్రియా! చూడు చూడు!

చ. కలిత ఝణంఝణా రణిత కంకణ నిక్వణ కింకిణీ సమా

కుల గురు శింజీరి ముఖర కోటి కరాల విరావ చాప మ

గ్గలముగ వంచి, వంచల శిఖా నిగుడన్ విశిఖాబు లేయుపి

గల భువనైక భీమ సమరిం విచిత్రగతిం బ్రవర్ణిలెన్.

1.

క. ఉభయుల శుభమునకై గుం

చుక్కే నాదము వినిని ముగన్ గుండు స్మృనుచు

విభవమున నభిరస స

న్నిభమై గాంభీర్య మాననీయం బగుచున్.

2.

కాన నిగంతర నివిడ మంజుల వికసిత హేమారవింబ భాసుర శ్రేణియై, దేవ
తరు తరుణ మణి ముకుళ నికర మకరంద బిందు సుందరంబగు కుసుమ వర్షంబు వీరి
పైఁ బఱింపుము.

అకాండ=కారణములేని, రణిత = గ్వని చేయుచున్న, నిక్వణ=గ్వనితోఁ గూ
డిన, కింకిణీ=చిలుగంటలచే, శింజీరి=ధనుస్సుమొక్క, ముఖర = గ్వనిచేయుచున్న,
కోటి = ధనుర్వ్రగములతో, కరాల=భయంకరముగ, విరావ = మిక్కిలి గ్వనిచే
యుచున్న, విశిఖాబులు = బాణములు, సన్నిభము = సమానము, నివిడ = దట్టమైన.

విద్యాధరి—హఠా ధ్వుటిత తటి ధ్వుటా పింగళంబై యంబరం బింతలో నిట్లయ్యె
నేమి ?

విద్యాధర—ఇప్పు డేమోగదా యిది !

గీ. త్వష్ట్రో యంత్ర పరిభ్రమి భ్రమ దఖండ
చండ మార్తాండ మండలోద్దండ మైన
యంతకాంతక దుస్సహోదగ్ర విపుల
వీక్ష్య లాలాట వీక్షణోన్మేష మొక్కొ ?

3.

(యోజించి) ఆఁ ! తెలిసినది ; చంద్రకేతు కుమార ప్రయుక్త మగు నాగ్నే
యాత్రము. దానిదే యి మ్మహోజ్జ్వల జ్ఞానా ప్రసారము. ఇప్పుడు—

గీ. జ్వలిత శబలిత చామర ధ్వజము లగుదుఁ
దొలగి పోయె విమాన మండలము లవిగో !
కేతనాంకుర చేబంత కీల లహహ !
నిమిష కుంకుమ లేప విద్రుమముఁ దాలె.

4.

దారు జాళని శకల పరిస్ఫుటన పటుతర స్ఫులింగ రూపుండై, యుద్భటాక్షిర్ణ
లేలిహాని కీలా సంఘాత భీకరుండును, భగవంతుండు నగు వైశ్వానరుండు ప్రజ్వలింను

తటిత్ = మెఱుపు మొక్క, ధటా = పక్షుచేతను, పింగళంబై = పసిమివర్ణ
ముకలదియై, త్వష్ట్రో = త్వష్ట్రప్రజాపతి మొక్క, యంత్ర = చక్రియంత్రము మొక్క, పరి
భ్రమి = తిరుగుటచేత, ద్రుమత్ = తిరుగుచున్న, అఖండ = విశేషమగు, చండ = వీక్ష్య
మగు, మార్తాండ = సూర్యుని యొక్క, మండల = గోళమువలె, ఉద్దండమైన =
అతిశయమైన, అంతకాంతక = శివుని మొక్క, దుస్సహ = సహింపశక్యముగాని, ఉద
గ్ర = అతిశయమయిన, విపుల = వికాలమయిన, వీక్ష్య = కరుకగు, లాలాట = ఫలమం
దుఁగల, వీక్షణ = దృష్టి మొక్క, ఉన్మేష మొక్క = తెరచుటయో- అనునట్లున్నది
యాగ్నేయాత్రమని భావము.

జ్వలిత = మండలచేత, శబలిత = పురుగుగాఁ జేయఁబడిన, కేతనాంకుర = జం
దాకొనలయందుఁగల, చేబంతకీల = గుడ్డలకొనలయందలి మంటలు, అశనిశకలము =
పిడుగుముక్క, లేలిహానము = నాశుట, కీలాసంఘాతము = మంటల సముదాయము.

చుండె. వీని సంతాపము సర్వతోముఖులై యుచ్చండమై యున్నది. కానఁ
బేరియిని నెమ్మనఁ గప్పి నవ్వగఁ గొలంగుదును. (అట్లు చేయుచున్నాడు)

విద్యాధరి—సంతోషము ! విమల హాక్తిక పర తుమార నుస్సూ మాంసలం బగు
ప్రియగాత్ర స్వర్ణంబున నానంద మొలితోద్భూత నేత్ర నగు నాసంతాప
మంతరిత మైనది.

విద్యాధర—నుందరీ ! నే నిం దే మొనర్చితిని ?

క. ఇంచుకయుఁ జేయకున్నను
దుర్గించున్ సౌఖ్యములచేత దుఃఖము లెల్లం
భ్రాంచత్పియజన మనఁగా

నెందఁగ రానట్టి ద్రవ్య మిల మనుజునకున్.

5.

విద్యాధరి—నిబిడ చంచలోద్భూత తటిల్లతా విభ్రమాంకృతంబులై, సమద
నీలకంఠ కంఠ భ్యామలంబు లగు వలూహకంబులచే నంతరిత మెల్ల వేలితం
బయ్యెనేమి ?

విద్యాధర—నుందరీ ! ఇం లవకుమార ప్రియుక్త వారణాశ్రు ప్రిభావము. ఏమి ?
అవిరళ ప్రివృత్త వారి ధారా సహస్ర సంపాసారములచే నాగ్నేయాశ్రుంబు
జల్లారి నట్లున్నది.

విద్యాధరి—నాకు సంతోషముగా నున్నది.

విద్యాధర—అన్నన్నా ! అన్ని యెడల నతివృత్తి నోహస్పదము. విభుల జంఝా
నీల త్తోభ గంభీర గుణగుణాయమాన సునాఘనాకీర్తాంధకార నీరంధ్ర నిబద్ధమై
యుగపజ్జగ ద్ధ్రువ విస్తీర్ణ భీషణ కాలకంఠ కంఠ కందరాస్థితంబునం బోలె,
గల్పాత యోగ నిద్రానిరుద్ధ సర్వద్వార నారాయణోదగ ప్రివిష్ట మైనదియు
నుంబోలె, భూతజాత మెల్ల నుద్విగ్న మగుచున్నది. మంచిది వత్సా ! చంద్ర
కేతూ ! మంచిది. యుక్తమే వాయవ్యాశ్రుమం బ్రయోగించితివి కావున-

గీ. తత్త్వ విజ్ఞానమున వివర్తంబు లెల్ల
బ్రహ్మాయందును బోలె, బ్రభంజనమున

సర్వతోముఖము = అంతట వ్యాపించినది, ముస్సూ = నునువయినట్టియు, మాం
సల = బలిసినట్టియు, మొలితోద్భూత = మూసికొనుటచే భ్రాంతిఁ బొందిన.
నీలకంఠ = నెనులి, వలూహకంబు = మేఘము, వేలితము = ఆవరింపబడినది.
నీరంధ్రము = బట్టము, నిబద్ధమై = కూడినదై, యుగపత్ = ఒక్క-మారుగా, గ్రసన
ము = మ్రుంగుట. అవర్తము = అడ్డగింపబడినది, ఉద్విగ్నము = చలించుట, వివర్త
ము = బ్రాంతికల్పితమైన యాకాగకల్పము.

నంబుధర సంఘ మెల్ల ననంత మయ్యు

వింతదోషగ నేడనో విలయ మొందె.

6.

విద్యాధరి—నాథా ! సరభాన్నమిత హస్త భ్రమిత చేలించలుండై, దూరంబు
నండియే మధుర నివసంబులచే సమరాసురోధంబు నిరోధించుచు నిష్పడీ
కుమారకుల నడుమ విహనమ్ము నవశరింపఁ జేయుచుండె నీతఁ డెవ్వరోగదా?

విద్యాధర—(చూచి) ఇతఁడు శంఖూక వధాగతుఁ డగు దెవుండు గమస్తామి.

గీ. ఆ మృహాస్మరి వచనమ్ము నాలకించి

గౌరవమ్మున ఘోర సంగ్రామ మాపి

లవుండు కాంతించెఁ, జంద్రకేతువును మ్రొక్కెఁ,

బతికి నుతసంగమమున ధవ్యమగుగాక !

7.

కాన నిటనుండి మరలి శోవుదము. (నిష్క్రమింతురు.)

విష్కాంభము.

(పిదప రాముండు లవుండు బ్రణతుఁ డగు జంద్రకేతుండుఁ బ్రజేశింతురు.)

రామ—(పుష్పకమునుండి గుఱుచు)

గీ. సఖితృకుల వారినిధి ఎండ్రో ! చంద్రకేతు !

గాఢపరిరంభ మిమ్ము వేగముగ రమ్ము

సామళకల కిత ధవదంగకములచేత

చాదు మానసతాప మణంగుఁ గాత !

8

(లేవ నెత్తి స్నేహ హాస్యములతోఁ గాఁగిలింపుకొని) ఓవ్యాస్త్రు ధర శరీర
నకు నీకుం గుళలనూ ?

చంద్రో—ఆత్మదృఢత ప్రియుండును, బ్రీయదర్శకుండు నగు లచని లాభాభ్యుచయంబు
తోడం గుళలము. కాన విన్నవించెదను. మత్తుల్యముగఁ గాని, మస్విశేషముగఁ
గాని యీ మహావీరాగ్రణి జనకుండు కిటాక్షింతుఁగాక

సఖితృకులము—సఖి సంగమంబు.

రామ—(లవనింబట్టికించి) సంతోషము ! కుమారుని వయస్కుండు తుదాత్త స్వ
గూపుడు.

మునుగ అశక్తిము ల్గునును నూరి దరించిన యస్త్రవేదహా ?

కరుణ నజాం గు నకునకె మెయి దాల్చిన షాత్రీధర్మహా ?

స్థిరశర శక్తిగంచయమొ ? ఎరి గుణ ప్రకరంగా ? వ్యక్తతా

కర మయి గోచరించెడి జగద్దన పుణ్య నిగానరాశియో ?

9

లవ—(స్వగతము) ఓహో ! పూర్వవిభావ దగ్గునుగిడి మృహపురుషుడు

సీ. క్తి శాహర్గ నిన్తు అశ్వాసములకు

గాగతర మైన కేవలగాగ మనగ

గాయము కరించి సర్వవిధాయి యైన

మన కర్మప్రసాదగా యనగ వెల

10.

ఆశ్చర్యము

ఉ. వైగములుం, శ్చి విభవ ప్రసనం బగు గాగమెచ్చెడు

గ్నాగ కర్మ బావ పెడబాసె, నమన్ వినయంబు మాచె, ని

హ్నరును శేఖరుగ గని ప్రమోదమున నివశుండనెతో ? హ

గా, రుచిర ప్రభానుల మహత్త్వ మనర్థము శీర్షవైఖరిన్.

11.

రామ—(ఆత్మగతము) ఏకపదంబుననే దుఃఖంబు నుపశమించు జేసె; ఏమి నిమిత్తము
సనో యంతరాత్మను జేమింప జేయుచుండె, ఏవొగదా యిది ? స్నేహము
నిమిత్తాశ్రియం బనుట విరుద్ధము. కానననే—

ఉ. అంతరహేతు వొక్కటి పదార్థములన్ సమకూర్పు చుండు న

త్వంతము, స్నేహముల్ జసిరుపాధుల నెన్నఁడుఁ గోరఁబోవు; బా

స్వంతుండు గోచు వేళ జలజంబు వికాసము నొందు, శర్వరీ

కాతుండు గోచరింప శశికాంతము లీలఁ జేమరుగ గా దొకో ?

12.

లవ—చంద్రికేతూ ! ఏ రెవ్వరు ?

వయస్కుడు = మిక్కిలి, గుప్తము = రక్షణము, సాహర్దము = స్నేహము,
అశ్వాసము = ఓదార్పు, అనర్థము = వెలలేనిది, భాస్వంతుడు = నూర్పుడు, జల
జంబు = పద్మము, శశిరీకాంతుడు = చంద్రిక, శశికాంతము = చంద్రికాంతకల.

చంద్ర—ప్రియవయస్య ! తాతపాదులుగదా !

లవు—నన్ను ‘బి’యవస్యా’ యని పిల్చితివి గాన ధర్మసరణిచే నాకును నట్లే; మ
తీయు మీకిట్టి సంజ్ఞాభాజనంబు లగు మానసియులు రామాయణ కథా సార
ఘట నబ్ధులుగదా ! అందు పీఠెవ్వరొ తెల్పుము.

చంద్ర—శ్రేష్ఠ తాతపాదు లని యెఱుంగుము.

లవు—(ఉల్లాసముతో) రఘుస్వామియా యేమి ? సంతోషము ! దేవర దర్శనం
బున నేడు నుపగ్రభాతము. (విషయ కాతుకములతోఁ బరికించి) తండ్రి ! పా
చేతసాం జేవానియగు లవుడను నమస్కరించుచున్నాఁడు.

రామ—ఆయుష్మంతుఁడా ! రమ్మ రమ్మ. (న్నేహముతోఁ గాఁగిలింపుకొని)
ఓవత్సా ! విషయముతోఁ బనిజేదు. పెక్కు-సారులు బిగ్గ గాఁగిలింపుము.

గీ. పరిణతాపూర్ణ పుష్టరాంతర పలక
మస్యణ మాంసల తర నుకుమార మైన
ని తేనుస్సర్ప మానంద నిలయ మయ్యెఁ
జంద్ర చందన నిష్కంధ సరసమగుచు.

13.

లవు—(తనలో) నామెడల వీరి కిట్టి యకారణ శ్నేహము. నేనన్ననో తెలియక
వీరికే యపచార మొనర్చితిని. ఆయుధ పరిగ్రహము వహింపజూచునన్నాహమునఁబ్రవి
ర్తించితిని. (ప్రకాశముగా) తాతపాదు లిప్పుడు లవుని యజ్ఞానమును సైరింతురు
గాక !

రామ—వత్సా ! అపరాధమేమి ?

చంద్ర—అశ్వాసుచరుల వలనఁ దాత బ్రితాప ప్రకటన మాలకించి యీతండు పరా
క్రమించె.

రామ—ఓయీ ! క్షత్రియజాతి కిది యలంకారమే కదా !

చ. ఇతర పరాక్రమంబు సహియింపడు శూరుఁ డజే స్వభావవశా
నతనికె ; నారయం బ్రీకృతియందలి దౌట నకృత్రిమాలు ; సం

తాతపాదులు = తండ్రిగారు, నుపగ్రభాతము = లేచిన వేళమొచ్చిది. (good morning) పరిణతా = పండుటచే, ఆపూర్ణ = లెస్సగానిండిన పుష్కర = పద్మము లోని, అంతరపలక = లోనిరేకువలె, చంద్ర = కప్పురముయొక్కయు, చందన = మం చిగంధముయొక్కయు, నిష్కంధ = ద్రివిమువలె—సరసమగుచు.

తత కిరణంబులం దవన దైవత ముగ్ధగతిం దపింప ధి

కృతమును బోలె భానుమణి యే గూఢా; తేజము గగిమ-నొక్కటన్. 14.

చంద్ర—ఆగ్రహంబు సైత మి ప్సీరునియంటే శోభిల్లును. పియ వయస్య ప్రియుక్త

జ్యంభకాస్త్ర నిశ్చల స్తంభితంబు లగు సైన్యంబులం జనకుండు పరికించుగాక !

రామ—వత్స ! లవా ! ఆస్త్రంబు నుపసంహరింపుము. గంద్రీకేతూ ! నీవును

భారవశ్య వ్యాకులీతంబు లగు బలంబుల నూరడింపుము.

లవు—జనకుఁ డాజ్ఞాపించి నట్లే (ధ్యానమును నటించు చున్నాఁడు)

చంద్ర—ఆజ్ఞాపకారము. (నిష్క్రమించును)

లవు—ఆస్త్ర ముపసంహతం దై నది.

రామ—వత్సా ! గహస్థాపముక్త సగియోగ సంగహంబు లగు సైన్యంబులు శాశిత మంత్ర సమన్వితంబులు.

గీ. నలువ మున్నగు తొంటి పెద్దలు బిడ్డి

తంబు కొఱకు సహస్రాధికంబు లబ్ధి

ములు దవముఁగేసి నిజ తపోమూర్త తేజ

ములుగ విలసిల్లు నె యస్త్రములను గనిరి.

15.

పిదప నీ మంత్రపారాయణోపనిషత్తును ధిగవెంతుఁ డగు భృశాశ్వుండు సహ సాధిక వత్సరాంతేవాసియుం గునిక వాశ్యుండు నగు విశ్వామిత్రుని కనుగొనించె. ఆభగవంతుడు నాశే ప్రిసాదించె. ఇదే సంగప్రిదాయము. కుమారుని సంప్రదాయ మెద్దియో యడుగు చుంటిని.

లవు—మా యిర్వారి యస్త్రంబులు స్వయంప్రకాశములు.

రామ—(యోజించి) ఆసంభావ్య మేని ? ప్రకృష్ట నుకృత పరిపాక సంగభవం బగు నెద్దియో మహిమయై యుండును. ద్వివిధవని చెట్లు ?

లవు—సోదరుల మేము కవలము.

రామ—ఆట్లయిన ద్విత్వీయుఁ డెవ్వరు ?

తపనదైవతము = నూర్బుడు, భానుమణి = నూగృహంతశిల, స్తంభితము = కట్టుబడుట, ఉపసంహతము = ఉపసంహగము చేయఁబడినది.

(తెలుగు) “ భాండాయన ! భాండాయన ”

చ. ఆవలఁజిరాయునా లవునకా ! నరపాలక నై నికాళిగోఁ

బవరము ? మిత్తుఁడా ! యిప్పుడు పల్కిన దే మగు ? కా నటందువా ?

భవనములం దధిశ్వర సమున్నత శబ్దము నాయుఁగాక ! నేఁ

నవుర ! ననేంద్ర శస్త్రు డహి—చలి మించు శమించుఁ గావుతనో.

16

రామ—

ఉ. ఈతఁ డెవఁడో ? బంధుర మహేంద్ర మణి స్ఫుట నిల దీప్తితో

నాతత కంఠనాదమున నంగమునం బులకల్ సుటిచి, ననో

నూతన మేచకాంబుద మనోహర గర్భిత నిస్వనోత్సవ

స్థితి నిబద్ధ కుట్టల విభిన్న కదంబము నా నొనర్చెడిన్.

17

లవు—ఇదిగో ! యితఁడు నా క్షేప్తంబున నున్నాఁడు పునఁడు; చరతాశ్రమము నుండి మరలి వచ్చె.

రామ—వత్సా ! ఈ వాయుష్మత నిటూ బిల్బులు

లవు—అటులనే (పరికరించుచును)

మతు—(అద్భుత హర్ష ధైర్యములతో వసుధ సాన్నిధ్యము)

చ. హరి కభయం బొసంగి, మిహితాత్మజుడౌ మను చంద్రుఁ డాది ము

మృర జనులం దహింపఁ దను జ్ఞాత మహానలమున్ గెరల్చు భా

స్కర కుల ధారుణీశ్వరుల నంగర మబ్బెన యేని, మ త్వరి

స్ఫురిత శిఖాస్త్ర దీప్త గుణ నోభిత చాపము ధన్యమా నికన్.

18

(వికటముగాఁ బరికరించు చున్నాఁడు.)

రామ—ఏమి ! యీ శత్రుయ డింభమని వికృమాత్రిశయంబు !

మించు = అతిశయము, నిస్వన = స్వనిమిత్తము, ఉత్సవ = సుఖోత్సవముతో, స్థితి = అధికముగా, నిబద్ధ = కూర్చబడిన, కుట్టల = మొగ్గలచే, విభిన్న = విరివిన, కదంబము = కడిమిచెట్టు, మిహితాత్మజుడౌ మను చంద్రుఁడు = వైవర్ణ్యమునుగ, పరి స్ఫురిత = ప్రకాశించుచున్న, శిఖాస్త్ర = శిఖలను బాణములచే, దీప్త = ప్రకాశింపఁ జేయుచున్న, గుణ = నారితే, నోభిత = అలంకరింపబడిన, చాపము = విల్లు.

క. కగకరి చూడ్చి ధిక్క, ఎర జగత్తియ సారత నొప్పె ; ధీర ని

ర్భుక వికట ప్రచాగము గరానమున క్రమ పక్ష మయ్యెడ ; గన్

దెరవల గాగుడయ్యు గగణిగ గాగనమున ధరించె ; వీ

రగ మె ? పక్ష వర్జము ? కిరాళగతిం జనుడంచె మూర్తమై.

19

లవు—(సమీపించి) అర్యా ! జయము.

పశు—అయ్యుష్షు, సుందా ! ఈ యుద్ధ వార్త యేమి ?

లవు—ఏమో నొక గుం , అయ్యుడు స్వయమున నీది నీని గుండల వినయమున వత్తిం పవలయు.

పశు—ఏల ?

లవు—ఇదే ! పేరు గిగు కముసాగిని సమీపించి యుండె. అతడు మన యెడ

మిగుల ననురక్తుండై మీ సన్నిధిగమున నవేక్షించు చుండె.

పశు—(హాసముచు) అయ్యుడు రాగాయన కగా నాయకుం డగు బ్రహ్మాండ రక్ష మిందా ?

లవు—బోను.

పశు—అ యుహాత్ముడు పార్థివ యాచన సగ్రహుడు. మన మిట్లు సమీపించ వలయున విశ్వయింపఁ జాల.

లవు—గురునిం పోలే నుపచారము.

పశు—ఒయీ ! యట్లు ?

లవు—అ త్యుదా ! అయ్యుడు మార్క్తగౌనంబుండు నగు చంద్రకేతుండు ప్రియమి త్తుండెరి దెలిచెట్టి నన్ను సేవించుచుండె. కాన నయ్యనుబంధమున నీ రాజన్ది గర్భజనమగు.

పశు—రాజన్య అయ్యుని వినయ మిపుడు నిగ్రహమై ననె.

లవు—అర్యా ! స్వరూప ప్రభావ గాఢార్థ సంభాష్యమాన నానావిధ లోకాతీత మహాపదానుండు నీ మృహాత్ముని బరికింతునిగాక !

పశు—(పరికించి)

కగకరి హ్రాగబావము, పచాగము—నడిక, గరానమున = భూమిని గుంగఁ పేము, కగిమ = పద్ధయను, పక్షముగా = తగినదయ్యెను, కరాళగతిన్ = భయం కగముగా, పక్షమై = శరీరమును విడిచి, మహాపదానుండు = పూర్వచారిత్రిము గలవాడగు.

అ. అహహ ! మహాపాపము మగు శుభాకారము

పరమ పాపన ప్రభావ మహాహ !

దివ్యపాత్ర మందె తివిరి రామాయణ

కవి స్వకీయ వాక్సక్రిటనఁ జేసె.

20.

(సమీపించి) జనకా ! పాపివేత సాంతేవాసియగు కుశుండు నమ్మస్థుఁడగు చున్నాఁడు.

రామ—అయ్యున్నట్లుండఁడా ! చయ్యు చయ్యు.

గీ. అమృత పరిపూర్ణ వారివాహంబుఁ బోలె

మస్కా బంధుర మైన నీ మంజు లాంగ

మును నిరంతర వాత్సల్య మనుగమింప

బిగియఁ గోరింబుఁ కేర్ప నే నేడ్చుకొనెద.

21.

(కాలించి తనలో) ఈ డింభకుం డెవని కుమారుఁడు ?

కా. ప్రత్యంగ సుతహ మనీయ తను నిర్భ తేహ సారాంశమో ?

పృత్యంగసూతిమై బహిష్కరితమై భాసిల్లు చైతన్యమో ?

అత్యానంద విజ్ఞానభా క్షుభిత చిత్తాసాన నిర్మాణమో ?

సత్యం నీ పరిరంభ మంగము సుధా సారాపగన్ ముంచెడిన్.

22.

లప్త—జనకా ! మహాముఖులీ ఫాలసంతాపి యయ్యె. కాన నీ సర్జ తద చ్ఛాయ యం దొక్కింతచేపు జనమఁ గుపవేశించుఁగాక !

రామ—వత్సా ! నీ యిచ్చనచ్చినట్లే. (అదఁబుఁ బరిక్రమించి కూర్చుండురు)

వారివాహము = మేళము, మస్కా = మనుషు, అనుగమింప = చూపుటకు, పృత్యంగసుత = పృథ్వి అవయవములనుండి జాతిన, మనీయ = నాయకు, తను = దేహమునుండి, నిర్భత = బయలుపెరిగిన, తేహ = తేజోధాతుప్రయొక్త, సారాంశమో = సరిజామవి లేవమో ? అత్యానంద = సంతోషాతిశయముయొక్క, విజ్ఞానభా = వికాసముచేత, క్షుభిత = తలచబడిన, చిత్త = హృదయముయొక్క, ఆసాన = ద్రవముయొక్క, నిర్మాణమో = సృష్టియో, సుధాసారాపగన్ = అమృత సముద్రమునందు.

మహాముఖులీ = ముఖ్యుఁడు, ఫాలసంతాపి = లంఘించును బరితపింపఁ జేయు ఁడు. సర్జతదచ్ఛాయ = గుడ్డచెట్టున, అపవేశించుఁగాక = కూర్చుండునుగాక.

రామ—(తనలో)

గీ. అహహా ! వినయ ప్రవర్తనమందు సైత
మానస స్థితి సంచరణాదులైన
కుళ లతల భావములు నాన గోచరించె
బహుళ సామ్రాజ్య లక్షణాన్వదము లగుచు.

23.

మఱియు—

చ. పశ్చిమన రంజనీయ రుచి భానుద జేహము సప్రయత్న సం
గత కమలా విలాసములు గాఢగతిన్ విలసిల్లెఁ జేసె ; సం
చిత మగు నచ్చరత్నమును జిత్రమయూఖములో యనంగ, వి
స్తృత వికచారవిందమును నివృత్తరంద లపంబులో యనన్.

24.

వీరియందుఁ బరిపూర్ణ మగు రఘుకుల కుమార సాదృశ్యంబు గాన వచ్చుచుండె.

చ. తరుణ కపోత కంఠ తులితం బగు చామనచాయ మేను, భా
స్వర వృష భాంసముల్, సమ విభాసిత గాత్రములుం, బ్రసన్న
సరి నిభ నిశ్చలేక్షణ విసారము, మంగళ మర్దళ ప్రతి
స్ఫురణ మనోజ్ఞ ధీర రవముం బరికింప ముదంబుఁగూర్చెడిన్.

25.

(నూత్నముగా నిరూపించి) ఓహో ! వీరి యాకారము మమ్ములనే పోలి
యుండలేదు..

చ. అమరంగ నీ శిశువృద్ధియునునందు ధరాతన సునురూప రూ
పమును బ్రవీణ దృష్టి నెఱవన్ వికదంబుగఁ దోచు చుండె, సం
భ్రమమున నూతనాంబుజ గమా విలస ద్దయితా ముఖంబు నే
త్రములకు నేటికి నృతల దర్శన మిచ్చిన భంగిఁ దోచెడిన్.

26.

ఆననము = కూర్చుండుట, స్థితి = ఉనికి, సంచరణము = పరీవర్తనము, మయూ
ఖము = కిరణము, విస్తృత = విశాలమైన, వికచారవిందము = వికసించిన పద్మము,
మరందలవము = పూఁదేసె, కపోతము = పావుగము, తులితము = సమానము, కేసరి =
సింహముతో, నిభ = సమానమయిన, విసారము = వ్యాప్తి, మర్దళము = మద్దలము,
పశ్చిమస్ఫురణ = జ్వలింపెడుచున్న, ధరాతనయ = నీతతో, అనురూప = పోల్పడగిన,
రమా = శోభవేత్త, విలసత్ = ప్రకాశించు, దయితా = భార్యయగు నీతయొక్క.

గీ. మూక్తిక స్వచ్ఛ దంత రు జ్యుధుర మైన
యధరమును గర్జపాశంబు నవియె కావె ?
నయనములు రక్త నీల వర్ణంబులైన
నమల సౌభాగ్యసద్గుణ బదియె కాదె ?

27

ఇం పాచేతసావాస మగు కాంతారము ; ఇచటనే దేవి పరిత్యజింపఁ బడి యు. ఈ కుమారుల యాకార మిది. ఆశ్రువులు స్వతఃప్రకాశము లనుటలో విమర్శింప వలసియున్నది. ఆ చిత్ర సందిగ్ధన కాలమున నస్త్రాభ్యనుజ్ఞాన మున్నున్నం బు గాలెదు గదా ! పురాతనుల కయినను సంప్రదాయ విరహితంబు లగు నశ్రువులు వినియుండలేదు. నా యీ హృదయానం దాతిశయము చంచలం బగు నంతరాత్మను విశ్వసింపఁ జేయుచున్నది. మఱియు దేవి గర్భభారము నాచే ద్విధా గృహీత మయ్యె. (కన్నీళ్ళతో)

మ. మును జన్మించిన పేర్మ మించు ప్రణయోహ్వంబుచే హచ్చ మం
తనమందు న్నైరవమృత్యు, న్నహజ మందాక్షాతిమందాక్షియా
ననిత న్నేఁ గలఁ జేతితో నిమిరి గర్భదైత్యుం గొల్ల నేఁ
గనుఁగొంటిన్, మఱి కొన్ని సాళ్ళ కెఱిఁగం గంజాక్షియుం బిమ్మటన్. 28.

(పిడ్డి) ఏదేని యుపాయమున వీరి నడుగుదురా ?

లసె—జనకా ! యేమిది ?

క. భవనత్రయ మంగళ మగు

భవదీయాస్యంబు బాష్ప వర్షము చేతన్

నవ నీహార నిషిక్త

సౌవిమల రాగవ సుభగ భావముఁ గాల్చెన్.

29.

కుశు—ఓవత్సా !

ఉ. ఏయది వంతగాను మనుచేందునకున్ నిజవేషఁ బాసింప ?

। బ్రేయసి లేకయున్న వనమేకది ! సర్వజంబు ; న్నేహము

ట్లాయితమైన, దీ విగహ మన్న ననంతము; చూడఁ జూడ గా

చూడఁ గాన ని వెఱుఁగనట్లుగ నిట్లమగ్నగ నేటికిన్.

30.

రుక్=కాంతి, ద్విధాగృహీతము=రెండు గా గ్రహింపఁబడినది, మందాక్ష = ల జ్జచే, ఆతిమంద = మిక్కిలిజడమగు, అక్షి = చూపులుగలది, కలక్=విద్వచే, గర్భ దైత్యమున్ = పిల్లదైత్యుగల గర్భముగా నుడుటను, ఆస్యము=ముఖము, నవ = సూతనమైన, నీహార = మంచుచేత, నిషిక్త=తడుపఁబడిన, సౌవిమల=స్వచ్ఛమయిన, రాగవ = పద్మముపూటి, సుభగ = శాందర్యము చుక్క, భావమున్=తాత్పర్య.

రామ—(తనలో) అన్నా ! వీరి సంభాషణయు తటస్థముగా నున్నది; ద్రక్ష్య మేల; దగ్ధ హృదయమా ! ఆకస్మికం బగు నీ చాచల వికార మేటికి ? ఇట్లు వ్యక్తి భూత మానసోద్వేగుండనయి శిశుజనంబుచే దయఁ జూడఁ బడితి. ఔగాక ! కప్పిపుచ్చెదను. (పకాళముగా) వత్సలారా ! వాల్మీకి భగవానుని వాణీ విలాసం బును, భాస్కరావ్యయ ప్రాశస్త్యంబు నగు రామాయణం బన వినవచ్చెడి. అం బోకించుక వేడుకతో వినఁ గోరెదను.

శుశు—ఆ సందర్భ మెల్ల మాచేఁ బరిచయబడియె. కాలచరిత్రాంతి మాధ్యాయమున నీ పెండు శ్లోకములు మాత్రము స్మృత్యయం దున్నవి.

రామ—వత్సా ! పరిచయము.

శుశు—

*శ్లో॥ “ప్రియోతు శీతాగానుర్య దారాః పితృకృతా ఇతి
గుణా చూరినగుణాన్వాపి స్త్రీతి ర్భూయోవ్యవర్ధత
తస్యైవ రామ స్త్రీతాగూః సౌగంధ్యోపి ప్రియోభవన్
హృదయం శ్లేష జాగతి స్త్రీతియోగం వదస్వరం॥

రామ—(తనలో) కష్టము ! హృదయ మర్మోద్ఘాత మతి దారుణంబయినది. హా ! దేవి ! అప్పడిట్లయ్యె నట ! ఓహో ! సంసార వృత్తాంతములు నిరనుబాధ వృత్త్యాస నిగానంద భానూబులై విపరీలంభముగాఁ బరిణమించి పరితపింపఁ జేయుచున్నవి.

ఉ. ఎయ్యెడ మించు నమ్మికల నెగన గణింపెడి నట్టి సమ్మదం ?

నెయ్యెడఁ గూఢకాతుకము ? నెడఁ బరస్పర యత్నసంనయం ?

నెయ్యెడ నిబ్బకప్రముల నేకగతిగ నను మానసైక్య ? మ

ట్లయ్యును బాప రూప మగు సౌగంధ్యముగక పరిజ్వలించెడిన్.

31.

ఓహో! కష్టము !

* గీ. రామనకు శీత ద్రవ్యభోగి కృతదార

యగుచు కూర్మాపములఁ జేసెనులరె; నట్లై

స్త్రీతమును రఘురామంబు స్త్రీతిఁ గూర్చె ;

నారి హృదయముగాగల నారి కెఱుక.

క. వీకం బేయిని గుణగణ

మేకంబుగ నుల్లసిల్ల నెంతయు నిరకా

సేకాలము దుస్స్వర మగు

నా కాలంబే స్మరింప నయ్యెన్ మాకున్.

32.

న. తొలతవయోనురాగములతో నునతం గను మారుఁ డుల్లము

దలర విదగ్ధ వర్తనము నందియు నెమ్మెయి ముగ్ధుఁ డయ్యె; న

య్యలఁటి వయస్సునందు హరిజాక్షి చనుంగవ యీచుకంతయై

మొలచి యొకింత పెంపుఁ గనె మోదమునన్ మఱి కొన్నినాళ్లకున్.

33

మమ—మందాకినీ చిత్రీకూటాంతర కాంతార విహంగంబున జానకీదేవింగూర్చి రఘు
నాధుని శ్లోకము.—

* శ్లో॥ శత్రుదర్థ మివ విన్యస్త శ్శిలాశట్టయ మగ్రీతః

యస్యాయ మభితః పుష్పైః పృవృప్తఇవ కేశరః॥

రామ—(తనలో లజ్జా స్మిత స్నేహ కరూములతో) అగ్ధకులు మిగుల ముగ్ధులు;

అందును వన సంచారులు; హా ! దేవి ! నాటి విస్మయభాతి పృసంగ సాక్షి

యగు నా ప్రదేశమును స్మరించు చుంటివా ? కష్ట మోహో కష్టము!!!

మ. తరళ స్వేద హిమంబు, మంద విచల నృందాకినీ మారుతో

త్రేర లోలాలక కీలితాలిక శకాంకద్యోతముం, కుంకుమ

* క. నలుదెసలను వకుళము పూ

పులఁ దావర్షించునటులఁ బొలుచు నల శిలా

ఫలకమునీకై యిదె ! ముం

గల విన్యస్తంబుగాఁ గనందగె నబలా !

తరళ=దట్టమైన, స్వేద = చెమటచేత, హిమంబు = చల్లనయినదియు, మంద =
నెమ్మదిగా, విచలతో = కదలుచున్న, మందాకినీ = గంగానది నుండినీచు, మారుత =
వాయుపుత్ర, ఉత్కర = ఎగరఁగొట్టుటచే, లోల = చల్లించుచున్న, అలక = కుంకు
మలచేతను, కీలిత = కూర్చుండిన, అలిక = ఫలభాగమును, శకాంకద్యోతమున్ =
చంద్రీకాంతిగలిదియు, కుంకుమ = కుంకుమయొక్క.

స్వరజానంతర దీప్త గండమును, నిర్భూషాభిరామ శ్రవః
పరిమగ్ధంబును, నా భజన్మృతము మ ద్భానూనం దెంచెదన్.

84.

(నిశ్చేష్టఁడై నిల్చి దైవ్యముతో) ఓహోహో !!!

చ. తడవుగ నెంచి యెంచి యెడఁదన్ మను సృష్టి సునర్పి నిల్పఁగాఁ
బడు ప్రియ బంధు వర్తము ప్రవాళమునందును నూరడించు ; న
ట్లడరు ప్రియా పదాని జగముతయు శీర్ణవనత్వముందు ; లో
కుడికెడి భంగిఁ దొటికిపడు నుల్లము తీవ్ర తుషానలంఘనన్.

85

(తెఱలలో)

మ. “అల వాల్మీకి విదేహవల్లభ వసిష్ఠాంధతీయుక్త కో

సలజాతాదులు తాము బాల సమరోచ్చప్రశుతింపదస్తరై
యలఁతన్, వార్ధక విశ్లేభాంగముల, దవ్వై యాశ్రమా బుంటు, ను
చ్చలి తావేగ మనన్మరై తడవునం జన్దెంచు చున్నా రిటుల్.”

86.

రామ—ఏమి ? భగవంతులగు నరుంధతీ వసిష్ఠులు, జననులు, జనకుడుం గూడ నిచ్చ
టనేనా ? వీరి నెట్లు చూడఁ గలను ? (దైవ్యముతోఁ జూచి) ఆహహ ! తండ్రి
యగు జనకుండుఁ గూడ నిచ్చటికె వచ్చుటం తేసి నిర్ఘాత నిహతుండనైతి. మంద
భాగ్యుడను.

చ. అనుగుణ బాంధవ ప్రహరులైన వసిష్ఠ ముఖర్షు లుండఁగం

దనయ వివాహ మంగళమునం దగు తండ్రిలఁ గాంచి, యీగతిం

బెను గడగండ్ల నిట్టి పితృమిత్రుని జూచిన వేయి ఎక్కిరై

తునుఁగనె ?—కాని రామునకు దుష్కర మెద్ది ? మదిం దలంచినన్.

87.

(తెఱలలో) కష్టము కష్టము !

స్వరజ=స్వరజచేత, అనంతర=చిహ్నములేకయే, దీప్త=ప్రకాశమానమైన,
గండమును=చెక్కిళ్లుగలదియు, నిర్భూష=అలంకారములులేకయే, అభిరామ=మనో
హరమైన, శ్రవణ=చెవులతో, పరిమగ్ధంబును=మిగులనందమైనదియు, అగుసీముఖ
మును—నాభావంబును నెంచెదను. ప్రవాళము=పగళ్లవాచము, తుషానలంబు=దోక
తుమ్ము, సమర=యుద్ధముయొక్క, ఉచ్చ=అశోకముయిన, ప్రశుతిం=వినిశిలన,
తస్తరై=భయపడినవారై, విశ్లేభాంగములు=శిథిలములైన యవయవములు, నిర్ఘాత
నిహతుండ=పిదగుదాఁకినవాడ.

చ. వల దనుభావ మాత్ర సముపశ్ఠిత దివ్య రమాంకుఁ డౌచును
 నలుపున నున్న యట్టి గఘనాధుని గొబ్బనఁ గాంచినాతఁ దొ
 ట్టాలుతఁ బ్రొంగుడుఁడౌ జనకధూర్జహంఁ డిప్పు డెఱుంగఁ బల్కఁ, వి
 హ్వలీత మనస్కులై జనను లక్కట ! మూర్ఖులు చూడి రాక్కొట్టన్, 38.

రామ—హా ! తండ్రి ! జనకా ! —హా ! తల్లుగారా !

క. జనక రఘునాథ సంభవ
 మనుజేంద్రుల యఖిలగోత్ర మంగళ మగు పా
 వనియెడఁ గృప లేని ఖిలం
 డను నాపై మీకుఁ గరుణ నాటిన వృథయా.

89.

ఓదార్చెదను. (లేచును.)

కుశు—లవు—ఇట్టిటు.

(దైవ్య న్యాయలక్ష్మ్యములతోఁ బరికరించి అంగులు విస్కరిమింపుదురు.)

కుమాగ ప్రత్యభిజ్ఞాన మను

షష్ఠాంకము.

సంపూర్ణము.

వలత్ = పరీకాశి చుచున్న, అనుభానాతి = పరిభానమునమాత్రమే, సముప
 శ్ఠిత = నిలిచియున్న, దివ్య = దేవతాపరబంధము, గమా = శోభయే, అకుడు = చిహ్న
 గాఁగలవాడు, ప్రొంగుడు = తెలిసికొనినవాడు, ఒక్కొట్టన్ = ఒక్కమారు.

ఆంధ్రీ కృతోత్తర రామచరితము.

సప్తమాంతము.

లక్ష్మ—(ప్రవేశించి) హా! యిప్పుడు వాల్మీకిభగవానులు బ్రహ్మక్షత్రియులైన పార
జానపదుల మాతోడఁ బలిచి సకల దేవాదుర నర తిర్యగురగ, జంగమ స్థావర
సంఘమును స్వప్రభావముచే సమకూర్చె; మరియు నార్యుండు “వత్సా!
వాల్మీకి భగవానులు, స్వప్రజీతమై యవ్వగప్రపర్మితం బగు ప్రబంధంబుంజూడ
మన కాంతిచే, కాఁ భాగీరథి నీ రమణీయ నీను కరిగి సభా సన్నివేశ మేర్ప
రచు” మని విమోచించె. మర్త్యులై భూత సంతాపమున కుచిత స్థానముల
సర్వసములం బొందుపఱచినవి. ఇదిగో!

గీ. మహిత రాజ్యాశ్రమమున ముసలు చుండి,

దుష్కర చునివ్రతంబునఁ బూర్తియైన

గమన వాల్మీకి నీని గౌరవము వలన

నరుగుదెంచుచు చుండె నియ్యార్థుఁ డిటుల.

1.

రామ—(ప్రవేశించి) వత్సా! లక్ష్మణా! ఉపవేశించి రా రంగదర్శకులు?

లక్ష్మణ—చిత్తము.

రామ—నశ్వలగు స కుశ లసలు చంద్రికేతు తుల్య మగు స్థానగౌరవము నొంద
నర్హులు.

లక్ష్మ—ప్రభున్నహ విప్రసంభమున నట్లే నునదించబడినను. ఇదే! రాజాసనంబు
నేర్పఱచి ఆర్జునుడు పవేశించుఁగాక!

ఉపవేశించిగాక — కూర్చుండిగా!

రామ—(కూర్చుండును.)

లక్ష్మ—ఓయీ ! పొగంభిపుము.

సూత్ర—(ప్రవేశించి) భగవాతుండును భూతార్థవాదియు నగు పాశ్చాత్యుండు చరాచర జగంబున కిట్లాజ్ఞాపించుచుండె. “ఆర్ష దృష్టిచే బరిశీలించి పాపనంబును గరుణాదృష్ట రసంబు నగు నెదియో గిర్మింపబడియె. దానియెడలఁ గార్యగౌరవంబున జాగరూకులు గండు” అని.

రామ—“మహర్షులు ప్రత్యక్షీకృత సర్వసర్వులు. అమృత సారంబులై రజోగుణాశీతంబులగు వారి ప్రజ్ఞానంబు లెందును నవ్యాహతంబు లగుట సంశయార్హములు గావు” అని పలికినట్లయినది.

(తె. ౧౨)

హా ! ఆర్యపుత్రా ! హా ! కుమారలక్ష్మణ ! మహారణ్యమున దిక్కులేక యే కాకినినైన మదభాగ్యురాలఁ బ్రసవ వేదనాకాగ్రాత నగు నన్ను హతాశంబు లగు శార్దూలాంబు లపేక్షించుచుండి. నిర్భాగ్యురాల నాశరీరంబు నివ్వడి భాగీరథీ నేవి కర్పించుచుంటి.”

లక్ష్మ—(తనలో) అన్నా ! కష్టము ! ఎదియో నే యెయ్యెనే ?

సూత్ర—గీ. దేవి సర్వసహపుత్రి దేవుండయిన
సప్తనిచే దీర్ఘ వన పరిత్యక్త యగుచుఁ
బ్రసవవేదనఁ గను శరీరమును వచట
నపుడు భాగీరథీ దేవియందుఁ దొరలె.

2.

(నిష్క్రమించెను.)

రామ—హా ! దేవి ! హా ! దేవి ! లక్ష్మణా ! చూడుము.

లక్ష్మ—ఆర్యా ! నాటక మిది.

రామ—హా ! దేవి ! దుఃఖకారణ్య హాస ప్రియసఖి ! ఏకు రాముని వలనఁ గలుగు దురదృష్ట పరిపాక మిది.

హతాశంబులు = గుప్తములు, సర్వసహపుత్రి = భూపుత్రి.

లక్ష్మ—ఆర్యా ! పరిబంధార్థము గనుగొనుము.

రామ—ఇదిగో ! వజ్రముయందైనై సిద్ధపడితిని.

(ఒక్కొక్క- డింభకు నాకయుపై నిడికొనిన ధరణీభాగీరథులచే
నవలంబింపఁబడినీత పరీవేశించును)

రామ—వత్స ! లక్ష్మణ ! ఆకారణమై యవిజ్ఞాత మగు సంధికారముం బరీవేశించు
నట్లుంటి న న్నాదుకొనుము.

ధర—భాగీ—

గీ. జనకనందని ! కల్యాణి ! సంతసంబు

ఊరడిలు మింక వర్ధిలుచుంటి వమ్మ !

రఘుకులాధారు లగు కుమారకుల నింపు

గడలుకొన మధ్యజలమునఁ గంటివమ్మ !

8.

సీత—(ఊరడిల్లి) సంతోషము ! డింభకులఁగంటిని. హా ! ఆర్యపుత్రా ! (మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మ—(పాదముల నొరఁగి) ఆర్యా ! సంతోషము ! వర్ధిలుచుంటిమి. రఘువంశంబు
మంగళాంతరమైనది. (చూచి) హా ! హా ! యేమి ? దుర్నివార బాష్పవరోధ వర

వశండై యార్యుండు మూర్ఛిల్లెనే ! (విసరుచున్నాడు)

ధర—ఊరడిల్లు మూరడిల్లును.

సీత—(ఊరడిల్లి) భగవతీ ! నీ వేయమపు ! ఈమె యెవ్వరిత ?

ధర—ఈమె నీ శ్వశురకుల దైవతము భాగీరథి.

సీత—భగవతీ ! నీకు నందనము.

భాగీ—సౌశీల్య వర్ధితం బగు కల్యాణ సంపదం గాంచును.

లక్ష్మ—అనుగ్రహింపఁ బడితిమి.

భాగీ—ఈమె సీతల్లి విశ్వంభర.

సీత—హా ! తల్లీ ! యిట్టి నేను నీచే విశ్రింపఁబడితిని.

ధర—రమ్మవత్సా ! రమ్మపుత్రీ ! (సీతను గొంగిలించుకొని మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మ—(సంతోషముతో) ఆనందము ! ఆర్యురాలుధరణీ భాగీరథులచే ననుగ్రహిం
పఁ బడియె.

రామ—(చూచి) ఇది యతి దీనముగా నున్నది.

భాగీ—సర్వంసహ యర్హులు దుఃఖించు చున్న దని సంతాన వాత్సల్యము జయించి
నది. లేదా ? పౌరణికులకు సర్వసాధారణమై యంతరంగమునం గల్లు నీ హింస

గొంధి యెడతెగని సంసార బంధము. వత్సా ! జానకీ ! భూతద్ధాతీ ! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము.

ధర—సీతను గాంచి యెట్లూరడిల్లఁ గలను ?

గీ. తడవు రాక్షస మధ్య వర్తన మొకాడు,
కడకు దుస్సహ మైన త్యాగంబు చెందు;

భాగీ— తివిరి భలియింప నగుదురప్పప్తునకు
ద్వారములు మూయ దత్తుఁ డెవ్వండు ధరణి.

4.

ధర—భాగీరథ ! లెస్సగాఁ బలికితివి. ఇది తగునా రామభద్రునినకు ?

గీ. శైశవ గృహీత మైన హస్తమును, నేను,
జనకుఁడును, వహ్ని, నిత్యానుసరణ మహిమ,
సంతతియుఁ గూడ, నివ్వ డా శాబకునకు
నప్రమాణంబులుగ నెంచ నైతి మమ్ము !

5.

సీత—హా ! ఆర్యపుత్తుని స్మరింపఁ జేయఁ బడితి.

ధర—అఁ ! నీ కార్యపుత్తుఁ డెవ్వఁడు ?

సీత—(లజ్జాభాష్యములతో) జనని పల్కినట్లే.

రామ—జననీ ! ధరణి ! యిట్టివాఁడ నే.

భాగీ—అనుగ్రహింపుము భగవతీ ! వసుధరా ! ప్రసవమునకు దేహమపు. కానఁ

దెలియనిదానివలె నల్లునియం దాగ్రహింతు వేమి ?

మ. కలయం బ్రాకె నకీర్తి లోకమున, లంకాద్వీపమందౌ మహా

నలకుద్ధిం జనుఁ డిందు నమ్మ నెటులన్ ? సర్వప్రజారాధనం

బల యిక్ష్వాకు నృపాలికిం గులధనంబౌ, దుర్బటం బల్లదే

తలపోయన్ ; మఱి వాని కెయ్యదియొ కర్తవ్యంబు భాషింపునూ !

6.

లక్ష్మ—అమరులు భూతములయెడల నిరాఘాతాంతరజ్యోతులు. అందును జాహ్నువీ

దేవి యుత్తమురాలు; కాన నిదే నీకు నమస్కారాంజలి.

రామ—తల్లీ ! నీవు భగీరథ కులానుగ్రహంబు ననువర్తించితివి.

ధర—మిమ్ము నిరంతరంబు ననుగ్రహించు చుంటిని. కాని సంతతికయిన శోకావేగ

మాపాత దుస్సహంబు రామభద్రునకు జానకియందలి గాఢానురాగ మెఱుంగని

దానఁ గాను—

గీ. శైవవశమున నశఁడు వత్స నెడిబాసి

మనను శోకానలంగునే మరగుచుండు

నీకట ! లోకోత్తరంపు ధైర్యంబు వలనఁ

బ్రజల పుణ్యంబు వలనను బ్రదుకుచుండె.

7.

రామ—గురువులు సంతానప్రాప్తియలగుదు దయామయులుగదా !

నీత—(విడుచు నంజలి యొగ్గి) తల్లీ ! నీయందు నాకు విలయం బొసంగుము.

రామ—వేటేమి చలుగును ?

భాగీ—శాంతము; వేయి వత్సరంబులు జీవించియుండువుగాక !

ధర—వత్సా ! యిప్పుడు నీ కుమారుల వీక్షింపుము.

నీత—అనాధురాల నయితి పీరితిో నేమిఫలము ?

రామ—హృదయమా ! వజ్రిమ పైతివి.

భాగీ—సనాధురాలవయ్యు ననాధురాల వెట్లగుదును ?

నీత—మందభాగ్యునగు నా సనాగత్వ మెట్టిది ?

ధర—భాగీ—

గీ. సకల జగదేక మగల్గిస్థాన మైన

యాత్ర ననుమతి నేయ భావ్యంబై నీకు ?

నీదు సాంగత్యవశమున నేముఁ గూడఁ

బరమ పాపన భానంబుఁ బడసినాము.

లక్ష్మ—ఆర్యా ! వినుము.

రామ—వినుగాక లోకము !

(తెలులోఁ గలకలము)

రామ—ఎద్దియో మహాశ్చర్యము !

నీత—అంతరిక్ష మెల్లం బ్రజ్వలించు చుండె నేమి ?

ధర—భాగీ—తెలిసినది.

గీ. అల భృశాశ్వుండుఁ గౌశికం డవల రాముఁ

డన గురుక్రమ మలరు నే యస్త్రములకు

నవియె ! జ్ఞాంభకములతోడ నబ్జురంబు

నెలయఁ బటు దీ ప్తితోడ నావిగృహించె.

(తెలులో)

క. పీడేవి ! జానకీ ! యభి

నాదన మిదె నీకు; సాధువప్రభుఁ డాసే

భ్యాదర్శనమునఁ బల్కిన

మాదిరి, భవనీయ సుతులు మాకుం గతియా !

10.

సీత—సంతోషము ! ఆశ్రు జేవతలు ప్రజ్వలించుచున్నవి.

లక్ష్మ—“ఇయ్యవి సర్వవిధంబుల నీసంతతి నొందఁ గల ” వనియార్యుండు వక్కాణించె.

గగ— గీ. సుతరాశ్రుంబులార ! మాదనము మీకు

కన్యలము మేము యుమ్మ దాదాన మహిమ

నగ్నకులు మిమ్ము ధ్యానించినంతమాత్ర

దరికి నరుడెండు మీకు భద్ర మగుఁగాక !

11.

రామ— గీ. అధికతర విస్మయానంద శిశిలితంబు

లగుచు షోభించు కరుణోర్ము లలవరించి

యిపుడు నా మది వచియింప నిరవుగాని

సునతరావస్థ నొకదానిఁ గలుఁగఁజేసె.

12.

ధర—భాగీ— ఆనందింపుము వత్సా ! నీ కుమారు లిపుడు రామభద్రతుల్యులై విలపిల్లుచుండిరి.

సీత—భగవతులారా ! వీరికి త్రిత్రయకులొచితం బగు కృత్యంబు నెవరు నిర్వర్తింతురు ?

రామ— గీ. మానిత వసిష్ఠ రక్షితులైన యట్టి

రఘునృపాలుర పాశవర్ధని యనంగ

నలరు జానకి కూడ నిజాత్మజులకు

వలయు సంస్కర్తఁ డెలియక వగచె నకట !

13.

భాగీ—పుత్రి ! నీ కీ చింత యేల ? యీ బాలకులస్తవ్యత్వాగాంతరమున వాల్మీకి భగవానున కర్పించఁగలను. ఆతఁడే వీరికి త్రిత్రయోచిత కృత్యంబు నిర్వర్తించఁగలడు.

క. ఎటుల వసిష్ఠాంగిరసులొ

యటులనె పొందేతనుడు నల జనకరఘూ

ద్యటుల కులంబులు చెంటికిఁ

బటుతర దేశికుఁ డెనంగ వలయును గాజే ?

14.

రామ—భగవతి లెస్సగా యోజించినది,

లక్ష్మ—ఆర్యా! సిక్కి-ముగ విన్నవించుచుంటిని. ఆయా యభిజ్ఞానములచే నీ వత్స
లఁ గుశలపులఁగా నూహించుచుంటిని.

క. వీ రిద్వరుఁ జూడ మహా

వీరులు, జన్మప్రసిద్ధ విపులాస్త్రులు, సం

స్థారము వాల్మీకియై దై

వారన్ వదియించె వయసు పూడెండేడ్డే.

15.

రామ—వత్సలనియే నేనును జవల చిత్తుడనై యిపుడు ముద్దుడ నైతి.

ధర—రమ్మువత్సా! రసాతలముం బావనాబు గావించుము.

రామ—హా! ప్రేయసీ! లోకాంతరము నొందితివా?

సీత—తల్లీ! నీయవమావంబుల నాకు విలయం బొసంగుము. ఇట్టి సాంసారిక వృత్త్య
యంబు ననుభవించఁ జాల.

రామ—ఉత్తర మేమి వచ్చునో?

ధర—వత్సా! నా యజ్ఞ వలన స్తవ్యత్యాగము వఱకుఁ బుత్తుల నీక్షించుచుండుము.

వీడప నీ యిచ్చ వచ్చిన ట్లొనర్పఁ గలవు.

భాగీ—అట్లే. (భాగీరథి, ధరణి, సీత నిష్క్రమింతురు.)

రామ—ఏమి పైచేహికి విలయమే సంభవించెనా! హా! దేవి! దండకారణ్యవాస
ప్రియసఖి! హా! చారిత్రీదేవతా! లోకాంతరము నొందితివా?

(మూర్ఖిల్లుడు)

లక్ష్మ—మహాత్మా! పాదీతసా! రక్షింపు రక్షింపు. నీ కావ్యార్థ మిదియేనా?

(తెఱిల)

“వాదిత్రహాష ముపశమించును గాక. ఓవహా! చరాచర మర్త్యమర్త్య భూత
జాతంబులారా! వాల్మీకి భగవానునిచే ననుజ్ఞాతం బగు పావనంబు నాశ్చర్యంబు
నం గనుంగొనుడు.”

లక్ష్మ—(మాచి)

గీ. గాంగ జల మెల్ల ఘోరిల్లెఁ గలఁచిఁట్లు

గగన తలమెల్ల నురముని స్థగిత మయ్యె

వహ్వరే! యార్థ జలముల బైలువెడలె

నవని భాగీరథీదేవు లనుసరించ.

(మరలఁ తెల్లలో)

క. “ భగవీనురనదులకు ద

గ్గఱ జేరు మరుగతి ! జగ త్త్రయ వద్యా !

పరమ పత్రివత సీతా

తరుణి వహుమణిని నీదు దరిజేర్చితిమా ! ”

17.

లక్ష్మ—ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము ! ఆర్యా ! చూడుము చూడుము. (చూచి) అన్నా !

ఆర్యుఁ డిప్పటికి చూరడిల్లలేదు.

(అరుంధతి, సీత, ప్రవేశింతురు)

అరు—గీ. వత్స ! వైదేహీ ! త త్తరపడు మధీర

భావముఁ దొరంగు మతిహిత స్పృగ్య మైన

నీదు కరపల్లవమున మన్నించి నాదు

పుత్ర కుని జీవితము నిల్పు మిటు రమ్ము.

18

సీత—(తొందరతోఁ జేరి రాముని స్పృశించుచు) ఆర్యపుత్రుఁ డూరడిల్లుఁగాక !

గామ—(ఊరిడిల్లి యానందముతో) ఓహో ! యేమిటి ? (చూచి హర్షాద్భుతములతో)

ఏమి ? దేవియు, నరుంధతియు, సముల్లసిత ఋశ్యశృంగకాంతా సమేతు లగు
గురువు లందఱునా ?

అరు—వత్సా ! ఇదే ! భగవతియు, భగీరథ కులదేవతయు, నుపసన్నయు నగు
మందాకినిదేవి.

భాగీ—(తెల్లలో) “ జగద్విభూ ! రామభద్రా ! ” జననీ అట్టి నీవు కోడ లగు

జానకియొ దరుంధతియుంబోలె మంగళాకాశనంబుఁ గావించు చుండు ” మని చిత్ర

సందర్శనంబున నన్నుగూర్చిన నీవచనంబు స్మృతికిఁ దెచ్చుకొనుము. అందు బు

ణవిము క్తురాల నైతి.

రామ—నేను మహాపరాధమును జేసినను భగవతిచే ననుగ్రహింపఁ బడితిని.

(ప్రణమిల్లుచు)

అరు—ఇదే ! నీ శ్వశ్రు వగు భగవతి విశ్వంభర.

భర—(తెల్లలో) “ భగవతీ ! విశ్వభరా ! పవిత్ర పుత్రిక యైన జానకి న

క్షించు చుండు ” మని పుత్రీ పరిత్యాగకాలమున నాయుష్కుంతుఁడు వాక్రుచ్చె

కాన నిపుడు విభూ డగు వత్సయొక్క వాక్యంబు నిర్వర్తింపితిని.

రామ—ఏమి ? మహాపరాధ మొనర్చియు భగవతిచే ననుగ్రహింపఁబడితివా ?

(నమస్కరించును)

అరుం—ఓహో! పాప జానపదులారా! ఇదే ఇప్పుడు భగవతు లగు నరణి భాగీర
ధులచే మెచ్చబడి యరుగతి నగు నాకు సమర్పించబడి, మున్ను భగవంతుఁ
డగు వీతిహోత్రునిచేఁ బ్రాణ్య చారిత్రగా నిర్ణయించబడి, బ్రహ్మాది బృహదార
కులచే నభినందించబడిన భాస్క-రాన్వయోపమారత్న మగు యజ్ఞ భూనందని నీతం
బరిగ్రహించుటలో మీ యనుమతం జేమి?

లక్ష్మ—ఇ ట్లాగ్య యగు నరుంధశిచే సంతర్జితం బగు ప్రజామండలంబును సకల
భూత సంఘాతంబును నార్యురాలికి నమస్కరించుచున్నది. లోకపాలకులును,
సప్తదులును, గునుమ వర్షముల నేవించుచున్నారు.

అరుం—జగద్విభూ! రామభద్రా!

క. వితతాగ్నరమునఁ గనక

ప్రతికృతికిఁ బావనాపు బ్రకృతియు నీకుక

సోతఁహధర్మిణి యగు నీ

సతిఁ గూర్చు ముదార ధర్మ సగణి యులర్పన్.

19.

రామ—భగవతి యజ్ఞ మోషవనసే;

లక్ష్మ—కృతార్థుడ నైతి.

నీత—బ్రతికితిని.

లక్ష్మ—ఆర్యురాలా! త్రిపా హీనుఁ డగు లక్ష్మణుం డిదే నమస్కరించు చు
న్నాడు.

నీత—వత్సా! ఈశ్వరుండవై దిగ్భాయుష్కరుండవృక్షము.

అరుం—మహాత్మా! ప్రాచేతసా! జానకి గర్భ సంభవలును, రామభద్రకుమారులు
నగు గుళలపుల దరిఁజేర్చును.

(నిష్క్రమించును)

రామ—లక్ష్మ—సంతోషము! అదియశ్చ.

నీత—(కన్నీళ్లతో సాహిత్యముగా) ఎక్కడ నాకుమారులు?

(పిదప వాల్మీకియఁ గుళలపులం బ్రవేశింతురు)

వాల్మీ—నన్నలారా! కుళలపులారా! ఇదే! రఘునాథుఁడు మీ జనకుఁడు. లక్ష్మ
ణుఁడు గనిష్ఠజనకుఁడు. నీతాంతి జనని. ఇదే! జనకిరాజర్షి మాతామహుఁడు.

నీత—(హర్షకరుణాద్భుతములతోఁ బరికించి) ఏమి? తండ్రియో?

కుళ—లపు—హా! తండ్రి! హా! జననీ! హా! మాతామహా!

రామ—(సంతోషముతోఁ గౌగిలించుకొని) ఓవత్సలారా! నుకృతములచే లభించితిని,

సీత—రమ్మ పశుమార ! రమ్మ లనకుమార ! పునర్జీవిత యమ జననిని జీరకాలము నకుఁ గాఁగిరిమకొనుడు.

కుశ—లఱ—(అట్లుచేసి) ధన్యుల మైతిమి.

సీత—మహాత్మా ! నమస్కారము.

వాల్మీ—వత్సా ! యిట్లేచిరకాల ముడుము.

సీత—ఓహో ! తొడిగియుం గులగురుడు నార్యాజనమును గాతునితో నార్య యగు శాంతాదేవియు లక్ష్మణునితో నువ్వొన్నుఁ డగు మహనీయుఁ డార్య పుత్రుఁడుం గుళలనలు నొక్క-మారు సాక్షాత్కరించుటకే నీ పరమానంద పరిపూర్ణమైతిని.

(తెఱులోఁ గలకలము)

వాల్మీ—(లేచి చూచి) లవణానుగోన్మూలముం డగు మను శేక్వరుం డయడంచె.

లక్ష్మ—భద్రములు సానుబాధములు.

రామ—ఈ సగ్వము ననుభవించు చున్నను నమ్మఁ జాల కుంటిని. లేదా ? అప్పుడయముల కిదే స్వభావము.

వాల్మీ—నీ కింక నేమి ప్రయ మొచుగుడుదు ?

రామ—ఇంతకన్నఁ బ్రయము గలదా ? ఐన ని ట్లగుఁ గాక !

చ. నురనదినా, జగజ్జనని చొప్పున, భద్రమునోజ్జ మైన యీ
పరిత మహాను శుద్ధి నిడి సర్వశుభంబు లొసంగుఁ గాక ! ను
ర్వర బరికించుఁగాక ! బుధవర్ధము మాపక మాప మైన ని
ర్భర బహు శబ్దవేది ప్రతిభానిధి యాదికపిందు భారతీన్.

20.

(అందఱు నివర్గిమిగుతురు.)

సమ్యేకన మను సత్త్వహంకముతో

సర్వము సంపూర్ణము.

